

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2023. 10. szám

TENK LÁSZLÓ munkáival

SZILASI LÁSZLÓ: A Manuéla-dosszié (1. rész)

ACSAI ROLAND, HORVÁTH FLORENCIA, JÁSZ ATTILA versei

MARAFKÓ LÁSZLÓ, SARUSI MIHÁLY prózája

Részletek CSERES TIBOR naplójából

BENCE ERIKA, KEMSEI ISTVÁN, OLÁH ANDRÁS kritikái

Ára: 840 Ft
Előfizetőknek: 8400 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

KORTÁRS 2023. 10.

SZÉP-KÁRTYÁVAL MÁR A BOLTOKBAN IS VÁSÁROLHAT

Augusztus 1-től az év végéig már hideg élelmiszereket is vásárolhat a boltokban SZÉP-kártyájával. A munkáltatók pedig idén akár további **200 000 Ft** értékű, egyösszegű, kedvező adózású béren kívüli juttatásban részesíthetik munkavállalóikat.

JÁTÉKOSKÁRTYÁD MOST LAKÁSKULCS LEHET

Játsz egy szelvényen
legalább 1000 Ft értékben,
használd Játékoskártyádat,
és nyerd meg álmaid otthonát!

FŐNYEREMÉNY:
EGY ÚJ ÉPÍTÉSŰ,
PENTHOUSE-JELLEGŰ
BUDAPESTI LAKÁS

Az ingatlan képe illusztráció.

HETI NYEREMÉNYEK:
1 x 500.000 FT
5 x 100.000 FT

 otp Ingatlan

A nyereményjáték időtartama: 2023. augusztus 28. – 2024. március 3.

A nyereményjátékban csak értékesítőhelyeken, a feltételeknek megfelelő vásárlásokkal lehet részt venni.

További részletek a lottózókban és a www.szerencsejatek.hu honlapon.

#maradjonjáték

TARTALOM

- 3** JÁSZ ATTILA: Amikor a búcsú angyalai hamut szórnak fejedre (*vers*)
- 5** MARAFKÓ LÁSZLÓ: A rendőr háta (*próza*)
- 9** HORVÁTH FLORENCIA: Amit örököltem; Addig tűzzön a Nap (*versek*)
- 10** SARUSI MIHÁLY: A MÚK és társai a Corvinkán – Történetek a Zsilinszky- és Áchim-látta világból (*próza*)
- 21** CSERES TIBOR: Napló
- 36** MÁRKUS BÉLA: Előszó Cseres Tibor *Naplójához*
- 38** MURÁDIN JENŐ: A tropotica
- 40** SZALATNYAI DÓRA LAURA: Idő; (ügyfél)kapunyitás; Remény (*versek*)
- 44** ACSAI ROLAND: Az avarszagról; Ezüstkanállal (*versek*)
- 45** KÉPIRÓ ÁGNES: Fény a mediterrán esőben – Tenk László művészetéről (*képzőművészet*)
- 65** SZILASI LÁSZLÓ: A Manuéla-dosszié („ezek a kisregények mindig ilyenek”) (1. rész)
- 78** KELECSÉNYI LÁSZLÓ: Három barát
- 81** KOSZTRABSZKY RÉKA: „Szétosztom a Képzület adományát” – Közelítések Kaffka Margit Képzület-királyfiak című meséjéhez
- 89** FILEP TAMÁS GUSZTÁV: Kényszerpályabér (Szerbhorváth György: Nem tudták, hogy tudják – Vajdasági magyar valóságirodalom [1945–1990])
- 94** BENCE ERIKA: Sándor Iván / Szakadékjátszma
- 96** KEMSEI ISTVÁN: Kontra Ferenc / A fiú
- 98** OLÁH ANDRÁS: Sarusi Mihály / Végenincs Corvinka
- 100** KIS MARCELL: Szócs Petra / A gonosz falu legszebb lakói

E számunkat TENK LÁSZLÓ munkáival illusztráltuk.

A borítón: Régmúlt ős, 1998, olaj, tempera, farost, 76x67 cm (Völgyi–Skonda-gyűjtemény) (részlet); Szőlő-szedő, 2016, olaj, tempera, farost, 110x80 cm (László–Surányi-gyűjtemény) (részlet).

A reprodukciókat Csiszár Róbert készítette.

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, NEMZETI KULTURÁLIS ALAP, MAGYAR KULTÚRÁÉRT ALAPÍTVÁNY, PETŐFI KULTURÁLIS ÜGYNÖKSÉG, KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

AMBRUS LAJOS (kemenesalja@gmail.com)

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacs kandras@gmail.com)

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu)

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com)

TÚRI JUDIT (turijudit.kortars@gmail.com)

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT, MÁTÉ GABRIELLA (info.kortars@gmail.com);

1062 Budapest, Bajza u. 18. Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531

Szerda: 11–14 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.

Nyomdai munkák: Prime Rate Kft. – www.primerate.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, [www.posta.hu WEBSHOP](https://eshop.posta.hu/storefront/)-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A Kortárs Online aktuális tartalmából:

Bonivárt Ágnes kritikája Vida Gábor Senkiháza – Erdélyi lektűr című kötetéről

Z. Kovács Zoltán kritikája Milbacher Róbert Keserű víz című regényéről

Interjú Németh Ferenc jazz-zenésszel

www.kortarsonline.hu

A *Kortárs* folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

JÁSZ ATTILA

Amikor a búcsú angyalai hamut szórnak fejedre

JÁSZ ATTILA (1966) Tata

Mély tócsa tükrén a fák között
két molnárka szalad, kerülgetik
a leveleket, meg-megállnak,
kítartóan sodorja őket a szél
a pocsolya tükrén,

a fák koronájának tükörképén
karcolatot hagynak, míg a vizes
homokon barázdabillegető tollászkodik,
drótszerű nyomokat hagy maga után,

faroktollai lesodornak néhány pitypang-
pelyhet, és miközben a kis ejtőernyőket
csodálja, váratlanul a tócsa felé is tesz
egy mozdulatot, csőrével felcsippenti
az egyik molnárkát,

és a lombok sejtelmes rajzolatán
koncentrikus köröcskék nőnek,
majd elsimulnak, elsimulnál
már végre te is.

Sirályok lebegnek a zavaros víz felett,
mintha szertartást végeznének,
mozdulatlanul repülnek, emelkedve
zuhannak, akár az ikaroszi képzelet,

folytonosan, fojtott fények közt
megnyújtott árnyak ülnek az üres
délutánban, szó sincs arról, hogy
ez lenne itt a tenger, megy le a nap,

a távol közelében bármi lehetne,
de most csak egy kép zavar,
csupán egy leengedett tómeder,
sehol egy ember, aki ha teheti,
örökre itt marad, ápol és eltakar
minden túl erős látványt
a tekintetével,

így a táj félig már tiéd, a többit hozzá-
képzeled szívkamerádon keresztül,
míg ablakodba nem ér a telihold
elkészülsz, és végre egyszerű lesz
minden mozdulatod a sötétedésben,

akárha színes olajfolt úszkálna
tócsatükrön, ringatóznak a kacsák
és az elhagyott csónakok a tavon,
a vadludak is mint egy rituálé részei
jeleket formálnak és tűnnek el az égen,

álomszerű látomásaid között elhúznak
a kisváros örök jelenének meztelen
mélységei fölött a megnyugtató semmibe.
(Sipos Zoli fotós barátomnak)

A platánfa szomjas volt, ráhajolt a vízre
és beledőlt gyökerestől, egy másik társa
pedig csak látni akarta magát folyton
a víztükörben, ferdén nőtt a víz fölé,

úgy figyeli az évszakok változását
kétszázötven éve már, minden évszak
tetszik neki, minden évszakban
tetszik magának,

mégis, azt mondja szépen hangsúlyozva
víztükörképének, legalább százhusz éve
próbálsz eltitkolni, próbálsz eltitkolni,
amit nem lehet, amit nem lehet, amit
nem lehet,

a jelen örökre a tükör túloldalára kerül,
kerül, kerül folyton, kedves Echo.

MARAFKÓ LÁSZLÓ

A rendőr háta

MARAFKÓ LÁSZLÓ (1944) Budapest

Meggörbülve tekeri a biciklit. Tányérsapka, rendőrruha meg a lestrapált járgány. De másként hajtja, mint a versenyzők. A háta vonala furcsa.

S felhasad az álom. Bandival és Mikivel akkor hárman voltak a parkban. Már iskolai szünetet hirdettek, mert forradalom alatt az jár. Pár napja az óraszünetben egy nyurga társuk székre állva levette a tábla fölötti vörös csillagos címet, és kidobta az utcára. Gipszből volt, darabokra törött. Egy pillanatra mindenki megmerevedett, de aztán annál nagyobb zsvvaj támadt, be is jött egy tanár. A következő óra már elmaradt, tódultak ki az utcára. A nyugtalanság szinte áramlott a levegőből. Páran a közelben lakó osztálytársuk udvarára mentek. Az apja maszek asztalos, ott tárolta az anyagokat, de még így is maradt egy jókora térség. Focizni kezdtek egy lyukas gumilabdával. Röhögtek, mert sosem tartotta az irányt, hol erre, hol arra bucskázott. El is feledkeztek, hogy meddig tartott volna a délutáni tanítás, így késve indult haza. A sarkon jött elébe az anyja. Már a tekintetétől rossz érzése támadt. Az otthoni öltözetén pedig félig begombolt átmeneti kabát. Bár addig még sosem ütötte meg, most se szó, se beszéd csépelni kezdte a mellkasán, félig összezárt ujjakkal, kifelé fordított tenyérrel, ügyetlenül, ahogy a nők szokták, akik nem ismerik a bokszolást. De lehet, hogy nem akart nagy fájdalmat okozni. „Észnél vagy? Pesten már lőnek! Az Etelka bementa!” Az Etelka a Szabad Európa volt, de tilos volt hallgatni, ezért otthon így hívták. Az anyja nem sírt, de engesztelni szerette volna, aztán inkább bűnbánóan lehajtotta a fejét, s tűrte az ütések.

Másnap a parkban hárman találkoztak. Mikivel együtt érkeztek, később megjött Bandi is. Az apja a magyartanáruk. Egyszer valamilyen apró ügy miatt kiállította a fiát az osztály elé, és leteremtette. Társuk, a nyúlánk gólkirály ott zokogott hangtalanul, az arcán végigfolyt a könnye. Mindenki sajnálta, elvégre rendes srác, jól focizik, s a bűne sem olyan nagy, mint ami belőle kerekedett. De a tanár úr szigorú, nem kivételez senkivel, még a saját gyerekével sem.

Unalmukban elkezdtek célba dobni egy bokrokkal benőtt mellszobor fehér kőtalapzatára.

Amikor az első kavics megpattant a rücskös termésköveken, Bandi megszólalt: „Szevasztok, én megyek. Apu ma már talán otthon alszik. A szomszéd városban belelőttek a tömegbe. Odautazott, mert nem folyhat vér. Ezt mondta. Éjszaka is tárgyaltak.” Bandi apja tagja volt a városi forradalmi bizottságnak.

Miki hunyorított: „Rendicsek. Elengedünk.” Míg azok beszélgettek, ő alkalmas követ keresett, mert elfogytak a kisebb kavicsok, s csak egy nagyobb darab akadt a keze ügyébe. Elsuhintotta. Súrolta a kopott oszlopot, elzúgott, az utca macskakövein megpattant, majd egy éles zizzenés. Odaszaladtak. A szemközti emeletes ház földszinti ablakának egyik szárnyán átlós repedés. Egy perc múlva kivágódott a lépcsőházajtó – egy nő, mögötte nyitott babakocsi, benne egy alvó kisserác. Az asszony sipított: „Betörtétek!” Miki lefojtva: „Fussunk!” De az ő tétováságot látva végül is maradt.

Az utca közepén billegve, erőlködve kerekező köpenyes rendőr abban a pillanatban ért oda. A nő kirohant eléje. „Jó, hogy jön! Ezek bedobták az ablakomat!” A hajlott tartású férfi egy gyors kormánymozdulattal kikerülte. „Hagyjon engem a fenébe!”

A mondatban ma is bizonytalan. Lehet, hogy úgy hangzott: „Menjen a fenébe!” Vagy talán a „fene” nélkül. Megkérdeznie már nincs kitől.

Az a „fenébe” nem oszt, nem szoroz.

„Ki fogjátok fizetni! Hol laktok?” – azzal a nő lökött egyet Mikin, mert a magasabbat hitte vezérnek. Felkapta a gyerekét, az alvó csöppség kobakja a vállára bukott.

Mikiéknél az örökké nyűgös mamája nyitott ajtót. Mindig magázta a férjét. „Maga itthon is fejelemet tarthatna néha. A gyerekei közt.” A házbeliek pletykái szerint ilyenkor a nagy gyár ismert főmérnöke rögtön bevonult a két tágas közül a keskenyebb, belső szobába, amelyben a két fia lakott. Akkor is így tett, ha a gyerekei otthon sem voltak. A valaha feltűnően szép asszony körbejártatta a tekintetét a kompánián. A nő, a vállán alvó gyerekével mit sem törődve, hangosan, dühödt szenvedéllyel mondta a magáét. Az asszony figyelmesen nézte az alvó kicsit, majd bement. Kifelé jövet megtorpant, visszafordult, a függőfolyosóra nyíló konyhaablakon át látták, hogy a kredencen fekvő bukszából kivesz még egy papírpénzt, aztán kijön, s átnyújtja a nőnek. „Ez elég lesz. Vigyázz a kicsire, nehogy megfázzon. Szervusz.” A tegezésre Mikivel együtt megmeredtek. A nő nem, ugyanúgy viszonzta, majd gyorsan megfordult, s indult a lépcsőház felé: „Most hozzátok megyünk.”

Egy saroknyira laktak innen, egy táskás vakolatú, öreg sorházban. Amikor a rögtön a kertből nyíló konyhájukba benyitottak, az anyja épp kilépett az egyetlen szobájukból, s mögötte, a félig nyitott ajtón át látni lehetett a sarokban az ágyat. Apja a közeli, városnyi gyárban dolgozik, de már hetek óta betegállományban van, a tüdejével bajlódik, állandóan lázasan.

Az állapota az orvos szerint azért nem javul, mert külföldről kellett volna egy gyógyszert beszerezni. Külföldről, abban az időben...

„Ki az?” – s rögtön a köhögése. Anyja behúzza maga mögött az ajtót, és állnak. A nő egy pillanatra zavarba jön, aztán hadarja a bűnüket. Az anyja szeme a hivatlan vendég és közte röpdös: „Ez igaz?” A nő lecsap: „Fizessék ki az ablakot!” „De nincs miből.” A csöndben attól tartanak, a nő dühében úgy megszorítja a gyerekét, hogy a kicsi felébred. Az arca egy fúriáé: „Maguk nem úriemberek!”

Az egyik kertszomszéd, a faluról gyerekeivel beköltözött Szakács bácsi, ha megszólítja az apját, a nevükhöz mindig hozzáteszi: „úr”. Az apja viszont ugyanúgy fordul hozzá, mint az udvarban a gyerekek: „Szakács bácsi”-zza, pedig körülbelül egykorúak. Most hát megvonták tőle az úriemberséget. Apja félárván nőtt fel, s kítapasztalta, miként álljon meg a lábán. Az üzemben egy félszeg, falusi fiú minden bajával hozzá fordult, hát istápolni kezdte. A legény megemberesedett, már Pesten jár műszaki egyetemre, de néha eljön hozzájuk. Búcsúzaskor mindig azt mondja: „Ha apád nem terelget, bizony elárvulok abban a hatalmas gyárban.”

Miki röhint egyet: „Nem úriemberek...” A nő ránéz, engesztelhetetlen arccal bevágja maga mögött az ajtót, és elviharzik.

Még tíz év múlva is, mikor elköltözésük után egyszer meglátogatta a barátját, Miki vihogva idézte az asszonyt. Könnyű volt neki, az egész városban ismert „főmérnök úr” fiának. Nem is vette észre, hogy ez a kuncogás majdnem úgy sértette, akár a salak a bőrét, ha a közeli, kikoptatott külvárosi focipályán felválták.

A rendőr hátának sziluettje mindig álmában kísérti. A behúzott fej, a test meggörbödése, a biciklizésnél nem megszokott összezsugorodás. Hova igye-

kezett? Jelentést tenni a városközpontban zúgó tömeggyűlésekről, ahova anyja tudta nélkül néha ő is elszökött nézelődni? Azzal már úgysem a közrendőrök foglalkoztak. Vagy átöltözni, mert félt az egyenruhában? Talán a családjához, figyelmeztetni őket, hogy menjenek a nagyszülőkhöz? Vagy elrejtőzni, amíg lecsendesedik? Az meg végképp mindegy, hogy később visszament-e egyenruhásnak vagy foglalkozást váltott, külföldön él-e, vagy rég meghalt. A görcsös tartás ott hullámszik az álom vizében, évtizedek múltán is. Mintha mindent, ami azután velük történt, az a bukdácsoló mozgás írta le.

Az a gyárban istápoltt legény, már mérnökként, egyszer visszafordult búcsúzáskor: „Jó, hogy nem mentetek ki.” Értetlenül nézett rá. „Nem is tudod? Apád elárulta: ha akkor nem fekszik betegen, ma nem itt élnétek.” Mert amikor a „nagy szénszünet” után újra iskolába mentek, a padok jó részéből hiányoztak a többiek. Véglegesen. „Disszidáltak” – ahogy akkor mondták.

Néha megfordul a fejében: felkeresni azokat, akik valamikor csak átsuhantak előtte, s megkérdezni, hogy mi maradt meg bennük arról, amikor ugyanazon a helyszínen megfordultak. Akár egy pillanatról. Az időről, ami nem elfolyt, hanem örökké gomolyog, s ők meg evickélnek benne. Megkísérelni a reménytelen nyomozást, hiszen a nevüket nem ismeri, fényképe sincs, csak rögzült pillanatok. S a bekövetkezett jövő időben kirajzszögezni valahogy a múltat. Ami most itt illegeti magát. De azért is lehetetlen, mert Bandi eltűnt, nem tudni, hol él, Mikit meg két éve infarktus vitte el.

Miki nemcsak vihogott. Attól kezdve, hogy Bandi egy nap gyászruhában jött iskolába, mindennap hazáig kísérte. Az utcasarkokon előtte soha nem látott, behemót, új típusú szovjet tankok terpeszkedtek. A kiskatonák – némelyikük keletiesen vágott szemű, gyanakvó pillantással – csak néha csapták fel a lövegtorony kerek tetőnyílásán a vasfedeleket. „Ezek hova szarnak?” – kérdezte Miki hangosan. Mindenki tudta, hogy Bandi apja előtte hónapokig már letartóztatásban volt. Kötél általi halálra ítélték, s úgy végezték ki, hogy előtte nem találkozhatott a családjával. Bandi akkor nem sírt, de a szeme körül hónapokig lilás árnyék ült. Iskola után Miki mindig vele ment a kapujukig, pedig előtte nem is járt náluk. Az igazgatóhelyettes egyszer szólt is neki, hogy ne tegye. „A saját érdekedben.” Miki ezt csak neki árulta el, és hozzátette: „Ezek hülyék.”

Az apja hónapok alatt gyógyult meg teljesen. Megint a régi helyén dolgozott, a nyugdíja előtt már könnyebb munkán. Vasárnap újra hordta a mások kopott lábbelijétől elütő, megkímélt cipőjét, amelyet még a szülőföldjén, a Felvidéken vásárolt, ahonnan nem sokkal a háború előtt költöztek ide. Azt mindig megcsodálták. Fényesre pucoltan remekül karban tartotta a halvány mályvaszín felsőrészű, finom bőrből készült cipőt. Akkor vette fel, amikor templomba mentek. Mindig átsétáltak a város túlsó végébe, mert ott senki sem ismerte őket, apját viszont a munkahelyén biztosan elővették volna, ha valaki beárulja, hogy misére jár. A karzaton a gyerekek egymás közt megegyezve, váltogatva nyomogatták az orgona levegőfűtatójának jókora pedálját. A teljes súlyukat beleadták, hogy felzúghassanak a sípok.

Az ablaktörés utáni napon, amikor felfütyült Mikihez, háziköntösben levő anyja résre nyitotta az ajtót, az arca teljesen nyugodt maradt: „Ne gyere többet a házunkba.” Barátja, megtudva, csak legyintett: „Hülyék.” Zavarta, hogy Miki így beszél a szüleiről, de betartotta az intést, és hetekig nem ment hozzájuk. Csak az első nagy, házbeli focimeccsre mert belopózni, a megszokott összeállítás reményében, aztán később ugyanúgy, lapítás nélkül, mint régen. Miki anyja úgysem nézett le soha az emeletről, hogy a házmester távollétében kik rugdossák a labdát a sárga keramitkockákkal kirakott udvaron, amely – különösen eső után – úgy csúszott, mint a felvikszelt padló. És irgalmatlanul fájdalmas volt rajta az esés.

Nemrégem elment Miki sírjához, majd a pályaudvarra tartva egy darabig a Bandi apjáról pár éve elnevezett úton lépdelt. Feszengő érzés volt, fájdalmas, hogy nem szabadna tapodnia ezt az aszfaltszőnyeget, amely a volt tanárunk nevét viseli. Aki ráadásul Bandi apja volt. S a március 15-éket mindig megünnepeltette az osztályával. Pontosan emlékezett a tanár úr szigorú, határozott metszésű arcára, a folyosón közelítő lépteire, a hangjára.

A park is útba esett. A szobor környékét rendbe hozták, a talapzat fehérlett a zöld háttérben, a letisztított bronz mellalak tompán fénylett. Csillogás nélküli szemek – és a döbbenet: gyerekkoruk legkedvesebb írója nézett rá mereven. A szégyenkezés úgy árasztotta el, mint a sugárzó kín, ha mezítláb tüskébe lépett. Akkor fogalmuk sem volt, mit céloztak meg a kavicokkal. A fiúk hangját is hallotta, tompán, akár a strand medencéjében a víz alól. Mikié tisztán csengett: „Mit bambulsz, menj. Menj el...” De nem bírt megmoccanni.

Egy belső sugallat régen mindig jelezte, mit hiábavaló tennie, mert később úgyis megbánja, aztán mégis tévelygő próbálkozások következtek. Voltaképpen az egész élete ilyen bolyongás volt, hogy aztán lassan felhagyjon a meddő kitérőkkel, rá sem hederítve az idegenek feddéseire és a hozzá közel állók kifogásaira.

A bronzszemek előtt az emlékek céllövöldéje elhomálylik, hogy aztán lassan kifehéredjen.

HORVÁTH FLORENCIA

Amit örökölttem

HORVÁTH FLORENCIA (2002) Cellidomólk

Álmomban anyám saját testéről vágja le a húst, szemembe néz, miközben a cafatok földre hullnak. Elfutni szeretnék, menekülni vissza hegyeim közé, rohanni oda, ahol csak táj, utána totális vakság. A vér mégsem engedi, hogy felébresszem magam, ereim eggyé válnak az övével, bőröm vele egykorúvá simul. A test, amiből vagyok, úgy csonkítja magát, mint utolsó menekülési kísérletként az anyafarkas kölyke beszorult lábát, a test, amiből vagyok, tőlem várja a segítséget, miközben megsemmisül, tehetetlenségemnél nincsen nagyobb teher.

Némán nézem, ahogy rétegenként tépi le magáról a húst, rétegenként a zsírt, egészen a csontokig. A képet magamban évtizedekig hordozom, fájdalmát zsigereimben viszem tovább. Nem találhatok otthonra addig, míg bele nem nyugszom, anyám teste több mint egy évtizede egy sírkamra mélyén piheni ki a gyalázatot, amivel összemocskolta magát, a terhet, amivel elnehezült, mikor megtörtént a fogantatás. Hegyeimet, mint jól ismert menedéket, mélyről idézem fel, rémképeim elállják a hozzájuk vezető utat.

Olyan erővel próbálok elfelejteni őket, ahogy a szabadulást kísérlem folyton ebből a hajótörésnek álcázott börtönbüntetésből. Odaadnék mindent a sötétségért, szemeimet fedje homály, éjszakáim legyenek csendesek, és ne jelenjen meg bennük semmi előhívható. Reggelente mégis ébredésem súlyának tudatában tanulok verset írni.

Addig tűzzön a Nap

Mennyi munka, Istenem, a rend, hogyan állíthatnám fel sajátomat, ha a szabályosat sem tudom. Be vagyok szorítva ide, menekülési útvonalaim elzárva, közös szövetségben pihennek egy olyan szobában, aminek zárján pecsét. A kötőanyag hiányától megrepedt téglafal a testem, miért nem dől már össze, miért nem omlik, hull darabokra. Talán ezt jelenti verssorokban hinni, nem tudhatom, hogy az igazság vagy a szerencsétlenség következménye, viszem ezeket a hosszú, fájdalmas sorokat mindaddig, amíg csak egyvalaki is meglátja bennük lehetőségét az olvasásnak. Mit nem adnék a totális szétesés szabadságáért, ne kelljen többé használnom sorvezetőt, elrontott kanyarjaim után ne kelljen a lehetetlen visszafordulásra törekednem. Valahol van bennem egy ismeretlen anyagot hordozó vérrög, úgy továbbítja sejtjeimnek a pusztulás utáni önvád erejét, ahogy továbbította az összes gyerekkori megbánást. Ballépéseim azóta felduzzadtak, hibalehetőségeim duplájukra nőttek, szét kell metszeni.

SARUSI MIHÁLY

A MŰK és társai a Corvinkán

Történetek a Zsilinszky- és Áchim-látta világból

38 házszám... Ennyiből állt gyermek- és ifjúkoromban a Corvin utca. Nem a Corvinka, mert az tágabb. Mármint: több, mint az utca. Egyrészt az utca, másrészt a környéke. Majdnem azonos a Kastéllyal. Mármint a Kastélyi tized/kerület legbelső körével. Amúgy azonos a Corvin utca az Alvégi Fő utca külső kétharmadával.

Ahány ház, annyi történet? Ezzel zárva utcarajzunkat.

Falunyi... élet. Csabán, Békésben. A korábbi Zarándban. Fövenyes és Lencsés ér, majd az Ásott-Fehér-Körös meg a Borjúrét járta városvégen. A középkori Ábrahámffy-kastély tövében. Majd a romjain. Omladékából?

Zárván zárva... „zarándefövenyesi” mesénk.

„Ha több házból állottunk volna, a mi mesénk is tovább tartott volna?” Bizony. Bizony.

A számozás nem azonos a házakéval. Csak ahogy... eszünkbe jut.

I. CORVIN UTCA

A világháló egyik békéscsabai közösségi oldalán olvassuk P. M. mérnök tollából: „Aki autóval közlekedik a Corvinkán, érzi a finom ívekből, hogy ez az utca kicsit más, mint a többi csabai utca. Az ívek arra a korra emlékeztetnek, amikor a telepések oda építették a házukat, ahol nem volt sár. Kezdetben Csaba tele volt girbe-gurba utcákkal, melyek gyakran zsákutcában végződtek. Talán még ennél is régebben kialakulhatott ez a nyomvonal, hiszen a középkorban erről lehetett Gyulára menni. A források szerint is ez Békéscsaba egyik legősibb utcája.”

Így igaz, minden erre utal.

Más ezt írja: „Ezen az utcán (ha jól emlékszem) volt gyerekkoromban egy cukorkakészítő. Hozzá jártunk ánizsos cukorkáért.” Mi a Zsilinszkyre/Dózsára jártunk nyalókáért... Hogy ettől a gyakorta szétropogtatott cukorkarúdtól menjen úgy tönkre ifjú korodra a drága fogad?

Meg a fogmosás késői megkezdésétől.

...

Az első időkben a későbbi *Corvin utca* nem más, mint maga a *Lencsési országút*, mely utóbb a Körgát előtti felében *Lencsési utcává* kurtul, hogy a *Fő (meg Nagy) utca* részeként viselhesse az *Alvégi Fő utca* néven tisztelt közterület második fele a későbbi *Corvinka* megnevezést.

Hogy mi nem történt velünk?!...

Mi nem.

Mi igen!

...

1816-ban az utcanévmentes kataszteri térképen házaink derékszögben futnak ki az utcára, tehát még nem épült ki rá derékszögben az utcafronti épü-

Részlet a *Végig a Corvinkán* címen készülő békéscsabai írói utcarajzból.

letrész. Az 1950-es évekre már csak pár ház maradt az eredeti alakjában, „falusiasan”.

Az 1800-as évek végi Habsburg birodalmi kataszteri térképünkön már Fő utca a becsületes nevünk! Majd 1910-ig Lencsési utca, innentől Corvin utca. „Corvin Jánosról (1473–1504), Mátyás király természetes fiáról nevezték el, aki mint a Hunyadi-birtok örököse Békés megye nagy részének is földesura volt” (CZEGLEDI Imre, *Békéscsaba utcanevei*, 1981).

1911: Corvin és kivételesen 1-szer Korvin u. Az utca háztulajdonosainak névjegyzékében: „Új utca név: Corvin-utca, régi neve: Lencsési-utca.”

1988: a Békés Megyei Népújság (III. 8.) – „abban van sok disznóság” – apró hírében *Korvin utcát* említi. Ha engedjük, (Almádihoz hasonlóan) itt is átvette volna a váltóbotot Korvin Ottó bátyától... Corvin Jánostól, Corvinkánktól? Magyarok, tótok... szeretett ifjú urától, akit bizonyára sokan láttak volna szívesen az Igazságos Mátyás örökében, Corvinka királyként.

Így maradt Corvinka... királyfi.

Egyszer s mindenkorra.

Teremtőm.

A miénk.

Hogy aztán mára nemegyszer megessen, hogy megfélekedzenek mirőlünk! Mint például 2022-ben a Lencsési lakótelepek, akik kézműves vásárt rendeznek a Corvin utca végében, a Körgát előtti üzleti negyedben „Lencsési vásár” címen... Corvinkai/Corvin utcai vásár helyett.

Előbb a Corvinka merül feledésbe, mára lassan a Corvin utca is?

Akár mi magunk.

Eltűnünk a Zsilinszkyból lett Dózsa és a Lencsésiből lett Lencsési között.

Átlép rajtunk a kor?

A kór?

A nemcsak az öregséggel, ím, a példa mutatja, az ifjúsággal, a mindig újabb nemzedékekkel is járó feledéskórnak köszönhetően?

A kis Corvint majd' félezer évig nem felejtette el az itteni nép, s nevezte utóbb Corvinkának (is) a hivatalosan Corvin utcának elnevezett helyet. Nemzedékről nemzedékre. Magyarról tóra, szlovákról magyarra váltva is.

Azok más nemzedékek valának?

Más, más.

II. A KEREKES-KÚTNÁL

Mint elég sok útkereszteződésnél, különösen, ha a házak között még egy kis tér is képződött, kisebb helyi központ alakult ki. Üzletekkel, netán csapszékkel, borbélyal... Mint a közelben a Bánát-kútnál, ahol az ártézi kút körül szatócsbolt, fodrász, hentes, pék, pár lépéssel arrébb iskola működött. A Zsilinszky/Kölcsey sarkon is kovács, (Vadkacsa) vendéglő, trafik, iskola, később orvosi rendelő szolgálta a környéket. Végig a Corvinkán a két házsort a Kerekes-kút mellyéke nyitotta meg.

Hogy mi minden nem fogadott ott bennünket még az ötvenes években is! A Kerekes-kút mellett, a Corvin 2. falánál szépséges gesztenyefák csoportja, a Kastélynak haladó Zsilinszky-végnél borbélyüzlet, a gólyás ház után az I. – kastélyi – kerület első tanodája (mutatta magát nádtetős öreg parasztházként), szemben a Corvin 1.-ben szatócsbolt és vendéglő... A kút vize nem volt iható, ivóvízért anyánk vagy a Bánát-kúthoz küldött – mint az egész kerület népét a maga anyukája. Vagy az 1950-es években az Árpád ligetben fűrt hévízforrás közelében, a strand oldalában föltörő langyos és lágy – a rossz nyelvek szerint némileg arzénos – ártézi kútra. Utóbbi mellé akkor is el-elbattyog-

tunk, ha anyukánk mosni készült, és az Árpád-fürdőből kifolyó forró hévízfö-löslegből töltöttük meg kannánkat, vödrünket, bödönünket.

Az elágazásnál a Gajdács-ház falánál lévő vadgesztenye-fasor minket is megihletett. No, nem azért, hogy lefössük, vízfestményen örökítsük meg, hanem hogy megmásszuk! Így tettünk, jó játék volt. Kár, hogy egyszer Pista lepottyant az igen magasan lévő első ágról. Hogy hazáig sírjon; de szerencsére a fejre esés ellenére nem hülyült meg, s továbbra is igen jó barátunk maradt.

A kút helyére később távbeszélőfülke került, majd az is fölöslegessé vált.

E kútra is jártunk vízért – vízért mosáshoz, mosogatáshoz, moslékhoz (bár ezekhez a házi gémes kút vize is megfelelt). Szóval amire a háztartásban szükség lehetett. Csak épp ihatatlan volt szerencsétlen.

Valahol itt állhatott az a valahai Torony, amelyet a 19. században is emlegettek a helybeliek mint a középkori Csaba falu és kastélya emlékét, maradványát – amely állítólag épp a kastélyi tized közepén állt, tudjuk meg Haan Lajos uramtól. Ami azért is hihető, mert a Körgáttól a Zsilinszky letelepülésig, a Lencsési út menti Kubiktól a Búzapiacig terjedő térségnek valahol itt lehet a közepe... Mert erre volt a középkori falu, Csaba.

A Fő, avagy Nagy utca alvégi darabja még az ötvenes években is megmegtelt vásározókkal, emlékeink szerint az utolsó szekerek néha a Corvin 7.-en – szülőházunkon – is túl húzódtak a követút szélére, az árokparthoz igazodva. Hogy ebből a hajdani Csabai Vásárból nekünk már csak az utója maradjon.

Kis csabai vásárhely vagy legalábbis kis piacozó hely vala minden hasonló forgalmasabb utcasarok, útkereszteződés?

Mit át – meg – nem élt a magunkfajta siheder az Úr Jézus Krisztus eme tizedeiben... A Kastélyi-tizedben pláne!

Hogyne.

A Kerekes-kútnál...

Ha emlékszik még rá rajtunk kívül valaki.

...Két gólyapár is megtisztelte! Az egyik a Farkas-féle gólyás ház öreg képményén, a másik a Gajdács-ház előtti villanykaró tetején fészkelte.

...míg fészkelhetett. Mert nemcsak e „tér”- és „piactér”-hangulat tűnt el, vele e madaraink is továbbálltak egy házzal (országgal).

III. ZSILINSZKYRE ÁCHIM, LIKERRE BAJCSY

Zs. u. 21. Zsilinszky-ház (ha ez az): az oromfalon, ablakkeretben fölül „1850”, tán ekkor épült. 1940 táján itt lakott albérletben nagyanyám a két lányával, amikor Kígyósról Csabára költöztek, mielőtt megvették volna a Corvin 7.-et. Anyuka az egyik barátnőjével a ház ablakában fényképen. „Isten mindent lát!” – mondta a bitó alatt Zs. E. Szép Ernő az *Emberszag* című visszaemlékezésében csodálkozva írja: nem látják az őket kínzó, elállatiasodott keretlegények, hogy az áldozat látja, mit művelnek? Nem látják, hogy látja? Hogy olyan valaki, aki nem felejt, és továbbadja, mit, micsoda bűnöket követtek el.

Az 1905-ös képviselő-választáson Zsilinszky Mihály ellenfele Áchim Likker András. Eredmény: 748 Zs.-re, 609 Á. L. A.-ra szavaz, erre pótválasztás. A 2006-os távrecsegőkönyv szerint Zs. György itt lakik. Azaz... máig Zs.-ház?

A Fő utcai Zsilinszky-házban (hogy melyik az, nem egyértelmű, mert a szomszéd is gyanúba keverhető) születhetett a későbbi dr. Zs. Endre (1852–1919) vegyészmérnök, békéscsabai főgimnáziumi tanár és testvére, Zs. Mihály (1838–1925) belső titkos tanácsos, államtitkár, tanár, történész, akinek a neje, greifenbergi Reök Ilona (1846–1948?) Munkácsy Mihály unokatestvére.

Békéscsabán 1910 és 1949 között utca őrizte emlékét – az Alsóvégi Fő utca, ahol világra jött. A későbbi vértanú Bajcsy-Zsilinszky Endre – Zs. E. fia – Szarvason született, ahol édesapja tanárként működött, s egyéves volt, amikor a család Szarvasról Békéscsabára költözött (a József Attila utcában laktak, már nem az alvégi fő utcai családi házban, amikor – 1911-ben – megtörténik az Áchim-gyilkosság). Endre itt járt iskolába, az evangélikus főgimnáziumban érettségizett.

Bartha Ákos B.-Zs. E.-ről írt könyvében olvassuk, Domokos Józsefet idézve: „Áchim a jó módú gazdák között lakott, nem messze Zsilinszky Mihály volt bíró házatól, a város délkeleti részén lévő Kastély utcában”, a törökidulás korából ismert kastély környékén. Domokos József írja Áchim-könyvében: Á. L. A. nagyapját, Áchim L. Jánost 1869-ben Békéscsaba bírójává választották, elődje Zsilinszky Mihály volt, B.-Zs. E. nagyapja...

Mindkettő nagyapja bíró volt.

B.-Zs. E. (1886–1944) 1896-tól 8 évig jár a csabai Rudolf Főgimnáziumba. Az apja, Zs. E. dr. a gimnáziumot kormányzó bizottság elnöke – az ő testvére Zs. Mihály dr., aki 1895-től 1905-ig kultuszállamtitkár. Az ifjabb Endrét 1925-ben vitézzé avatják, akkor veszi föl édesanyja nemesi Bajcsy nevét. 1935-ben lemond a vitézségről, de a nevet meghagyja.

Az öreg Zs. E. „elmagyarosodott szlovák parasztgyerek”. Előbb Bcs. polgári iskolájában, majd Szarvason gimnáziumi tanár. E pályát elhagyva Apponyi Albert gróf gerendási nagybirtokának parcellázását vállalta. Az itt szerzett pénzből 2000 holdas birtokot vett. Talajtani kísérletezésével nagyobb részt elvesztette a birtokát. Csabán rizstermesztéssel is próbálkozott (Borsi/Békési Élet).

Zsilinszky Endre dr.-ék háza az Apponyi (ma József Attila) utcában, a Felső-Körös sor sarkán lévő ötszobás épület volt. Endre innen indult 1911-ben Áchimékhoz. (1989 végén, 1990 elején itt volt a Fidesz városi szervezetének az irodája, januárban innen indultunk kisbusszal a fiatal demokraták által gyűjtött adománnyal Erdélybe: Udvarhelyre, Gyergyószentmiklósrá. Később lebontották, emeletes ház épült a helyére.)

...

A középkori kastély környéke a csabai 1. tized, másképp Kastélyi tized, I. kerület, Kastélyi kerület, sőt, maga a Kastély... Hol Áchim L. András szülőháza a Kastély utcában a 8. számú porta. Áchim-malom a Körös-parton – átellenben az Árpád liget. Zsilinszky-ház az Alvégi Fő utcán, a darab ideig Zsilinszky utcában (mely ma Dózsa Gy. út). Tanoda a Zsilinszky/Dózsa végében, későbbi (lebontva) a Zsilinszky/Vilim sarkán.

Áchim-ház egykoron a mai Corvin 4. is!

Ugyanott 1854–55-ben a 43. és a 44. számot viselő porta Achim János Liker/Achim János kezében.

1857-ben a 104. sorszámú ház, telek Achim János Likeré.

1865: Achim Liker János nevén a telek.

1888: Ujfaluczki mézszárló (lakja, azaz bérlő?).

1911: 104:4 „Áchim János (L.)” (Máshol: „I. Korvin u. 4. Áchim L. János”) Majd: „Áchim János flm. Corvin-u 4. 56 éves”. (Az ez évben meggyilkolt politikus Áchim unokatestvére ő?)

1947: a Corvin 4. kilenc választópolgár lakcíme: Macák János (Bcs. 1891) földm., Macák Jánosné Lipták Judit (Bcs. 1897) házt., ifj. Macák János (Bcs. 1924) egyetemi hall., Kovalcsik Gyula (Pomáz, 1911) cipész, Kovalcsik Gyuláné Oskó Vilma (Orosháza, 1916) házt., Szilágyi Irma (Hódmezővásárhely, 1872) MÁV ny., Szilágyi Imréné Szentandrás Lidia (Hódmezővásárhely, 1884) házt., ifj. Zahorán György (Bcs. 1919) földm., ifj. Zahorán Györgyné Macák Judit (Bcs. 1920) házt.

Azaz... ez a ház is Áchim-talanítva a Corvinkán. (Az utcarajz szerzője utóbbiakat ismerhette.)

...

Akkor... nézzünk be a Kastély utcába! A 8. számú ház Áchim szülőháza. Falán kétnyelvű emléktábla. Magyarul: „Ebben a házban született 1871. március 18-án Áchim L. András agrárpolitikus, országgyűlési képviselő. Születésének 120. évfordulóján állította Békéscsaba megyei jogú város és a békéscsabai városvédő és városszépítő egyesület. 1991.”

Az utca vonalára kiépült, szárazkapus ház. 2021-ben belépve az udvarra a gazda mutatja, a ház melyik része még az eredeti.

Achim Liker Ondriska...

A középkori falu fő utcája... a későbbi Zsilinszky út és a Kastély utca? A Corvin utcai elágazás meg mint középkori országút... Csabán át Gyulára? Avagy az akkor netán soros úti falu Csaba a Gyulára vivő országút két oldalára települt, melyből „mellékút” vezetett földesuruk várkastélyá kényszerülő udvarházához?

Hogy a csudába ne!

Csaba, Csaba.

Corvin, Corvin. (Az igazságos.) Corvinkája!

Corvinkánk.

Zsilinszkyék a későbbi posta és megyeháza utcájába, az itt működő ügyvédek miatt népünk által Nyúzó utcának tisztelt mai József Attila utcába költöztek, Achimék a Berényi útból nyíló Mészáros (1911-től Áchim L. A.-ról nevezett) utcába húzódtak.

...

Az Áchim-kisrege (*A kaporszakállú nádvágo*) után arra jutottam, hogy – mi mászt tehetnék? – meg kell írnom a Zsilinszky-regét is. Ami – sajnos – (és még mi minden!) elmaradt.

'11-ben Ondrissal, '44-ben Endrével tartottam (volna).

Lenne; volna; hogyne. (Lönne; vóna; hógyné.)

IV. MEGCSAPOLTUK A SZOVJET CSATORNÁT

...avagy Sitinkir meg a népi ellenállás

– Rászálltunk a szovjetek sávjára, úgy megzavartuk őket, hogy azt hitték, itt vannak az amerikaiak!

Ha nem is így, de majdnem.

Cimborád 1965 őszétől volt két évig katona. Ráfos, azaz rádiófelderítő, még pontosabban katonai földerítő.

– II/II-es.

...volt, mondja.

Hogy meglepődjünk.

Ha ő ezt akkoriban mondta volna...

Ha mi ezt tudjuk!

Mármint, hogy mi az a II/II.

Katonai földerítés? Ajaj.

Még jó, hogy nem pógári. (Ne adj' Isten népi.) (...nemzeti.)

– A II-es csoportfőnökséghez tartoztunk.

A világhálón leled a pontosítást: MNVK 2. Csoportfőnökség (Felderítő Csoportfőnökség)...

A Bakonyban azon a szép tavaszi (ősz?) – nyári? téli? – (ki tudja már, mikori) napokban NATO-hadgyakorlatot hallgattak le. A BRG világszínvonalú rádiófelderítő készülékével, amely a Föld-kerekségen egyedülálló volt.

– A katonai attasék kémkedtek, mikor lesz hadgyakorlata a NATO-nak. Milyen fedőnéven, mely országok vesznek részt, hol... Ezeket kaptuk kintről. A mi feladatunk, hogy ezekkel a készülékekkel földérítsük, például ha egy amerikai repülőgép-anyahajó megmozdult, mi azt már levettük.

Nyilván a Földközi-tengeren, Olaszország felől. Mert hogy minket a taljánokkal állítottak párba a keleti–nyugati seregeket sakkjátablejűkön tologató moszkovai és washingtoni bitangok. (Mára az is kiderült, hány atombombát szántak a kedves NATO-fiúk kis – nemde bár kies – hazánknak /illetve hazánkra/.) (Meg hogy hol rejtőztek hegyeinkben a Nyugat-Európára irányított muszka atomrakéták.) (Az tette volna be a kaput/t!)

Mi az nekik, pár millió halott... Míg ők atombunkerban... keverik tovább a (pakli helyett a) szart.

– Kézi és gépi távirón megtanulhattuk a négy fajta adásmódszert. Az egyik a morze volt. A másik a vibroplex: jobb–bal, rövid, hosszú. Az amerikaiaké: gyors! És rafináltak voltak, megtréfálták az oroszokat. Kivéve minket! Megtanultuk a NATO-betűzést... Mi gyorsabban vettük, mint a hivatásosak. Kódokat adtak le; mi tudtuk, mit takar. Vagy: a kiskatonák pletykáltak, mit ettek, ittak, csináltak... Továbbadtuk, és abból összerakták.

Mint a III/III-as testvérszervezet a mirólunk szerkesztett „semmitmondó” jelentésekből a mégiscsak fontosakat.

– A Varsói Szerződés hadgyakorlatán le kellett hallgatnunk a mienket, hogy ellenőrizzék őket. Lehallgatáskor bekapcsolva voltunk a központtal. Csak a hivatásosak beszélgetéseit adtuk le, őket vitték továbbképzésre: „mozigépész-tanfolyamra”! Így hívtuk a büntetőzászlóalj, mert megnevezni veszélyes volt.

– A feladat: rádión, kinti iránymérővel tartottuk a kapcsolatot. Három helyről... Ahol találkoztak (a vonalak)... Kintről megkaptuk, mely hullámsávot használják, a hívójelüket... Ráhangelődtünk, és például így találtuk meg a keresett hadihajót.

Ott a célba vett akármí?

– A Bakonyban volt egy gyakorlat. Próbariadó! Kivonult az egész rádiófelderítő zászlóalj, és érzékeltük, hogy fónián (beszédrel) tartják a kapcsolatot a ruszki kiskatonák.

Fónia: rövidített jelbeszéd? Inkább kódolt szöveg.

– Kevés orosz tudásunkkal, de annál nagyobb szakmai tudással beléptünk a forgalomba, megfigyeltük a módszerüket. Hangszín, gyorsaság..., és beszálltunk a forgalomba.

Oroszul? Amikor alig tudtatok a nyelvükön.

Bár a Szovjetunió megannyi nemzetiségének köszönhetően lehetett ott időnként bábeli zűr és zavar is. Legalábbis nem meglepő, ha valaki nagy-magyaralföldi – avagy túladunai avagy felföldi – módon ejti a muszka szavakat!

– A szakasznál volt, aki hét nyelven beszélt! Éppen akkor tanulta a kínait. Én annyit tudtam oroszul, hogy be tudja lépni. Mire észrevették, már ki is léptünk. Lehet, hogy bemérték, de akkorra már a laktanyában voltunk. Ha érdeklődnek, nem tudnak megtalálni bennünket. Azt hallottuk, hogy Job tvoj maty!

– Majd a laktanyából folyt a szórakozás. Újra beléptünk a forgalomba. Megváltottattuk a hangszínt, a gyorsaságot, hívóneveket... Viszonylag rövid időn belül észrevettek bennünket, a „diverzánsokat”. Hanghordozásukból megértettük, hogy tudnak rólunk. Arról beszéltek, hogy mit csinálnak... Kiléptünk. Ha nem volt üzemben, nem találták meg. Ma megtalálják akkor is, ha a készülék nincs üzemben.

– Folytatjuk, mondtuk, de nem lett belőle semmi. Ehhez helyet kellett volna változtatni. De katonák voltunk, nem mehettünk! Ha háború alatt nekünk ilyen lehetőségünk lett volna, megnyerhettük volna a világháborút.

Hogy a csudába ne.
 – Megcsapoltuk a szovjet csatornát!
 Ők már csak ilyenek voltak.
 – Nem volt nagy ügy, de megleptük őket, azonnal frekvenciát váltottak, hívó, jelszó... Sejtették, hogy valaki szórakozik velük. Akkor jött a jobtvojmaty! Sorállományú század sosem volt kiváló, csak ők. Maga corvinkai szakmunkásként a törzsőrmesterségig vitte. (Obsitosként meg már alhadnagy?)
 – Kiiktattuk a rádiót, még az akkut is kivettük. Búcsúzáskor a ruszkek nagyon káromkodtak! Abbahagytuk.
 Ruszki, ruszki, és a szovjet hol maradt?
 Ha kiderül, több év büntetőzászlóalj... (Addigra a bátyja, aki meg katonaszökevényként kerülhetett volna ugyanoda, már szabadul, ha addigra ki nem menti magát a néphadseregi bajból. Pl. úgy, mint a *Kukkerlátás* című beszélyünkben!)
 – Futkosó, ahol találkozhattunk volna.
 A futiban... Nincs az a pénz!
 – Egyetemi előfölvételisek közt én a nyolc osztállyal... Műszaki tudást követeltek, én az ellenállást sem értettem... Aztán amikor egyszer fölsorakoztunk, jött a parancsnokunk:
 – Ki a 113-as?
 Jelentkezett.
 – Maga?...
 Meglepődött. Gyakran megfenyítették, innen ismerte a nevét.
 – Ha valaki még egyszer szidni meril!...
 Mert ő volt a legügyesebb.
 Amikor leszerelt, hívták a Maharthoz. Tán jobban járt volna, bejárja a világot.
 Otthon várta egy kislány.
 Géptávirójuk, tizenkét sávú magnójuk volt...
 – Német, osztrák: nem tudtuk a kódjeleket! Az olasz nyíltan adott. Járókeretét kéri. Ki kell mennie.
 Eszerint a 113-as és csapata visszanyert volna nekünk mindent!
 De mindent.
 ...A Kárpátokig?
 Adtunk a NATO-nak meg a Varsói Szerződésnek...
 „Varsó”, „Észak-atlanti”...
 No meg: BRG. Jó, hogy nem Csepel Művek. Ganz Villamossági.
 Budapesti Rádiótechnikai Gyár. Ez is: volt, nincs? Vagy csak más néven – más kezébe juttatva – folytatja? Máshová szállítván a hasznocskát. Nem talicskával, hetente aranyvonattal.
 „Világszínvonal.” VSz.
 Ne is emlegesd! (A VSz-t.)
 Pajtásod legyint. Hol van már a.
 Ha a magyar fiúkon múltott volna...
 Még hogy a BRG! De ők.
 A mieink.
 Lajtán innen, Lajtán túl. (Hol a kurta farkú malac túr...)
 – Hány János...
 Ő igen, de mi!
 Mi, mi.
 – Nyugodtan szólíts Sitinkirnek!
 Belépett a hun egyházba, s követelik a hun kisebbségi jogok – önkormányzat stb. – megadását.
 Huj, huj, hajrá!

Ha ők ezt a BRG-készüléken világgá kürtölhették volna...
 Ti-ti-ti-tá-tá-tá-ti-ti-ti!
 Ha igaz, az Úr 1967. – az ördög ki tudja, hanyadik – évében.
 Hány Feri meséli.

V. A KISPÁZSIT

Nekünk a Pázsit. (Valaha majdnem egész regényt írtunk róla.)

Lipták Pali bácsi, az Arany utcából, mondja: nekik ez a Kispázsit, mert a Nagypázsit a lőtéri volt. (A lőtéri, amely ma gáztenger. S nemhogy Lőtérnek, de Lődombnak sincs sem híre, sem hamva.)

Pázsit, rét, legelő.

A Corvin 29. számú telken lehet(ne) (lehetett volna) a Pázsit mint Rét. Az 1818-as térképen a Pázsit utáni rét a Borjú-rét lefolyása...

Az 1884-es térképen e hely „Szabad Legelőként” szerepel.

Ha arra jártunk, Pázsitról beszéltünk, rétről nem, pedig a város szélétől a Pályáig és a Körgátig vizes, tócsás, zsombékos rét volt az egész, az elején az általunk Pázsitnak hívott, zsenge pázsittal lepett félszigettel, bejáróval az utca felől. Rét, sőt, legelő, mert a '40-es években gulya legelt itt, amelyet egyszer egész közléről igyekezett megismerni az akkor úgy 3-4 éves (utóbb uccarajzíróvá váló) Mimike... A tehének az utcabelieké lehettek. A tsz aztán – gazdáik földjével együtt – elvitte őket is.

1966-ban az ÁÉV (népnyelven Magasék) megkapja a várostól a Corvin utca páratlan telkeinek a végét, s megkezdik – a Kazinczy utcai stadion helyett – az új *Építők sporttelep* építését. Pályaaavatás 1968. március 17-én: „Békéscsabai Agyagipari Építők:Építők SC=3:0” – áll az üzemtörténetben. A hajdani Pázsit helyén 1982-ben is az Építők pályája üzemel.

1966-ban pályagondnokot keresett az Építők a Corvin utcába. Éjjeliőrt nem bírt megfizetni. Jelentkezett egy Arany utcai öreg, aki különböző játékok, díszmadarak, görények, tengerimalacok stb. kereskedésével foglalkozott, s kéri a sportkört, az építendő telepen ideiglenesen legfölbjebb egy évre kis lakóépületet emelhessen az egyesület építőanyagából. Ennek fejében őrizni fogja a pályát.

1966–67 telén elkészült a nádpallókból álló barakk (fölvonulási épület), amibe M. úr Szent György táján beköltözött. Kitűnő ötleteket valósít meg: pulykát nevel, fűzfavesszőből gyermekostort gyártat bérmunkásokkal (bérfizetés nélkül), huligánokkal vályogot készített és téglát ad el, a félkész bírói öltözőbe önkényesen beköltözik (mint állandóra bejelentett lakásba!) stb. A „gondnoktól” két év után szabadul meg a sportkör.

A rendszerváltozás után az első komolyabb változás a Pázsit és a rét életében, hogy Ónodi Henrietta édesapja a rét elején, az út (meg nyárfasor, meg vizesárok) mellé tornacsarnokot kezd építtetni. Ami egyszer csak félbemarad, mert a leánya inkább tengerentúl marad.

Jó ideig torzón árválkodik a félbemaradt építmény, mígnem a „villanytelepig” (áramelosztóig?), azaz a Körgátig sportpályákat alakítanak ki. A DÉMÁSZ sporttelep az áramszolgáltató mellé kerül, teniszpályákkal, előtte pedig, a város felé az Építők pályája fogadja – időnként, mert nem túl gyakran – az érdeklődőket. Hogy nemsokára ezek is eltűnjenek, mert nagyszabású fejlesztés történik a Körgát, a Pálya, az Alvégi-sánc és a Corvin utca között.

1987-ben így sorjázna: Építők pálya, DÉMÁSZ sporttelep (kézilabdapálya, teniszpálya, faházban biliárdterem, tévé), villanyállomás (épült 1984-ben, rajta tábla: Délmagyarországi Áramszolgáltató Vállalat Békéscsabai Üzemigazgatóság Keleti 35/10 Kw-os Állomás).

1990 után a Pázsit és rét helyén halad az idáig meghosszabbított, a Corvinba torkolló Bánát utca. Az úttorkolatot követte a félbemaradt Ónodi-csarnok. Rajta túl, az egykori rét föltöltött helyén így következnek az ezredfordulótól az épületek: Lidl áruház (C. 29–33.), 1999: Billa élelmiszer-áruház, MOL benzinkút (C. 31.), 2000-ig Jet, majd Agip, Oázis – kínai és háztartási áruház (C. 38.), (kis) Tesco áruház (C. 41.), DÉMÁSZ telep.

2010-re így alakul a helyzet: Sánc (betemetve), Bánát u., gépkocsibeálló, Lidl áruház, Agip benzinkút, Oázis Wei üzletház, (kis) Tesco áruda, Villanytelep, Körgát (mögötte a szintén betemetett, csatornába szorított Kubik).

Hogy ne is folytassuk!

Pázsit... Hol volt, hol nem, egyszer volt egy Pázsit.

Hogy a Corvin utcai kölköknek nincs hol labdát kergetniük? Miért, van még corvinkai gyermek?

Gyermeki korunk. Múltunk.

...

1997-ben a Grund Söröző várta vendégeit az egykori Pázsiton – ami nekik „grund” vala... (Szerencsére nem sokáig?) A söröző mellett 1996-ban kézilabdapálya is volt.

„Pázsit”, „Rét”... Pláne Borjúrét! Legelő... Tovatúnt.

„Borjú”, ma, minálunk...

Velünk együtt.

Lassan a temetőt is fölszámolják.

Haló poraink is útban vannak.

Fejlődünk! Helyére lakópark(ok)?

Ahelyett, hogy az öreg sírköveket megőrizve emlékkertté varázsolnák.

Hogyne, gondozott kertté.

Egy kis zöld fölttá... a házrengetegben.

VI. ÖTVENHATOS CSABAI FALFIRKÁK

...GYEREKEK SORSA + HAZUDIK A RÁDIÓ! – csinos, fatornácsos gazdaház kerítésén, az első fölirat eleje lemaradt.

17 EZER MAGYART DEPORTÁLTAK – téglajárdás külvárosi, fehér falú házban.

A VÖRÖS... – a többi lemaradt a fölvételről.

AKI AMERIKÁT VÁRJA, / TÉRDIG NÖHET A SZAKÁLLA! – 1956-ban állítólag a Deák utcában volt téglakerítésen látható. 2021-ben a facebookon jelent meg. 2022-ben, elmosódottan, még ott van a kerítésen.

AMÍG ÖN ALSZIK, AZ ÁVÓ DOLGOZIK – ötvenhatos pörben jegyezték föl.

AZ M. D. P. ÉS ANNAK MARADVÁNYAI MUNKÁS ÁRULÓK! – sarki fakerítésen, bírósági ítélet emlegeti.

ENGEDJÉTEK BE AZ ENSZ CSAPATOKAT – tárgyaláson jegyezték föl.

ENGEDJÉK BE AZ ENSZ MEGFIGYELŐIT MAGYARORSZÁGRA! – fa kulipintyón.

EZT ADJÁK KI LAKÁSNAK – pártház(?) kerítésén lévő táblán, Magyar Dolgozók Pártja föliratra írva.

EZT ADJÁTOK KI LAKÁSNAK – bírósági tárgyaláson említik.

ÉLJEN A FORRADALMI MUNKÁS-PARASZT KORMÁNY! – szintúgy. Mire a csabai gyerekek az Éljen elé F betűt pingáltak, amire a válasz a firkálmány leföstése, újabb ráfestés...

ÉLJ(EN NAGY IMRE!) – téglafalon.

ÉLJEN NAGY IMRE! + HALÁL A(Z ELLENFORRADALMÁROKRA!) – az összevissza meszelt téglakerítésen látható két föliratból a második befejezése

föltételezett, a képről lemaradt, de hasonlót láttam akkoriban, s jó darabig nem egyet.

FÉLJEN A FORRADALMI MUNKÁS-PARASZT KORMÁNY! – mivel az Éljen elé F betűt festettek a csabai gyerekek.

FÜGGETLENSÉGET A HAZÁNAK – bírósági ítéletben (a Polgár-pörben) emlegetik.

FÜGGETLENSÉGET HAZÁNKNAK! – fémkapun.

HALÁL A(Z ELLENFORRADALMÁROKRA!) – moszkovita firka (pl. a József A. utcában, elmosódva még az 1980-as években is látszik a Megyeháza falán).

HAZUDIK A NÉPÚJSÁG! – házfalon.

HAZUDIK A RÁDIÓ! – kerítésen.

HAZUDIK A RÁDIÓ + SZOVJET HA(ZA!) – házfalon, a második szó vége nem látszik.

HOZZÁK VISSZA A DEPORTÁLTAKAT! – házon, hirdetőtábla mellett.

HUKUK I. Márciusban...

KÁDÁR JANKÓ ALKUDOZIK – a fölvételről lemaradt a sarki házra meszelt jelszó eleje? Alatta lemeszelt korábbi jelszavak. A házon valamilyen egyesülés cégtáblája. Megyei bírósági ítéletben is szóba hozzák.

KIK A RENDBONTÓK? A RUSZKIK – a fölvételen utcasarok, fakerítés, öreg-asszonnyal.

MAGYARORSZÁG MAGYAR HAZA, MINDEN RUSZKI MENJEN HAZA – bírósági ítélet emlegeti.

KOMMUNISTA, GYERE KI, AGYONVERÜNK IDEKI! – nem falfirka, gyerekek mondogatták az I. kerületben, mert valakitől hallották. Miközben Csabán senki senkit nem akart agyonverni – leszámítva a volt kommunista polgármester asszonyt, amiért a negyvenes évek végén gödörbe döntette a csabai 101-es ezred hősi halottainak tiszteletére emelt szobrot.

MAGYARORSZÁG MAGYAR HAZA, RUSZKIK MENJETEK HAZA! – fakerítésen.

МИ ХОЧИМ СВАБОДУ! – téglakerítésen, némi elírással (magyarul: „Szabadságot akarunk!”)

MÍG ÖN ALSZIK, AZ ÁVH DOLGOZIK! – kerítésen, a régi „Míg ön durmol, dolgozik a Darmol!” módjára.

MÁRCIUSBAN ÚJRAKEZDJÜK! – majd áthúzva, átírva:

MÁRCIUSRA EGY MÚK SEM LESZ! – az ellenfélnek, pufajkásainknak köszönhetően. Állítólag ezek is falra kerültek: „UKMUK.” Ez volt a BM válasza. „Újra kezditek, márciusban újra kaptok.” Más, ugyanott, a közösségi háló Békéscsaba a múltban nevű oldalán: „Az HUKUK volt. Ha újra kezditek, újra kaptok.”

MÚK! – sokfelé volt látható a falakon. Azaz „Márciusban újra kezdjük”...

NEM KELL ILYEN NÉPÚJSÁG, MINDEN SZAVA HAZUGSÁG! – emlékszik rá K. E. P., a Széchenyi utcában látja 1957-ben a falon. Kisbetűk, ecsettel, színes festés.

(NEM TANULUNK) SZOVJET HARCKOCSIK ÁRNYÉKÁBAN – iskolasarok, lurkóval.

NEM TANULUNK OROSZ TANKOK ÁRNYÉKÁBAN! – írtuk osztálytermünk táblájára a Révai utcai iskolában, mire Kézdy tanár úr, aki orosz hadifogságban tanulta meg a ruszki nyelvet, igyekezett lebeszélni bennünket arról, hogy ne tanuljunk, mert szerinte az orosz nyelv elsajátításának is lehet haszna. (Neki az orosz nyelv tudása biztosította abban a rendszerben a mindennapi kenyeret.)

OROSZOK, HAZA!!! / ПОШЛИ... – táblán, tüntetésen.

ÖN ALSZIK, AZ ÁVÓ DOLGOZIK! – az '56-os szoba falán.

PUSZTULJ TE HAZAÁRULÓ BITANG! – egy kígyósi házfalra volt kiírva!
(„A kommunisták írták a ház falára, a tulajdonost Bozó Bélának hívták! A Forgácsolóban dolgoztam velem!” – mondja V. P. 2022-ben)

ПАШЛИ ДОМОЙ! – Pasi damój!, azaz „Takarodj haza!”

РАЭГАМУТЪ РУСКУЮ АРМУЮ! – „Pusztuljon az orosz hadsereg!”,
gyári kerítésen, pontatlan cirill írással.

RUSZKIK, HAZA! – fakerítésen. Többfelé a városban.

РУССКИЕ ДОМОЙ – Ruszkik, haza! Nemcsak bp-i, csabai házfalakon is,
megszállónk nyelvén.

RUSZKIK MARS HAZA! – külvárosi utca egyik fakerítésén.

SZABAD VÁLASZTÁSOKAT! – deszkakerítésen; bírósági ítélet is emlegeti
(Polgár pör).

SZABAD VÁLASZTÁST! + A VÖRÖS... – a második jelszó vége lemaradt a
fölvételről.

SZOVJET HA(ZA!) – házfalon. Vagyis hogy húzzanak el...

SZOVJET NÉPGYILKOSOK HAZA! – valami lépcsőnél, a betonfal vakolatán.

SZOVJET HARCKOCSIK ÁRNYÉKÁBAN NEM DOLGOZUNK – V. P. említi
2021-ben.

SZOVJET TANKOK ÁRNYÉKÁBAN NEM DOLGOZUNK – a Barnevál mellett a
téglagyár falán (bírósági iratban).

TALPRA MAGYAR, HÍ A HAZA, MINDEN RUSZKI MENJEN HAZA – üzlet
üvegtáblájára írva – a csabai POFOSZ-elnök gyűjteményéből.

UKMUK I. Márciusban...

(VÉDJÜ)K MEG HAZÁNKAT! + HAZUDIK A NÉPÚJSÁGI! + ÉLJ(EN NAGY
IMRE!) – többször átmeszelt, lemeszelt föliratokkal díszített, szögesdróttal
erősített téglafalon az első jelszó csonkán látszik, ugyanígy hiányzik a harma-
dik folytatása, amely a következő fölvételen már mutatja magát.

(...Hogy ma a JENKIK, HAZA! váltsa a RUSZKIK, HAZA! jelszót?)

(Mehet... valamennyi.)

(„Nem lehetne Új-Guinea az itt lakó pápuáké?”) (Pápuaföld a pápuáké.)

(Régi, régi nóta.)

CSERES TIBOR

Napló

Részlet

CSERES TIBOR (1915–1993)

1987

[...]

Január 9. Fekete Sándor és Wéber Antal is kiléptek... Részt veszünk hármásban (Veress + Fekete) a helyi pártszervezet vezetőségi ülésén (Barnassin, Gáspár M., László-[Bencsik] ... – Fekete: Czinének nem tetszik Lengyel B. cikke¹ – 20-án dut Tamási Lajosnál. – Veress: Batától csak mi ketten, én és Veress vagyunk védett állatok. – A kínaiak sürgetik az aláíró küldöttséget. – Hernádi este: érdeklődik a kilépésekről, vigyázni kell Sántára. Mészöly Miklós: vasárnap Bécsbe utazik Nemes Naggyal, szerdán nem lehet ott. Igaz-e, h Köpeczi nem fogadott, mondom,

[...]

Január 14. Titkársági G. M. nélkül. 14 h-kor Elnökségi: Csoóri, Csurka, Hernádi, Bárány, Sánta, Fodor + a titkárság + Földeák Iván.

Eln. megnyitó: Sokan kérdik, miért vállaltam az elnökséget: mert meggyőződésem, h mind az íróknak, mind az államvezetésnek szüksége van a szövetségre, noha az írók számára egyenként kézzelfogható előnnyel nem jár a tagság s a hatalom is egyenként s alkalmanként szót válthat, érthet az írókkal – mégis együtt (egy szövetségben) mindkét félnek kényelmesebb, hasznosabb lehet a kollektív kapcsolat. Azt suttojják, a hatalom az Írószövetség megszüntetését tervezi, s hogy már el is kezdte felszámolását. A párbeszéd, amely a múlt év második felében már akadozott, a közgyűlés végeztével valóban megszakadt. Megszakadt, de ez nem jelenti azt, hogy nem folytatódhat. Az Írószövetség megszüntetésére, felszámolására még semmi nem történt. A Szövetség apparátusa dolgozik, működik. A titkárság a választmány akarata szerint megalakult, végzi teendőit. A költségvetés, mint tavaly. Hogy mégis vannak baljós jelek? Igaz, ilyen jel a közgyűlés után is érvényben hagyott hírzárlat, mely nemcsak a közgyűlés eseményeit, hanem a választmány névsorát, sőt az elnökség tagjainak nevét is rejtve hagyta, sőt, még a titkárság összetételét sem tette publikussá, az elnök és a főtitkár nevének kivételével, h És-hez s az Új Tükör szerkesztőségéhez levelet intéztem, mellékelve az elnökség és a titkárság névsorát, közlésre ajánlva föl, amennyiben mostani irányvonalukkal egybeesnek. Nem esett egybe. A párbeszéd megszakadt, s még annak is híre futott, h a miniszter engem mint a Szöv. Elnökét nem fogad. December elején üzentem neki, segítse a kandidáló bizottságot – nem áll módjában – azt üzente vissza. Az elnökség véleménye nélkül a párbeszéd felvételére még nem tettünk [kísérletet]. Miniszternek, Pártnak levél ment. Ha szabad sommás magartásbeli programot adni: most nem a hősi kiállásra, hanem diplomáciára van szükség. Most követelésekkel, kérésekkel nem állhatunk elő. Bízom, hogy az ellentétek terminológiai különbségekké süllyednek. Mindkét oldalról gyepőeresztést kell elvárunk. Üres kézzel nem léphetünk a tárgyalások elé. Üdvözlő táviratok, elsőnek a SzU – a 23 kilépett névsorának felolvasása.

Január 15. Pusztai Sándornak interjú vége a magyar irodalom jövőjéről. – Köpeczi tel., h hétfőn, 19-én 12 h-kor szeretne négyszemközt beszélni velem. – London: 40 író lépett ki a MISZ-ből, és Király

Részletek Csere Tibor *Napló, 1956–1993* című, az MMA Kiadó 2023-ban megjelenő naplójából. A kéziratot gondozta, szerkesztette és a jegyzeteket készítette Csere Judit és Márkus Béla.

István új írószervezetről beszél. 6 író azért lépett ki, mert a MISZ eltért a párt vonalától. Cseres T. és Veress főtitkár népi írók... Olyan jeles írók is bekerültek a vezetőségbe, mint Csurka és Nagy Gáspár, sőt Csurka és Annus József még az elnökségbe is.

Január 16. Jovánovics ki akar lépni a választmányból és az írószövetségből is. Hosszú tárgyalás: demonstrációnak tartanám mostani kilépését, minthogy nem is azonos a véleménye a többi kilépővel – végül ideiglenes megállapodás, február 1-ig visszatartjuk a már postára adott lemondását, s aztán döntünk felőle, hogy esetleg a következő zöldben² publikáljuk. – Rádió angol szekciójából tel. Jacobi György, h mikor fogadnám egy interjúra a Reuter tudósítóját. Hétfőn, 19-én 14 h-ra beszéltek meg. – Újabb lemondás: Almási Miklós. – London: 6-40 kommunista író lépett ki az Írószövetségből. Király professzor tiltakozott az ellen, h ő kilépett volna. A szövetség élére két olyan író választottak, akik a nemzeti identitást őrzik.

[...]

Január 18. G. beszámol müncheni útjáról, ez a Kinderdorf³ keretében történt, Köpeczi holnap 14h-kor fogadja, ezt még a múlt héten, a Köpeczinek küldött levelem előtt beszéltek meg. – Fekete Gyula megtelefonálja azt a szöveget, amelyet a lapoknak küldünk, én beleszúrok két szót: a kormányzattal egyetértésben. Gy. szerint a kilépett írók bizottságot akarnak létesíteni, amely idővel pl. a külügyi dolgokat átvenné a MISZ-től. – Mamanadze grúz műfordítónő a grúz írószövetség meghívását közli október 21-24-én a legnagyobb grúz író százéves évfordulójára Klaniczay Tiborral együtt – elvben igen.

Január 19. Nagy Lajos Kör Pozsonyi út 38. 17 h. Tasi József tel., h. a Móricz Antológiát 28-án 13 h-kor tárgyaljuk meg Czinével, mert vegyesnek találja az anyagot. – A Reuter interjút 21-ére halasztottuk Jacobi Györggyel. Este jelentkezett a BBC tudósítója, szintén interjúra 15 h-ra, London 23 h-kor: Fordulat az Írószövetség és a kormány kapcsolatában, Cs. T. a MISZ elnöke hosszan tárgyalt Köpeczi miniszterrel – mai összetételében a MISZ vezetése nem alkalmas együttműködésre: pl. Annus József + az ÉS Fekete Sándor-cikkét⁴ Berecz János forszírozta. – Köpeczinél: sem a választmány, sem az elnökség nem alkalmas: Fekete intrikus, Csurkának most jelent meg az ... elmondott beszéde a Lettres-ben. Csoóri le akarta őt tiltani az Illyés-sírbeszédéről, Annus is provokáció – a MISZ sztálini kreáció, lehetnek alternatív megoldások (pl. Írói Bizottság), amelyek átvehetik a Szövetség bizonyos funkcióit (pl. külkapcsolatok). Párbeszéd? De miről? Politikáról? A kéthetes folyóirat is csak azért kellett volna nekik, h kormány- és rendszerellenes véleményüket kifejtthessék. – Megoldási lehetőségek (ezeket fokozatosan beléjük táplálni: kooptálások mind a választmányban, mind az elnökségben s titkárságban is, ha ez nem megy, akár új közgyűlést összehívásával is, ahol a többszámú képviselőt meglenne). – Csoóri Berecznek: Te János, egy paraszt Révai vagy, ez bántja a vezető írókat. – Este Nagy Lajos Körben Tóth Gyula őrzöngő öntömjénezése. Goda mélabúja = Thomas Mark a Független Szemlében = Hamvas Béla ... A londoni rádióban mondottakat csak Fekete Gy. és Veress Miklós előtt ejtettem ki, tettem szóvá.

Január 20. Bárány érdeklődött a Köpeczi-tárgyalás eredményeiről – telefonon! Van ösvény – kiösvény – mondom neki. – Elküldtem Nyilatkozatunkat MTI-hez, Új Tükörhöz, ÉS-hez. – Sürgősen elküldeni MISZ-be a Választmány döntéseit. – Veress Miklós tel., h Pándi meghalt, küldhetnek-e táviratot a családnak, Persze. – Lakatos megkapta *Mikes a Kárpátokban és Etelközben-t.*⁵ – Tamásiéknál Magdi: a Minisztertanács mellett alakul kulturális tanácsadó testület, ennek keretében alakulna írói bizottság.⁶ Bertha Bulcsut Kossuth-díjjal kecsegtették, kecsegtetik. – Tókei tel., ő nem lép ki. Hétfőn írói pártaktívát tartanak, nyilván a MISZ-ről. Pándi nem a Királlyal való közvetlen összeütközésben kapott agyvérzést és halált... ő kitar a tagság mellett. London: Pogány Gábor: 25 kilépett író között az MTI, Mészöly interjút adott a BBC-nek – harcosan kiállt az írók politizálása mellett. SZER is bemondta a 25 kilépett. – Dénes Zsófia (103) haldoklik. – Radnóti Zsuzsa: semmi nyoma a Színházi Intézetben sem a *Zsebek és embereknek*.

[...]

Január 22. Iszlai Zoltán (nyilván szabadúszó lesz) a Film-Színház-Muzsika beolvasztása után, szeretne Soros-ösztöndíjat kapni. Februárban ajánlást kér tőlem. – Csoóri tel., h Hernádi + Tornai szeretnének találkozni velem... – Tegnap Nagy Gáspár a hiányzó titkárnő asztalához ül, ott matat, otthonos = tanácsokat ad – egyszerű választmányi tag, ezt bárki megteheti? – 23 h-kor London megismétli interjóm lényegét: diplomatikus, egyeztetni akar, nem alternatív parlament, demokratikus választás, a művekkel vitázunk. – Fekete Sándor Londonban: a szakadék át nem hidalható, új írószövetség lesz, már 40-en kiléptek. Nálam 27 kilépő van. – Karinthy Cini tel. mondom neki vállalja a prózai szakoszt. elnökségét, jóleső cinizmussal hártja el magától, ki lenne a titkár, azt majd ti döntsétek el, most újra felmegy Mátraházára írni és sízni. – Lakatos István tel, bántja, h nem volt otthon, mert a kutyájával sétált... Őket ismét környékezik, h lépjenek ki, de ők nem s ezt akár egy elnökségi ülésen is hajlandók demonstrálni. Mikesemet tőle Balázs elfogadta... L. I. szerint egy flekkes kemény válaszcikk kell Fekete S. ellen.

Január 23. Veress Miklós számol be Baczoni Gáborral történt megbeszéléséről: kb. egy millió forintot vonnak el (1 gk + 4 státus), ez az első lépés. A lipcsei előkészítő tárgyalásokra már a min. küld ki írók, ha utazunk, csak magánemberként tehetjük. Csoóri, Hernádi, Tornai. T.: Azt mondják, Király István személyes meghallgatást kért Kádártól, ki neki kijelentette, a MISZ megszüntetéséről PB-határozat van. H. telefonon megkérdezte Aczélt, igaz-e ez. A. szerint ilyen PB-hat. nincsen. Csoóri lépést sürget, nyilatkozatot (de hová?) s még azt is, hogy a választmány perelje be Fekete Sándort rágalalmazásért. Unszolnak, h én fogalmazzak meg egy válasz cikket (Veress Miklós is), h. személyek kiiktatást követelik, de már ezzel nem elégszenek meg, mert közgyűlést akarnak összehívni, amelyen az előbbi közgy. határozatainak ellenkezőjét, megmásátását kíséreltetnék meg. Ez nyilván nem fog menni. Közeli elnökségi ülést. (Bejön Gergely Mihály, kiküldöm, Feketével fejezze be a tárgyalást.) Tel. Koczás. Kocsival oda: Egy tavaszi estén Nemes Nagy + még két költő után Csoórirra került sor. Cso: Kádár népszerűsége Erdélyben nagyot zuhant + ... Kádárnak az utókor történelmi ítélszéke előtt felelnie kell. Ezt állítólag Lázár István jelentette, de négyen, Sükösd + Koczás erre nem emlékeztek, s jelentésükben, mely Pál Lénárd dossziéjában ül, akkor nem került sor, de most emlékszik rá K. Sánta Ferenc dolgairól: Fekete nemcsak Pál Lénárdhoz vitte el Sántát, hanem Aczélnak is bemutatta. Nekem erről Gyula nem beszélt (itt infámia van). Akik előbb nyitottak jobbra, mint a párt, azoknak ezt nem bocsájtják meg.

Január 24. Karinthy reggel – megbeszélte Ágival – nem vállalhatja a prózai szakosztály vezetését. Arra, hogy én utolsónak hagyom ott a süllyedő hajót, ő: az utolsó utáni lesz, mert elbújik egy szénrakásban vagy egy elhagyott kabinban. – Bárány tel.: gratulál hozzá, hogy milyen kitűnő sajtóm van, diplomatikus, ő már régen mondta, hogy Deák Ferenc-i formában vagyok. Nagyon bizakodó. G. azt a hírt hallotta, h Csoóri disszidált – tegnap találkoztam vele. A fiúk tévedtek. Más: 24 órás tekercsen minden telefonbeszélgetésünket lehallgatják. – Megbízom, szerezze meg H. Gy. címét + találkozást vele. – F. Gyula tel., h esti adásban a BBC-ben kerekasztal-beszélgetésben Czigány Lóránt és tsa Fekete Sándorral beszélgetett. F. S. szerint 40 kilépő író van, és máris egy másik Írószövetség megalkotásáról van szó. Meghallgatva az elnökség nyilatkozatát: ez csak taktika, s azt, hogy a kormánnyal egyeztetésben, még ő sem írná le. – ... Irén: Moszkvában megkérdezték Kádárt, hogyan gondolkodik az utódlásról, kiderült, sehogy, mert saját magát tartja utódnak. Szűrös fia disszidált, azért nem esélyes felsőbb posztokra...

Január 25. Jókai Anna tel., most jött Berlinből, ahol többször kérdezték az Írószövetség felől, az NDK Írószövetségében olyanféle kérdéseket tettek fel, mintha egy fasiszta szervezkedéssel állnának szemben. A nagykövetet is sikerült informálnia. – BBC megismételte kerekasztal-beszélgetést Czigány-Siklós-Gömöri + Fekete Sándorral. F. S. ... támadja az elnökségi nyilatkozatot.⁷ Magnót vettem. – G. értesít, hogy G. Mihály, akivel erélyes voltam pénteken, a BM embere lehet, h már nem szorosán. – Kardos G. György felmondott a prózai rovatnak az ÉS-nél, mert Bata az ő megkerülésével közölte Csokonai Lili két novelláját, s Bata imitt-amott beleírt ezt-azt, nem tudni, jót vagy rosszat. K. G. Gy. visszavonult.

Január 26. dut 3 h. Pártszervezet gyűlése – átmegy 28-ra, mert dut. a Pártközpontban az összes kommunista író részvételével taggyűlés lesz, ahol Knopp az előadó. Sajnos, Ilia, betegségére hivat-

kozva, s hasonlóképp Molnár nem jelenik meg... G. Marika: F. Gyula Sántát fel akarta vinni Kádárhoz is elnökjelöltként, de csak Aczélhoz és Pál Lénárdhoz jutott el. – Annus: Rényi és Ancsel Éva infarkttussal kórházban van, nem lehetnek ott ma dut. K. P -ban. – A Zágrábi Vjesnyik szerkesztője nevében egy tolmács tel. Zágrábból: a szerk. Paritovics J. szeretne velem interjút csinálni, szerda dut 16-ra beszéltem meg vele. – Pál Lénárd titkársága: Megbeszélést akar P. L. ő személyesen. Előbb szerda 11 h ajánlja, az nekem titkársági, akkor hát holnap dut. 5 h (17 h)-kor találkozunk nála. – Mikor bejelentettem, hogy havi 100 Ft-ra szerződöm, Fekete Gyulának is felcsillant a szeme, majd ő is szimbolikusan fog kérni. Mészöly M.: Kurucz Gyula a Frankfurterben olvasta, a MISZ kongresszusa az antiszemitizmus jegyében zajlott. Csoóri, Sánta is károsan szólalt fel. Az ifjúság rettenetes elmentmondásban van. Kossuth, Rakéta + MM...

Január 27. [...] Pál Lénárdnál a MISZ denunciálása nem végleges, a személyi összetétel megváltoztatásával a régi rend helyreállhat. Addig a képviselőt a minisztériumé, kettőnk személyére van lehetőség, hogy minőségünkben szerepeljünk, pl. én Moszkvában, mint Írószöv. elnök. Nem szólnak bele. A kelet-európai Írószövetségek közös tárgyalásán nem, de talán mégis. A Kínai Írószövetséggel meg kell kötni az egyezményt. Tehát ez esetben van jogunk (lehet, h a minisztériumból jön valaki), Lipcsébe is mehet Veress Miklós, de talán a minisztérium ad melléje valakit. Engem végig tegez. Veress önözi. Bata pk-i felszólalásaiban felemlegette a kötőfék-istráng helytelen szóhasználatát. Miért, ki tudja?

Január 28. Titkárságin beszámoló a 26-án tartott fehérházi össz-kommunista írók vitájáról. Knopp véleménye a kilépések okáról. 5 éves Kongr. = szelep, Alexa példája, akinek más a véleménye, s a pártból lép ki, kooptálásra, Kovács nem tarthat fenn hivatalos kapcsolatot. Szerdahelyi: szenvedélyre csak erőszakkal lehet válaszolni, ha a kilépők egy új egyesületet alakítanak, egy felső koordináló szerv lesz = írói kollégium az ügyintéző. – Molnár Géza panasz, h a K-t 18 ezer példányban adták ki, az Elpazaroltakat⁸ csak 4.000-ben. – Gáspár Margit: ürgeöntés, az egész terep síkossá vált, megkövesedett prekonceptiók. Kádár fogadja sürgősen Cseres Tibort. Erdős: taktikai csönd, bírálta Fekete Sándort, Garai = ... Hajdú István Bp. agit. prop.: politikai lojalitást, a Szövetség vitáiban a taktikai határvonalat meg kell húzni. Együttműködést! Nemes Gy.: Nem lépek ki sem a családból, sem a pártból, sem az Írószövetségből... Bata: Nagy László a Béres csepp + Cseres az istráng. Németh G. Béla = nem lehet hittéríteni a hottentották előtt. Bojtár Endre: melyik testület hozta ezt a súlyos döntést: itt nincs vészhelyzet. Asperján: nem szabad a kilépőket sem hibáztatni, Tőkei: négy hét után Knopp olaj a tűzre, nem lehet adminisztratív úton rendezni, párttaggyűléseken élesebb hangok is vannak. Nincs igazi reformközvélemény, ha nem jöhetnek vélemények. Földes: a felbomlás ellen, írói pluralizmus politikai pluralizmus nélkül. – Köpeczi: intolerancia jelentkezett állami pénzen, a megoldás = személyi + nincs helye az önmarcangolásnak – Hubay tanszéket kapott a főiskolán Ungvári alatt... Dut. Czine Mihály szétcincálta Tasi Antológiáját. Dut. az öreg pártírók összejövetelén Berkesi, Konrád és tsai kizárása mellett. Földes Péter: ez állami ügy, az útlevélosztás dolga. Jókai Anna Berlinből = várnak májusban.

Január 29. Tel. MISZ-ből, h. ők bonyolítják a moszkvai utat a leszerelési konferenciára. Jövő héten, 5-6-án összehívják bennünket egy tájékoztató megbeszélésre. ... – Kurucz Gyula tel., megvannak az Allgemeine-cikk + Welt-beli levonatai, valahogy bejutott az Írószövetségbe. Igaz-e, hogy még Király + Boldizsár is? Igaz-e, h engem a legmagasabb helyen fogadtak (Gáspár Margit), igaz-e, h ő lenne a prózai szakosztály titkára? – Bárány tel., mi van? Majd a Béketanácsban szombaton, neki már péntekre is van meghívója, nekem csak szombatra. – Tel. Tőkei: pesszimista a MISZ-szigorítások miatt. Ajánlata: tisztcsere: ezt a három huszárt: Szerdahelyit + Fekete Sándort + Batát áldozza fel a kormányzat, s mi is áldozzuk fel pl. Fekete Gyula alelnököt és még valakit. Mondom... egy lépéssel hátráljanak vissza. Fekete: neki Szócs Szergej telefonált moszkvai ügyben. Berend T. Iván + Lányi István + Mártha István is jönnek Moszkvába. ...

Január 30. Bata zokogva szaladgált az ÉS folyosóján, majd arra csellengő Kukorellyt behívta a szobájába, és egy órán át magyarázta magatartását. Végül: tudomásul kell vennünk, vennem, hogy szovjet gyarmat vagyunk. Fekete Gyula az öreg írók gyűlésén nagyon kidugta a zászlót, még Barnassin Anna is helytelenítette... Radnóti Sándor lakásán Vértő város címmel 56-os emlékkiállí-

tást rendezett, melynek tiszta bevételét a SZETA javára ajánlotta fel. Az Amerikából érkező képanyagot a BM elkobozta, kiszálltak a lakásra is, ott is koboztak, de még mindig maradt kiállítási anyag. SZER: Cseres Tibor elnököt és az elnökség tagját, Fekete Gyulát Gorbacsov elnök hívta meg, bár a magyar kormány nem akarta. Cseres egy interjúban tréfásan megjegyezte, hogy a kémoldalaknak kiteszi szemlére új regényét, mely a nemzeti identitást követi. Másnap a személyzetis G-nak: az édesapjával Gorbacsov akar beszélni.

Január 31. 7.40-kor a Békekonzferenciára taxival. – Dut. Tel.: Tardy Lajos találkozni akar... Tel.: Mézőly kétségbeesik a Népszabadság Köpeczi-cikke miatt, felfüggesztéstől tart. Barnassin tel., üresen maradt a helyem a szakszervezeti szervezés miatt – az Alapnál nem volt ülés, mert a minisztérium nem újíította meg a tagságot.

Február 1. Tel. Fekete – a Köpeczi-cikkről informál.⁹ Tel.: Gáspár Margit, h keressem fel... Tardy Lajos öt percet kér tőlem – péntekre tempóztam. – Romhányi László szerdán délben jön, meg akarja dramatizáltatni a *Foksányi szorost*. – Nemeskürty üvöltve Köpeczinek: a közoktatást tönkretetted, elbasztad, nem engedem, h a magyar filmgyártást tönkretedd.

Február 2. Tel., Fekete Gyula, h. de 11-kor fogadja a BBC tudósítóját, kérdi, h. én mit mondtam – röviden. – G-né: a bizalmasban megjelent a Frankfurter Allgemeine cikkének rövidített szövege. – Furkó: elfogadták Kossuthot, s ő könyvheti műsorokba ajánlja. – Veress Miklós: Gyula meghívta az elnökség ülésére Mezey Katalint, h számoljon be a szakszervezet alakításáról – majd napirend előtt szólítjuk. Delegációnkhoz csatlakozik Szabó Magda is, már készítik útlevelét Földeákék. Meghalt Kardos László. A Darvas-koszorúást Veressel ketten végezzük. Sánta a Kossuth Klubban mondja elkészített beszédét. A sírnál nem kell írószónok. – Fekete Gyula agresszív nyilatkozata a BBC-ben: Tiszatáj, Hitel, Köpeczi.

[...]

Február 4. Elnökségi ülés: Mezey Katalin beszámol a szakszervezet alakulásáról. Fekete Gyula elhozza BBC-ről szóló kazettát, de nem kerítek rájuk sort. Jovánovics kilépését olvasom fel. Ő a 28+1-ik kilépő. (Pándi állítólag jelentkezett Kádárnál kihallgatáson, aki fogadta, s megkérdezte, miről akar beszélni vele, a MISZ-ről? – ott van Radics Katalin, közölje vele észrevételeit. Másnap Pándit megütötte a guta.) Felolvastam F. Allg. cikkét, amelyben Sánta nacionalista és antiszemita felszólalásáról, s hogy Kardos G. György az antiszemita kijelentések miatt tett pártbarát kijelentéseket. Sánta humanista, minden népet megbecsülő nyilatkozatot tesz. G. Marika elmondja a 772 ezer Ft elvonást. A hézagokat mecenatúrákkal kell betömködni. A misztériummal a tárgyalások befejeződtek, de azzal, h emiatt újabb elvonásokat ne eszközöljön. Köpeczi cikke a „kollegialitást megmagyarázom”. Határozatok: levél az ÉS-hez helyesbítésért (Fekete), levél a moszkvai Írószövetséghez, melylyel Földeák kapcsolata már három hete megszűnt. Most Szabó Magda útlevelét intézik. (Bata: Cseres honárulóból lófőszékellyé küzdötte fel magát.) – Dut. Gáspár Margitnál: kéri, h a MISZ nevében tegyünk békenyilatkozatot: minden írótestület és... május 8-án rendezzen felvonulást: fiatal anyák gyermekkocsit tolva vonuljanak fel. Élni akarunk! – felirattal.

Február 5. Látogatás Aczél Györgynél. Az ország legválságosabb helyzetének tartja a mostanit. Kölcsönös közeledésre van szükség. Csomagtervem: kit kellene kiiktatni. Nagy Gáspárt említem, ő hozzáteszi, talán Annus Józsefet is. Én kooptálandókat említek, elsősorban Koczást, Királyt, Boldizsárt. Ő Juhász méltatlan kiszavazásáról beszél. Én a csere fejében észrevétlenül kárpótlást említek. A három népszerűtlen szerkesztő közül legalább egyiket, Batát, s helyette olyan szerkesztőt, aki a Hitel helyett kissé a MISZ szócsövéné tudná tenni az ÉS-t. Ezen nagyon elgondolkozik, sőt helyesel. Szabó Magdát ő beszélte le az utazásról? ... – Veress felhívja figyelmem Népszabadság Csicsikov = Fekete Gyula cikkére.¹¹ – Gáspár Margit tel., hogy ne válaszoljon Gyula, hanem pereljen becsületsértésért, mert Csicsikov pénzért forgalmazta a holt lelkeket. – Fekete Sándor tel., h békekonzferenciás felszólalásomat jegyzettel közölheti-e. Igen, de jó volna közölni az inkriminált elnökségi nyilatkozatot is. Biztató választ ad.

[...]

Február 8. Bárány Tamásnak utasítást adtam, hogy Tóth Gyulát beszélje le a kilépésről, s legalább február végéig halassza el beadni írásban kilépési szándékát. – Bárány visszahív, miután beszélt Tóth Gyulával – aki február végéig, amikor hármásban beszélgetünk – hajlandó borítékolni kilépési elhatározását, melyet Fekete Gyula BBC-nyilatkozata miatt óhajt megtenni. – G. olvasta a Neueste Nachrichtenben: Hubay nyilatkozott 5 éves elnökségéről? Az írószövetségben dumm voltam, Firenzében szuverén.

[...]

Február 14. Tel. a Külügyminisztérium sajtóosztálya, h a luxemburgi (s egyben Reuter) tudósító jönni akarna hozzám: holnap 15 h-kor. – Bertha Bulcsu tel., h eljönne 4-én a Szederkényi-temetésre, ha olyannal mehetne, akivel szívesen ülne egy kocsi. Ő már a választmányi ülésen azt akarta beiktatni, h nem akar az elnökségbe menni, de Szakonyi visszahúzta, h most vállalni kell. Végül Szakonyi maradt kívül. Az utolsó csepp a pohárban a Darvas-est volt, ¼ 11-kor valósággal erőszakoskodtak vele Fogarasi Ágnesék. Meg volt félemlítve még a taxiban is. Csak nehezen írta a lemondó levelét, de már Berecz is tudja, Havasi berkéből jön a hír, h Csoóri azóta már vidékre rándult Berecz-cel. A Tiroliban (Sipos helyett) Csurka a Sorostól egymillió forintot kért, vagy kapott, az edercsi házának vendégfogadásra bővítésére, ahol nyugati vendégeket fogadna, s ahol írószövetségi vezető írók tartanának nekik előadásokat... Tóth Gyula nincs benne az Alap vezetőségében. Bulcsut nagyon meglepte reális helyzetlátásom. Csomagtervem sub rosa! Jován tel., h Knopp hívhatja, ló...szt mondott, majd Széchenyi Ágnes kérte, akkor elment Knopphoz, most már nem volt ebéd (mint előbb, mikor kilépésre és egyéb megnyilatkozásra kapacitálta, s nyilván Kossuth-díjra is) itt... eléje tárta a BBC-interjúkat + az enyéimet is – hát értelmes is. De miért itt? – Megállapodás: egy következő beszélgetésig felfüggesztjük az ő kilépését az elnökségből, helyét nem töltjük be – a következő beszélgetésig. – Knopp kapacitálása: Bulcsu legyen főtitkár. B. B. elnökségi után már fut vissza a szovjet követségről, Barnassin megtette a jelentését. Tel. Grandpierre-nek...

[...]

Február 19. [...] Czine is megnyilatkozott a BBC-nek, többek között: nagyon jó szerkesztőnek tartom Annust, de nem közöltem volna Nagy Gáspár versét, nagyon jó költőnek tartom Nagy Gáspárt, de nem írtam volna Nagy Imre-s verset, s ha mégis, nem adtam volna ki a kezemből. – Barnassin: Pozsgay elfogadta április végére tervezett meghívását. Grósz Károllyal való vendégeskedésüknek utána érdeklődik.

[...]

Február 24. Bertha Bulcsu látogatása: „Sipost tatarozzák, a Tiroliban jöttünk össze, de olyan ramaty, h nem mennek oda többet. Csurka egymilliót vett fel a Soros Alapítványból, hogy edercsi házat alkalmassá tegye nyugati vendégek fogadására. Máris megjelentek hirdetések nyugati (svájci) lapokban... Az Írószövetség közgyűlésén ez a fiú, Vásárhelyi Miklós dirigálta, h ki, mikor szólaljon fel. Pl. Albert Gábort meg Kiss Gy. Csabát ő állította csatasorba. Az a Molnár Miklós, aki lesöpörte a padlásokat, most Mézőly néven adja az ellenállót, s 2 évig havi 8 ezret kapott a Sorostól, s akit a kormány is annyira kegyel, h válás után már lakást adott neki? Telefonos lakást, amikor én még telefont sem tudok szerezni, kapni.”

Február 25. Titkársági: a Rude Právó leköszölte, kommentárokkal, Köpeczi cikkét. S Vladimír Paral nem tudta kiválogatni, kiket hívjon meg, hogy ne fasiszta írókat hívjon meg, miként senkit sem hívtak meg az írók közül. Bárány csak véletlenül került oda. P-é levelét a Sánta-botrányról felolvastatom Fekete Gyulával. Ebédnél Barnassin: megyünk el a párttaggyűlésről Földes Péterrel, jön szembe Sánta, nagyon csüggedten: meg lehet nekem bocsájtani, kérdi. B. A. Hubay decemberben ül az el-

női szobában, benyitok. Zavarom, igen, mondja halkán: búcsúzom. A drámai szakosztályba Firenzéből érkezett, a 18 jelenlévő vezetőséget választott, 11 tagot, de Hubay nem volt benne. Nagyon rosszul esett neki. Sokat jár Hubay vadászatokon is. Nem volt olyan puritán, mint maga. – 14 h: két jugoszláv tudósítóval beszéllek: Daniló Slevnik a ljubljana Delo és a zagrebi Vjesnik munkatársával, Bogoljuk Lacmanoviccsal. – 15 h: David Lewis-szel, a Reuter bécsi tudósítójával és feleségével, a luxemburgi rádió tudósítójával. – 16 h: az Unita budapesti tudósítójával, Romolo Caccavaléval. – Utána el a Pagony uccába – ott irdatlan Kádár-ellenesség, az alakuló Kassák Társaság mintájára meg kell alakítani a Móricz Társaságot is, alapszabállyal – nem veszik észre cinikus megjegyzésemet.

[...]

Február 27. dut 13-15-ig Vajda György. 15 – Forгатókönyv-írók. 16 – Telegdi Polgár. Megjött Veress Miklós Lipcséből, ahol nem írták ki, h ő a főtitkár, de mert oroszul beszélt, lefőzte Barnassint, akit melléje adtak. Az Írószövetség egy olyan titkárnőjével tárgyalt, aki Jókai Annát is fogadta. Mária mintha lemondott volna, h jöjjön, ha Bertha Bulcsu jött. Igaz, Veress is jönni akar Pécsre a temetésre. – Befut Koczás Sándor is az Egyetemi Lapok ő cikkét tartalmazó példányával, Fekete Gyula háborog, nem tudom, mit talált magára sérelmeset benne. Délben Szecsuáni vendéglőben Vajda Györggyel baráti munkaebéd. Ő nagyra értékeli Köpeczi munkáját. Minden eddig tett retorziót az Írószövetség ellen PB hat. következményének kell tekinteni, a 850 ezer ft-ot is, de mindez visszavonható, ha lépünk. V. Gy. legveszedelmesebb ellenállónak, közgyűlési beszédével együtt Mészöly Miklóst tartja, ő a pluralizmus atyja. Visszaléptetési tervemet helyesli, de a kooptálást alapszabály-ellenesnek tartja, ha átugrunk szavazatban előttük állókat. É: öt évig voltak alelnökök alapszabály nélkül. Mondom, ha nem sikerül a menetrendem, én abbahagyom.

Megnyitó beszédemet Fekete bután kiegészíti, s a közgyűlés előtti pártlistákra hivatkozik. Ezen már rég túl vagyunk. Vámos Miklós Kardos István tagfelvételi visszautasítását fájlatja. Simonffy támogatása után felvesszük. Hernádi az érdekvédelemre – a honoráriumra veti a jövő vezetőség munkájának súlyát. Jön Telegdi Polgár: cikkét miért adta vissza Bata: és különben is te (vagy maga) rossz műfordító.

[...]

Március 5. [...] Bejelentem, hogy a provokáció ékének le kell mondania. Annus vállalja, h lemond a választmányi tagságról, Nagy Gáspárt egyelőre Veress vállalja. Fekete a jog és az alapszabály szellemében tiltakozik, utóbb észreveszi, h már a kooptálás módjáról. Végül ő is bejelenti esetleges lemondását, észreveszi, h róla is szó van. Ő a metélést hozza fel, én uazt visszaragasztásként értékelem. Kőrössi P. Józsefnek is kételyei, Jókai Annának némi fenntartásai,¹² a többi mellettem. Még Barnassin Anna is, a kettős ügynök. – Dut Tóth Gyulánál, aki visszavonta kilépési nyilatkozatát, felolvassa a „megőrült” Goda kilépését a Nagy Lajos Körből – s mindeneken túl, h támogassuk, h a Szépirodalmi igazgatója legyen. Simon Máriát is bevonja, h támogassa a jövő könyvkiadót. Mondom: a MISZ-nek ez idő szerint semmilyen befolyása nincs. Ez a remény feledtetni velem, hogy az Alaptól kirúgták. Megy Párizsba, 40 ezer kell neki, ebből 15 ezret kér Funktól: ha már egyszer kirúgták. Fájdalom-díj.

[...]

Március 10. Klinikára indulásom előtt felhív Nemes Nagy Ágnes, h őt Keresztury tájékoztatta: Köpeczi az alakítandó miniszteri kollégiumba őt is be szeretné venni. Mit tegyen? É: halassza a döntést március végéig. Ő: úgy kell ez a megbízás nekem, mint púp a hátamra. [...]

Március 11. Köpeczinél 9 órakor: 1.) Balogh Edgár nyílt levele az Írószövetség és a Tiszatáj válsága ügyében. Vékás konzul közvetítése: ne kerüljön nyilvánosságra, mert a „külföldi közlés” címen támadnák őket. 2.) Az Írószövetség kemény magjának fellazítása: Csurka és Sánta visszaléptetése révén + Annus és Nagy Gazsi visszaléptetése után. + kooptálás, hogy a részarányok ne romoljanak. Köpeczi előzőleg Párizsban beszélt – Hubayval. Titkárságon Fekete is kapott levelet Annustól, nem

lehet Fekete szerint biztosíték nélkül, beszennyeződés nélkül visszalépni. Szalámi politikától fél, ő személyesen is. Nem lehet tűrni, h az embert turhával szembeköpjék, s csak kitörölje a szeméből. Súlyos sértegetéssel, Veress Miklóssal, aki már szintén sejti a kooptálás lényegét. F. Gyula egyedül indul... Interjú két svéd újságírónak... Jókai Anna = ne a más f-át verje a csalánba, verje a sajátját.

Március 12. Tel. G-é, felbonthatja-e a miniszter nagy levelét: fel. Az Alapszabály van benne. Félóra múlva bediktálom az elnökségnek írott meghívót s a választmányét. – Hernádi: Csehák doktornő hívja magához: nincs informálva az Írószövetségről. Elmondom neki az Annus–Nagy Gáspár visszalépését, s a kooptálás valószínű útját. Tegnap, míg Köpeczire vártam, ő interurbán beszélt Párizssal: Hubay volt a vonalban.

Március 13. Bognár Laci, a sofőr meghozta az aláírandó 73+20 meghívót a 25-i elnökségi és a 27-i választmányi ülésre, dut postázzák. – Galgóczi megérkezett NSZK-ból, felhívta őt Vajda György, h részt venne-e egy 35 tagú irodalmi kollégiumban, melyet most szerveznek, s én is benne lennék. Halassza, mondtam neki. Szerdán ½ 2-kor a Le Matin riporterének ad nyilatkozatot az Írószövetség és a Szakszervezet kapcsolatáról. – SZER dut. Hírekbe: Cs. T. a politikával megegyezve akar működni, s új lap ugyan nem indul, de CS. T. nagyon reméli, h valamelyik meglévő irodalmi lapnál az Írószövetségnek lehet majd befolyása. (A Reuternek adott interjú) CS. T.: Gondolkozunk rajta, hogy a kilépetteket visszavegyük. Fekete Sándor: ő nem fog visszalépni.

Március 14. ... Szakonyi tel., h őt Vajda György meghívta az írói kollégiumba, melynek 35 tagja lenne, köztük Koczkás, Király s a három lapszerkesztő is (Bata, Fekete Sándor, Szerdahelyi) + a könyvkiadók vezetői. Szerdáig kért gondolkodási időt. Én: Ne utasítsd el, de mondd meg, h várjanak a realizálással március végéig. Mert a minisztertől én hétfőn ilyen jellegű halasztást kérek a kollégium realizálásához.

[...]

Március 17. Erdős E. Pál az MHSz lapjába készíti 1945-ös interjúkat a májusi számba, szombaton 12 után bejön az Írószövetségbe. – Koczkás Sándor beszámol a tegnapi miniszteri kollégiumi megbeszélésről, mintegy 15-18-an vettek részt + Király, Boldizsár és Garai is. Az írói kollégium megszervezéséről volt szó, melyet Köpeczi ideiglenesnek tekint mindaddig, [amíg] az Írószövetségben a helyzet nem konszolidálódik. Alföldy...kiönti lelkét: nem tudja, vállalhatja-e további népszerűtlenedése után, h belépjen ebbe a kollégiumba. Lakatos is feltolja magát, pedig a másik kettő inkább... mondom: tölgyek közt fűszál csak, s most tölgynek képzelet magát. – Fekete Gyula: Ma Simonffy-t citálták be. Rám hivatkoztak, hogy benne vagyok a kollégiumban. Én: kértem a minisztert, h halassza el a szervezést április közepéig: a választmány fog dönteni az én s a többiek részvétele felől. – Hernádi Gy. tel.: h holnap megy Berecz Jánoshoz, mit mondjon neki: fogadják jóindulattal a választmány jóindulatú döntéseit. Köpeczit rávettem, h április közepéig ne realizálja az író kollégiumot, hátha sikerül új PB-határozatot hozatni.

Március 18. Titkárságin Fekete Gyula felajánlotta, h az Élet és Irodalomért lemond az alelnökségről. Egyébként kissé közeledett tervezetemhez: a két hiányzó választmányi tag helyébe hajlandó kooptálni két személyt, de Annus József helyébe senkit sem akar, úgyszintén Nagy Gáspár helyébe se, ha sikerülne meggyőzni őt kilépésről a választmányból. Én belemennék abba, ha Nagy Gáspár lemond, hogy két helyet üresen hagyjunk. Még nem szóltam a titkárság átszervezéséről és az elnökségből való hátralépések tervéről. [...]

Március 19. 12 h Zserbó: Nemes Károly. – De. hív Hernádi, beszélt Bereczcel, aki igen békülékenynek látszik, és hajlandó beszélni Kádárral, h a kollégiumra vonatkozó állásfoglalást másítsák meg vagy újabb három hónapra prolongálják. – Nemeskürtynek van egy olasz kv-e, amelyben 36-os kisantant összeesküvés Mo-ág megsemmisítésére. Elküldi. Geiger grúz hercegségéről szólva eszébe jut, h M. herceg volt a szakértő a *Csillagosok, katonáknál*. Egy orosz tábornok kifogásolta a partizánok öltözékét, s hogy nem mindig győztek. M: galambocskám, a magyar és a grúz nép már művelt kereszt-

tény ország volt, mikor maguk még meztelen seggel csúszkáltak a Volga jegén! – Tel.: H. L. az NDK májusi meghívásáról, ismételjék meg. – Köpeczi tel. a Parlamentből: úgy hallotta, hogy Jókai Anna határozatot akar hozni a választmányban az írói kollégium ellen. Ezt ő újabb provokációnak tekintené. Megkísérlem, h ne legyen ilyen határozat, amely megtiltaná a kollégiumba lépést a választmánynak. – Cini hív este, majdnem mindenről tud, de mindent tőlem akar tudni, előre, telefonon.

[...]

Március 24. G-né tel., h Boldizsár nem akarja vállalni a választmányi tagságot. Próbálok telefonálni B-nak. Végül ő hív fel. Nagyon meg van bántva, mert még talán elevenen él benne a kiszavaztatása: minden választmányi ülés után éjfélig hideg borogatást rakott a szívére felesége – nem, nem, ezt a megaláztatást ő nem tudja feledni, ő, aki mindig ott volt, pont őt, miért nem tudták megmondani embereiknek Csoóriék? – Felhívom Király Istvánt, ő vállalja... Gáll Istvánné... szeretné, ha Pistáról uccát neveznének el... jó, megindítjuk.

Március 25. 9 h-kor hatszemközti beszélgetés Veress Miklóssal és G. Máriával. Hogy V. M. adja át helyét Koczásnak és vonuljon vissza a külkapcsolatok titkári székébe. Bár eddig panaszkodott a főtitkárságra, most tragikusan fogta fel a dolgot – péntekig válaszol. – Az elnökségi ülésen (Mészöly, Galgóczi, Bertha nem vett részt) Csoóri megpróbálta változtatni hétfői megállapodásunkat, s a legközelebbi választmányra kísérelte halasztani a kooptálásokat, hogy Köpeczi hozzájárulását megszerezzük. Sántának kétsége volt, hogy vajon beszéltünk-e a három belépésre várakozóval. Beleenyugodott, h az utóbbiakat csak utólagos levélben vigasztaljuk. Csurka belátta, hogy ez taktikailag szükséges. Hernádi az ügy mellett, s Fodor A. is (aki szorgalmasan jegyzett). Ismertettem Kovács István lemondásának ügyét is, érdekében Horváth Istvánhoz írunk. Jókai Annával felolvastattam Nyilassy Judit levelét Sánta Ferenc botránys emlékbeszéde tárgyában. Információs magyarázkodás, Fekete védeni próbálja kettejük mundérjának becsületét. – Hernádi Gyula este felhív – meg van elégedve a kialakult hangulattal – különösen Csurka és Sánta mérséklete tetszett neki.

Március 26. Tel. Száraznak, hogy mi volt Arenan (?) nyakában (Lipót-rend) s mikor történhetett az exhumálás, legkorábban 15 őszén, egy Irinyi nevű mérnök vezette. – Király tel., h a Szaharóvról szóló részt hagyjuk ki a cikkből, a moszkvai szerkesztőség aggályaira számítva. – G-né... megbeszésem az ápril. 3-án kiosztandó félhavi jutalmakat. – A holland újságírókkal 2-re beszéltem meg, de elfeledkeztem róluk. – A Móricz Kör lényegében elfogadta koncepciónkat, még külön győzködtem a választmányi tag Göncz Árpádot is, s ő külön örült, hogy Boldizsárt nem kooptáltuk. – Simonffy elmondja, hogy a 100 ezer példányos Kalendárium 68%-át bezúzták, a GMK 12 ezer ft-ot kapott, de maradt 600 ezer forintnyi adósság, amit elengednek, ha adják nevüket különböző kurrens kiadványokhoz. – Berkes Erzsí Bukarestben járt: Molnár Vilmost [Gusztávot] kitették a Kriterionból, és még sok más – Szabófalvára nem mehettek be...

Március 27. Közlöm Veress Miklóssal, h nem vetem fel az ő visszalépését a főtitkári helyről külügyi titkárnak. – 10-kor választmányi ülés, 52 tag volt jelen. Előterjesztem Annus visszalépését és Király, Garai, Koczás kooptálását. Vita. Buda: garanciát kér, Páskándi kecske is káposzta is maradjon az alapszabály megsértése nélkül. Mocsár Annust védi. Mi is. Tornai: hangoztatni, hogy csak mi képviseljük a magyar írókat. Hangoztatjuk. Veress Miklós a javaslat mellett. Mészöly Miklós: ösztönös bölcsesség kellett volna akkor – most is, mondom én. Rendkívüli közgyűlést. Ezt mondja Köpeczi is. Mezei András: ő nem fog szavazni, mint kommunista, Karinthy támogat, Fekete is, Czákó aggályos, Hernádi: az értelmiség a társadalom lelkiismerete, őszinteséget. Jókai saját becsületét menti, Mészöly, Páskándi... Csoóri, választ várunk, miért nem tárgyal velünk is a miniszter, hívjon meg. Görömbei ellene van a javaslatnak, Sánta, Szakolczay nehezen, de elfogadja, hogy nem ő kerül sorra. Szavazás: 42:7. Szünet után Bárány eredmény, Kovács és P. a maga ügyében a BM-hez levelet írnak Horváth Istvánhoz. Domokos Matyi adóügyekről. – ½ 7-kor holland újságíró...

Március 28. Telefonáltam a három kooptálnak. Koczás: most azt kell majd tisztázni: ki a nacionalistább, Köpeczi, vagy Fekete és Csoóri.¹³ Király: amikor megtudtam, hogy ez egy hocinesze alku, egy

pillanatig azt gondoltam, nem fogadom el, de aztán mégis úgy határoztam, h a segítség fontosabb a kibontakozás ügyében! – s Nagy Gáspárt védi Csoóri. Gazsi már hallott a dolgról... de őbenne ez az alku-féle, de lelki válságban van, egy más elhatározásra jutásra nem gondolt. – Este a *Koldus-opera*,¹⁴ csak itthon bontottam ki a kapott borítékot a fogadásról, Jókai Annának igénybe vették.

[...]

Március 30. 10.30-kor elfogadom Máriaék fizetéstervezetét. Majd megírom a választmányról szóló zöld-beszámolómat + a szombathelyi csoport megújítását. – Barnassin Anna hírei: Voronov nem fogadta Köpeczit, hanem csak az ottani megfelelő. Aczéli sem fogadta az ottani megfelelő. (Ezt maga Kádár kérdezte Bagyultól, ki azt válaszolta: elfoglaltság miatt.) B. állítólag lebaszást kapott magyar részről, mert fogadta a Kult. Tud. Házában a magyar írókat. B. szerint április 8-án idejön a minisztériumba a jövő évi tervekről tárgyalni a Szovjet Írószövetség h. külügyi titkára, s azt kéri, h a MISZ részéről legalább Cseres T. legyen jelen. – Este Vörös Csillagban Kis-Szemes: *Sánta dervis*¹⁵ = unalmas, de helyenként szép dalos néprajzi elemeket hordó nem játékfilm = soha nem lesz telt ház. – Lázár István felveti a pataki népfőiskolások januári összejövetelének meghívását – mögöttünk ülnek Jovánovicsék.

[...]

Április 1. Pezsgővel köszöntöttek fel, havi 9.000-et adnak mégis, és így 26.000-et tépek fel egyszerűre. Titkárságin felháborodást szül, h a szovjetekkel Baczoni fog tárgyalni, az Írószövetség nélkül írják alá az egyéves szerződést, melyet majd modellnek tekintenek. Alig tudom csillapítani őket. – Megírom Horváth Istvánnak levelet Kovács István ügyében...

Ebédnél: Barnassin Anna a Népművészeti Intézet taggyűlésén egy ismeretlen videokamerás pasasnak elmondta az Írószövetség titkait a választmány körül. Az ottani párttagok megkérdezték, kinek adott képiinterjút – nem tudta –, legalább millió forintos kamerával az ismeretlenek ellillantak – Knopp úgy beszél, mintha jelentéktelennek tartaná az erőfeszítéseimet – problémái. 1.) ki mondta, h a hierarchia csúcsán lévő személy kívánta Annus fejét? 2.) a kooptálást nagyon problematikusnak tartják, mintha nem is lenne végleges. – Köpeczi azt állítja, h az egész az én tervem, nem ő sugallta, s kimondta a kemény magot. Várjuk a reagálást vagy lemondok. A rendkívüli közgyűlésről. ... Molnár Miklós megjelenése az Angelikában.

Április 2. [...] Tel. Köpeczinek: ő aggályosnak tartja a kooptálást + jogilag, adjam írásban. – Meg kell beszélni az Igazságügyi Minisztériummal is. Konfrontációnak tekinti, h a választmányon a kollégium ellen gyakoroltak pressziót. Tudja, hogy én nem hagytam határozattá tenni. S miért csak a párttag Annust, miért nem Nagy Gazsit is? Tudja, hogy előtte tárgyaltam Csoórral és Nagy Gazsival. Ő a Kollégium szervezést folytatja. Hogyan kerülhetett szóba az elnökségen Kádár neve, aki ellen a provokáció éle szól: Ki mondta azt, hogy Kádár szólt volna? A szovjet delegáció? Az aláíráson részt vehetünk. Majd személyesen többet. Fekete Gyula konfrontációja: Majd presszionálunk. – Örkény Könyvesbolt avatása. Mészöly Miklós nyitja meg. Utána Mészölyvel a Feneketlen tónál. Utálja..., az antiszemitizmust annyira felkapták nyugaton... h a magyar névre antiszemitizmust asszociálnak. És ötlet: mi függesszük fel működésünket, ne a kormány. Minden bűn ránk, írókra fog hárulni. – Karinthy leleplezte magát tegnapelőtt, ő telefonált Dövényi Nagy Lajos nevében „Dél-Amerikából”... Hernádi: mit csinál az a f-sz Köpeczi? BBC: A MISZ 71 éves új elnöke felső nyomásra hajtotta végre a kooptálást. Berecz azt mondta: most az önvizsgálat ideje van. Mészöly hasonlata: esőben az ernyős azt tanácsolja, hogyan lehet védekezni, egyszerűen: tenyerünk fejünk fölé tartásával.

Április 3. Miközben a kooptálásról írom levelem, beront hozzám Barnassin Anna, s közli, hogy Pozsgaynak engedélyezték a PB-n, h eljőjön május elején-közepén a Szövetségbe. Aztán a hétfőn érkező szovjet delegáció nem írja 8-án alá a magyar-szovjet irodalmi megállapodást, hanem egy hét múlva magasabb szintű delegáció (Voznyeszenszkij?) fogja parafálni, aláírni a szerződést. – Még írom, mikor beront Jókai Anna, hogy ő eljött a jutalomosztáskor, s rossz hírei vannak, a Köpeczi

szerdai szerkesztői megnyilatkozásáról. Ezeket mondta volna: Nem olyan látványos mutatóanyagokra lett volna szükség, mint a kooptálás, mert a tűzfészek még megmaradt, azt kellett volna kiemelni. – Elküldtem Horváth Istvánnak levelem Kovács István ügyében + a kooptáláshoz hozzájárulást kérőt Köpeczinek. – Átadtam az április 4-i jutalmakat (két heti bér) a dolgozóknak...

[...]

Április 8. Taxival a Titkárságra. Sem Fekete – Miskolcra ment 3 napra, borvidék, nem vitte Kalászt – sem Barnassin – nagyon nyugodt a légkör. A *Zöld* elkészítése húzódik, mert a fényszedő gép nem működött. Képzelem, hogy Fekete hogyan okosítja fel az Északi Tagcsoportot. Veress szerint a szerkesztők fognak utazni az egyezmény alapján. Itt még azt hitte Veress M., hogy a MISZ is aláírja. Szegatelján itt még azt mondta, így nem írhatják alá. Baczoni: küldjék a meghívókat, mi majd átszelektáljuk. Válasz május 20., április 30. elnökségi. JAK ápril. 23. ülésére Kalász. Szegedre Veress + Kalász megy. Székesfehérvárra Kalász. 21-ig kiadni Zöldet. – Karinthy tel., h Jovánovics szobájában átejtette Knopp András, h átvette a Magvetőt. A Sipoiban Mészöly és Konrád nagyon összebújtak. – Vajda György találkozót kér pénteken ½ 10-re az Angelikában.

[...]

Április 10. dut 4 h Keleti Károly 22. Népfrent – Cs. V. tanárnő – 30-40 öreg nyugdíjas pedagógus, főként Erdélyre volt kíváncsi... egy üveg bort és ¼ kgr kávét kaptam tőlük. – De ½ 10-kor (Angelika) egy szomszédos presszóban ülünk le Vajda György miniszterhelyettessel. Mondanivalója 1.) a miniszter elismeri törekvésem pozitívumát a kooptálás körül, 2.) de a kooptálást nem fogadhatjuk el 3.) ami valószínű, a kollégium szervezését folytatni fogja a MISZ állásfoglalása ellenére is. A jugoszláv út rendben van, ők táviratoznak 21-től, Sztoján jöhet, és még valaki örnek a minisztériumból. Nem Baczoni. Ne kérdezzem meg, hogy a szerződést aláírhatom-e, kérdezősködés nélkül írjam alá. – G-nének elmondom – ő a kooptálás visszautasításától el volt képedve – nem tehetünk mást, a soron következőket is be kell venni, ezzel 74-re emelvén a választmány létszámát. Itthon vár a telefon, kedden, 14-én 8 h-kor vár Köpeczi, hogy személyesen és írásban tudassa velünk döntését.

Április 11. De. felhív Király István, a legnagyobb titoktartás mellett, minthogy pártfegyelmet sért meg: beszélt Pál Lénárrdal, s ő közölte, h sem a párt, sem a kormány nem hagyja jóvá a kooptálást, mert mit szólnának később, h éppen ők rúgták fel az alapszabályokat. Síró hangon itt, hangjában azt előlegezte K. I., hogy ő most mit tehet: ne fogadja el a kooptálást. Tervem teljesen megnyugtatta, h tudniillik azzal válaszolok erre a minisztériumi elutasításra, h a sorrendben következő három személyt jogaihoz juttatva 74-re emelem fel a választmány létszámát. Ennek örül K., és megnyugszik.

[...]

Április 13. Olvasom Szerdahelyi cikkét a Kritikában¹⁶ – engem nem érint, a nagyszájúak ökreendezéseit feltárja – nem túl ügyesen. Engem még névtelenül meg is dicsér kéznyújtásként. Fekete Gyula tel., h miért nem voltunk jelen az aláírásnál. Őt Sagatelján meghívta beszélgetésre és üdülésre. S-nek Köpeczi azt mondta, hogy nem lesz író-kollégium. De lehet, hogy ez a fordítás félreértése. Nem tud a kooptálás negálásáról. – Mészöly Miklós ront be feldúltan, hogy lépéshátrányba kerültünk, már januárban szüneteltetni kellett volna az Írószövetséget. Bár Csoóri, Hernádi és Konrád még most is ellene vannak. Majd ő beszél Vásárhelyi Mikivel, az nagyon ért az ilyen dolgokhoz. Nagy nehezen beszélem le: majd beválasztjuk a soron következő hármat is. Ki akarta ugratni, kitől szereztem az indíttatást a kooptálásra. – Mészöly meg akarta tiltani, hogy holnap elmenjek Köpeczihez, aki 47-ben azt mondta Párizsban: érdemes hazamenni? – Tel: Gáspár Margitnak, gratulálok a TV-játékához: *Az állam én vagyok* + beszámoló Moszkváról.

Április 14. 8 h. ... Köpeczi előadja, hogy ő semmi olyasmit nem mondott, amit én végrehajtottam, a maga szerény körülményei között az Írószövetség működhet. [...]

Április 15. Titkárságin beszámolok Köpeczivel történt beszélgetéseimről, a megrökönyödés általános. Mindenki rábólint a következők beviteléhez is, 21-re tervezzük az elnökséget... Kit kellene előbb meghívni, Bereczet vagy mégis Pozsgayt. 18-án, nagyszombaton lesz PB-ülés, ott személyi döntések is lesznek, talán a MISZ is szóba kerül. Névnapot (Tibor) köszöntenek, a tegnap kapott személyzeti pezsgőt isszuk meg. Helyette kapok Boglári pezsgőt s egy kis üveg rumot. Ebédnél Gyula jön telefonálásból. Csoóri kétségbeesetten kér, hogy segítsék neki Mészöly desperált hangulata ellen, amelyet nemcsak V. M., hanem a fiatal (Radnóti, Nádas, Czakó, Balassa) csoport is tüzel. Megígérem, nem mondom, h tegnap Mészöly már velem is végigszenvedte kétségbeesését. – Fagyjevet azért nem találták, mert... éjjel beszívott... Azt hitték, infarktusa van, injekcióval keltették életre. Gombár mondja, hogy Királyék hiába várták őket meleg vacsorával. Veress levelet ír Sagateljánnak. Fekete Gyula pedig az aláírások bonyodalmairól és a jelen nem létünkéről az aláírásnál Szűrös Mátyásnak. Gombár: a jövő héten... finn műfordítók érkezését J. B. intézi.

[...]

Április 17. [...] Veress Miklós hozza a Sagateljánnak küldendő levelet magyarul és oroszul, aláírom. Fekete a Szűrösnek és a miniszternek küldendő feljegyzést arról, h az egyezmény alá nem írásából milyen károk származhatnak. Aláírok két kíséző levélnek + két feljegyzésnek szolgáló papírt – Jön Méhes Zsike – riasztó nagy fekete kalapban + tábornoki kihajtó köpenyben. Anyja küldte – állapítjuk meg. – Tel. Lengyel Balázs, h a szakosztály előadásra Németh G. Bélát kérte fel a titkár, de ráadásul Gönczön kívül Konrádot is. Mondom, ha már szóltak neki, ne vonjuk vissza, hanem hívják meg Koczkás Sándort is. – Tóbiás Áron hoz 4 pld. Olvasó Népet, és elmondja, a mai PB mit fog határozni: Losonczi lemondott, helyébe Németh Károly megy,¹⁷ az ő helyébe G. Károly, ezé helyére Berecz, helyébe Pozsgay. Ha Pozsgayt elviszik, a Népfront összeomlik. El Gáspár Margithoz, aki magát szürke eminenciásnak nevezi, tanácsokat akar adni, főként, hogy ne mondjak le, de meghallván kooptációs új tervemet a következő hárommal – elbocsát. – Koczkással tel., őt is megnyugtatni. Este Molnár Ördöge,¹⁸ találk. – Hegedűs Gézáékkal, Vassal, Vésziékkal, Jókai Annáékkal, végül Garamvölgyi Károlylyal és a lányával, aki szakasztott anyja. Vicc Kádárról: megy orvosához, injekciót kér: nem tudok járni. De hiszen olyan fürgén, fiatalosan jött fel a lépcsőn. Igen, jönni tudok, de menni nem!

[...]

Április 29. Titkársági, nem tudunk megegyezni a kooptálást illetően – De még az elnökségi ülésen is legalább háromféle megoldás lehetősége merül fel. F. Gy.: 1. bevenni a 3 következőt 2. engedélyt kérni a 74-re emelésre, s oda bevenni a kooptált hármat. Enyém: érvényben hagyni a kooptálást, s engedélyt kérni a 74-es számhoz, h abba beválaszthassuk a következő hármat. Csurkáké: hagyni az egészset – kooptálást el és bevenni a következőket.

[...]

Május 10. Két tel. Koczkás Sándor beszámol a héten történt válogatott pártaktíváról. Melyben Veress Miklós a kelleténél ingatagabb volt. De Király méltóságteljesen viselte magát, és visszautasította Radics Katalin kioktatását. – Veress Miklós is tel. Nagyon hézagosan számol be a történetekről, hangsúllyal a finn műfordító szövetséggel kötött egyezményre s elköltött ebédre.

Május 11. Írószövetségben: sok posta. Megérkezett Horváth István válasza Kovács István ügyében. Én kitérőnek értékelem, Fekete Gyula kielégítőnek... G-né beszámol az aktíván történetekről. De nem tér ki Veressre. Veress bevallja, h nevében Vajda György felé engem bemószerolt. Valaki közbe is szólt: miért tépázzátok Cseres presztizsét. – De ez már dut történt, miután Veress M aláírta (Baczoni alá) a finn műfordítókkal kötött jegyzőkönyvet. Fekete elküldte Grósz Károlynak Köpeczi választát a kooptálásról. – Este tel. Királynak, h pénteken ¼ 3-kor az Írószövetségben beszélgetünk hármásban Fekete Gy-val.

[...]

Május 20. ½ 10-től 11-ig titkársági ülés. 11-13-ig Elnökségi, melyre meghívtuk a kooptált személyek közül kettőt, Koczás Sándort és Garai Gábort, az ő jelenlétükben tárgyaltuk meg az ügyeket, h ti. a kibővített választmányi ülésünkre, tanácskozási joggal, meghívjuk őket. Az elnökség egyhangúlag elfogadta, s ők ketten is. – A választmányi ülésen 49 (?) -en voltak jelen, s némi vita után megszavaztuk, h behívjuk a következő hármat s a „kooptált” három személyt tanácsadóként a kibővített választmányon. Karinthy fulmináns felszólalása Sánta, Csurka ellen. Majd felvetem az etikai bizottság számára Szénási kontra Illyés Gyuláné-ügyet a Gondolat-Jel-ben. Nem szóltak hozzá, csak a végén Domokos Matyi, h a Rádióban Hárs elnök már eljárást indított Szénási ellen. – Felvetem a Mozgó Világ-béli Spiró-vers dolgát. Spiró előbb hetyke, majd megbánó, Mészöly, Vas, Fekete, Karinthy szólnak, egyöntetűen Spiró ellen, ki végül kézfogással köszöni meg – nekem nem.¹⁹ – Adó-ügyek, Hernádi optimista 400 ezerig – kiemelt íróknak csak 22 ezer. Fekete: de ki mondja meg, hogy ki a kiemelt? Fekete: a sokgyermekesek + a gyermekesek hátrányos megkülönböztetését nehezményezi... Kőrössi P. József jelenti, h a JAK küldöttség felkereste Bányász Rezsőt, hogy a lapengedély ügyében faggassa. B. R.: semmi akadály, ha pénzt tudnak szerezni hozzá. És a Hitel ügye hogy' áll. B. R.: nem tudok róla, ilyen kérés nincsen az asztalomon.

[...]

Május 25. 11 h-kor Radics Katalinnál a PK-ban. Ígéretei nem konkrétak, de bizalmat keltők... A Szűrösnek adott feljegyzésünknek a moszkvai követség utána járt – Sagateljánnak nem volt semmi panasza az MM-ben történt fogadtatásra, még azt sem említette, h miniszterhelyettes sem fogadta őt – lassanként vissza kell kapnia a MISz-nek a külkapcsolatokat is. – Tel. Koczás, h szerdán dut fog beszélni Radiccsal. – Cini tel., h Spiró egy könyvet dedikált neki, és h Sánta Feri neki is elküldte azt a levelét, melyben közli, ő soha nem akart elnök lenni, mindig Cseresre szavazott. – 13 h-kor Csurka: Átadja a S-nak címzett 3-as (Hernádi, Konrád) kiáltványát, majd Szűrös beosztottjainak üzenetét, h Tabajdi Csaba eljönne hozzánk. Dut Kádár 75 éves ünneplése²⁰ – beszély Köpeczi, Rényi Péter, Pál Lénárd, Berecz, Boldizsár, Csehák dr-nő, Radics Katalin, Pálffy József, Dancsó Miklós. – Este a gyermeksegély operaházi előadásán.²¹ Egy páholyban Köpeczivel = Ő: tetszik nekem, h egyesek négy szemközt mindent ígérnek, de együtt szigorú intézkedéseket hoznak.

[...]

Június 29. Tel. Batának, aki előbbi szavát megtagadva nem meri közölni a jegyzőkönyvet, mert nem szó szerint az elhangzottak, s nincs benne Hatvani Dániel felszólalása. – Tel.: Fekete Sándornak, ő vállalni fogja. – Tel.: Györffy Miklós – a Bagolyban interjú: milyennek szeretném látni a magyar irodalmi életet... Kaptam 1000 ft-ot a TIT-től az elnökségi beszélgetésért. – A szeptemberi elnökségire... a Spiró-ügy publikálásának sorsa. – Október 19-től hó végéig Csavcsavadze-emlékünnepen Tbiliszi-ben. – Felhívni Domokosékat Hitel-ügyben – Bodnár és Nemeskürty. – aug. 15-től jkvek szerkesztése, 400 lapon. – + a *Zöldet* is szerkeszteni, ebbe levelet tenni, aki akar egy jkv-et, fizessen be. – Karinthy emlékezést Veress vállalta + az Új Tükörből K. F.-interjú. KB: Fock azt javasolta, legyen Kádár az államelnök. – Maróthy: sok érdeme mellett persze Kádár is követett el hibákat is. Kádár: nem vagyok rászorulva M. védelmére. Bognár: demonstrálják, hogy nem gátolják a reformokat.

[...]

Július 16. Köpeczi: Mégis megpróbálja összehívni a Kollégiumot, Irodalmi Tanács címén – de úgy hívta össze, hogy – adó és folyóirat ügyben. Boldizsár, Koczás, Jován a Tanács ellen, Kardos G. és Hubay mellette.

[...]

Szeptember 16. Szombathelyen lehetne megtartani, február elején a szocialista irodalmak előkészítését, meg az Életünk 25 éves ünnepén. Simonyival talán Faragó veszi fel a kapcsolatot. – Debreceni irodalmi napok dec. 26-27-én.²² 23-án megbeszélés a debrecenieikkel. 11 h-kor Film és iroda-

lom. 9 h Titkársági, 11 megbeszélés. Szétküldtük Csurka levelét – Szűrös nagyon várja, ő ellene van minden diszkriminációnak és szilenciumnak. 2 hét múlva a PB újra tárgyalja az irodalom ügyét. – December elején választmányi? – Elküldtem Annus Józsefnek visszahívó levelet. Délben G. Pálné és két... nő Stockholmból – Barttal elbeszélgetünk angolul (1000 ft ebéd) – Huszár Sándor nem jön le, elrohan érte, tel. azt mondja Szabó Feri, h. a két Írószövetség dolgairól kellene beszélni – majd Garai temetéséről. – Este Nemes Nagy Ágnes tel., fel van háborodva, h. Mándyt (s nyilván Lakatost + Lengyel Balázst) nem ajánlottuk Kossuth-díjra.

[...]

Október 29. Tel. V-né – Kossuth-díj Bizottság összeülne 24-én, vagy 26-án... NDK-ban leszek. – Vajda hív: Köpeczi már levelet tervez, amelyben sommásan elutasítja a g-i kérésünket, de ő egy kisebb összeget..., h. mégis kapjunk valamit. – Bárány lemondott jogvédő tagságáról, helyette Simonffy-t javasolja az elnökségből. Esetleg Berthát? – nem: nem jut eszébe, hogy Hernádi kellene. – A József Attila-díjakon okt. 31-ig? – lehetetlen – a szakosztályok még nem adták be jelölésüket – december elején. – Tabajdi tel. nyilatkozat módosításról + Szűrös akar beszélni velem.

November 17. Csoóri: a MISZ hívja meg Faludy Györgyöt önköltségesen Magyarországra = dec. 4.

December 2. Hazaérkezünk Berlinből. – Köpeczi átadja az Írószövetség korlátozását feloldó levelét.²³

December 4. Titkársági 9 h – Elnökségi 11 h (Csurka, Mészöly hiányoztak), 14 h választmányi: Csoóri nem szólalt fel – ott is bejelentettem a miniszter levelét. A MISZ védelmében. Moldova fasiszta klikknek nevezte az elnökséget, én meg csepürágónak őt, de jegyzőkönyvileg visszavontam.

PRO MEMORIA

Szerzői jogvédő Hivatal
 Megkaptam a Bukaresti (MISZ)
 kiadás szerződés ajánlatát, mely be-
 rint H.N. című ötletemet román
 nyelvűen kívánja megjelentetni és hi-
 vem román nyelvű kiadását is velem
 párhuzamosan, mely az a véleményem,
 hogy a most fős megnevezésem gáji-
 tációjában sértődésnek fellépésnek
 rezignációját. / Kell és az az ötletem
 hármas be az ügyes kiadás felül-
 állításom ellenében, és valamit
 így újabb munkát írtatni be
 kiadás tervezet: a P. S. Hivatal, az Én,
 K. H. Hivatal a Földrajzi Hivatal.
 A H.N. a romániai szerződés-
 tervezet egy példányát aláírva
 kármel és elutazásomat mindkét
 néveléssel
 G. S.

JEGYZETEK

¹ *Egy magyar nábob*, Élet és Irodalom, 1987. január 9. Lengyel Balázs, a diákkönyvtár sorozatszerkesztője ironikusan ír arról, válaszként egy még novemberben megjelent, *Hogyan utáltassuk meg Jókait?* című glosszára, hogy a regény legközelebb lábjegyzettel fog megjelenni.

² Az Írószövetség belső tájékoztató füzete.

³ SOS Kinderdorf International, München

⁴ FEKETE Sándor, *Kilépési nyilatkozat*, Élet és Irodalom, 1987. január 16. Tettének legsúlyosabb indoka: a választmány hangadói „reformokról beszélnek ugyan, de közben retrográd eszméket élesztenek fel, bűnösen kompromittálódott fajelméleti kótyagosságokat terjesztenek”, s „egyre nyíltabban egy polgári demokratikus, néha már nyíltan jobboldali program szószóiként lépnek fel”. Különben tisztelettel adózik az új elnök becses írói munkásságának, s méltányolja a költő-főtitkár értékeit is, ám „én Reform-Magyarországban gondolkodom, nem a felelőtlen Kaland-Magyarországban”.

⁵ Újhold-Évkönyv, 1987/2.

⁶ A párt PB 1986. december 29-i ülésén úgy határoz, hogy miután az Írószövetség új elnökségével nem tud együttműködni, elő kell készíteni az Irodalmi Kollégium megalakítását – a megalakításról 1987. február 10-én dönt. (Lásd RÉVÉSZ Sándor, *Aczél és korunk*, Sík Kiadó, Budapest, 365.)

⁷ Ld. majd FEKETE Sándor, *Néhány adalék*, Új Tükör, 1987. február 15.

⁸ MOLNÁR Géza, *Az elpazarolt birodalom*, Szépirodalmi, Budapest, 1986.

⁹ KÖPECZI Béla, *A művészeti szövetségek közgyűléseiről*, Népszabadság, 1987. január 31. Fő tétele: az Írószövetség folytatja tevékenységét, anélkül, hogy a művelődési minisztérium „az egész magyar írótszadalom képviselőiténél és konzultatív szervének tekintené”, és „nehéz megmondani, hogy a jövőben hogyan alakulnak az irodalmi élet szervezeti keretei. Célunk csak az lehet, hogy az irodalom minden irányzatával tartsuk a kapcsolatot.”

¹⁰ Apai ágon közszerékely, anyai ágon lófőszékely.

¹¹ *A magyar Csicsikov*, Népszabadság, 1987. február 5. A szerkesztőségi cikk szerint Fekete Gyula a BBC riportérének, Nick Thorpénak adott nyilatkozata „ízléstelen” és „szégyenletes volt”, amikor arról beszélt, hogy „huszonhatan léptek ki idáig, a huszonhetedik, az belehalt, az még nem számít kilépettnak, mert csak a következő hónap elsejétől számítana kilépettnak”. A cikk megnevezi: Pándi Pál a halott. Aki különben – lásd RÉVÉSZ, *i. m.*, 366. – a kilépési „akció egyik spiritusz rektora” volt.

¹² „Nem voltak be a történésekbe. Cseres titkolózott. Ha kérdeztem, mit intézett, azt felelte: »ha a hajam tudná azt, amit a fejem, kopaszra nyiratkoznék.«” JÓKAI Anna, *Átvilágítás*, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2017, 193.

¹³ KARINTHY Ferenc, *Napló III*, Littoria Kiadó, Budapest, 1993, 353–354. „Tegnap választmányi ülés az Írószövetségben. Az ügyis »rossz« összetételű csapatból kiesett 3 párttag, Jován kilépett, Szederkényi meghalt, a legkompromittáltabb Annus Jóska, a betiltott Tiszatáj szerkesztője lemondott. Ezek helyett kooptáltuk Királyt, Garait és Koczkást, Cseres javaslatára és szinte egyhangúan. [...] Csoóri, hogy amikor Cseres külön tárgyalt, elárulta az irodalmat és a hazát, de, vagy éppen ezért (!), álljunk egységesen mellé.”

¹⁴ Bertolt BRECHT, *Koldusopera* – bemutató a Józsefvárosi Színházban.

¹⁵ KIS József, SZEMES Zsuzsa, *A szánta dervis* (Vámbéry Árminról).

¹⁶ *Az Írószövetség közgyűléséről*, Kritika, 1987/4. Néhány fejezetcím: *A Csurka-ügy és a Tiszatáj-ügy; A felülről vezényelt szennyáradat; Stílusgyakorlatok a nemzeti katasztrófáról; Vérvád és nepperdiktatúra; Az elnémított józan ész és végül: Merre tovább?*

¹⁷ Ez később vált valóra. Lásd *Az MSZMP KB és az Országgyűlés személyi döntései. Az Elnöki Tanács elnöke Németh Károly, a Minisztertanács elnöke Grósz Károly, az MSZMP főtitkárhelyettes Lázár György*, Népszabadság, 1987. június 26.

¹⁸ Molnár Ferenc, *Az ördög* – bemutató a Madách Színházban.

¹⁹ A Mozgó Világ áprilisi számában közreadott *Jönnek!* című versének főként a nyitányát kifogásolták: „Jönnek a dúlt-keblű mélymagyarok megint, / fűzfapoéták, fűzfarajongók, jönnek a szarból, /.../ ó, ha gyilkolni szabadna újra, / csámcsogva, hersegve szívnák a vért – / miért is? Ki tudja. Trianonért?” A vita anyaga – ahogy a következő bejegyzések tanúsítják – több szerkesztőséget megjárta, míg végül a Kritika 1987. októberi száma közölte *Egy 14 soros vers körüljárása* címmel. Ugyanebben a számban foglalt állást a vers megjelentetése dolgában P. Szűcs Julianna, a Mozgó Világ főszerkesztője. Írása címe: *Tertium datur*.

²⁰ *Kádár János 75. születésnapján – Fogadás a Parlamentben – Az SZP KB üdvözlője – Magas szovjet kitüntetés*, Népszabadság, 1987. máj. 26.

²¹ Cseres Judit utolsó minisztériumi feladata, öt munkahelyéről Köpeczi Béla utasítására ekkor már eltávolították.

²² Tévesztés lehet, lásd a szept. 23-i bejegyzést: az irodalmi napokat november 26–27-re tervezik.

²³ A levél nem jelent meg sem az Élet és Irodalomban, sem a Népszabadságban, ahol januárban a korlátozást bejelentette. És – másutt sem.

MÁRKUS BÉLA

Előszó Cseres Tibor *Naplójához*

„Cseres Tibor hagyatékának pszichológiai, szociológiai, történeti és irodalomtörténeti szempontból értékes és kiaknázatlan részét képezik azok a határidőnaplók, amelyekben az év 365 napjának egy részében feljegyezte teendőit, fontosnak ítélt benyomásait, véleményét emberekről, eseményekről” – így kezdődik, feltehetően az író leánya, Cseres Judit tollából a kéziratos *Napló* szövegeinek *Bevezetője*. Az ajánlással fölérő ismertető is arról árulkodik, amiről az utóbbi évek során a számukban szaporodó, szinte kizárólag személyeket jelölő lábjegyzetek készítése: a megjelentetés szándékáról. Ami magától értetődő – inkább azon lehetne töprengeni, sőt csodálkozni, hogy a Cseres Tibor halála óta eltelt harminc esztendőben az örökösök miért nem szánták rá hamarabb magukat az említett szempontokon túl is értékes, kordokumentumként főként a rendszerváltás évtizedének, a múlt század nyolcvanas éveinek nemzet- és nemzetiségpolitikáját, művészetideológiai csatározásait, útkereséseit szinte lépésről lépésre nyomon követő jegyzetek közzétételére. Közülük is kiválik, ami a *Naplót* egyedülállóvá, páratlan dokumentummá teszi: az 1987-es év krónikája, a párt által felfüggesztésre, sőt megszüntetésre szánt Írószövetség munkájának, mondhatni, sorsalakulásának jegyzőkönyvbe illően részletes, aprólékos leírása. Elnöki regisztrálása – a következő két esztendőben is – a tagságon, az elnökségen, a választmányon belül folytatott vitáknak, a fel-felizzó személyi ellentéteknek, még inkább a hatalom packázásainak, sub rosa folytatott egyezkedéseinek. A titkok, elhallgatások ellenében hatnak a fő- vagy mellékszereplőkről elterjedt híresztelések, pletykák – színesítve a portréjukat, sejtetve a stílusukat. Ha másért nem, már a tényszerű beszámolókért és ugyanakkor életszerű, mert a helyzetek humorát, valamint drámaiságát is érzékeltető részletekért is érdemes lett volna a *Napló* korábbi megjelentetése. Így sem késő, persze, hiszen a tények nem avulnak el, csak felejtődnek – a múlt tisztázását és a ma tisztánlátását szolgálhatják.

Lehet, a hagyaték őrzőit és felelőseit az tartotta vissza, amiről a *Bevezető* ugyancsak tárgyilagos sorai szólnak, miszerint a feljegyzéseket nem a nyilvánosságnak szánta a szerzőjük, s ami szintén lényeges, hogy az eredetileg kézzel írt szövegek helyenként s „időnként olvashatatlanok, vagy csak egy-egy részük tartalma fedhető fel”. Segíthetnének a „felfedésükben” a jórészt kiadatlan levelek: Cseres Tibor pályája legelejétől, a múlt század harmincas éveinek közepétől lelkiismeretes levéltáros módjára gyűjtötte és őrizte meg a hozzá írott leveleket. Azt azonban felfedetlenül hagyják ezek is, hogy a címettjük mikor kezdett el naplót vezetni. Hogy az 1956. október 23-i feljegyzés-e az első, s ugyanez év december 30-i az utolsó hosszú éveig. S akkor is, 1961-ben jóformán csak a felesége, Ülkey Nóra élménybeszámolói, leírásai vannak a naptárban – gépelt formában két oldalnál is kisebb terjedelemben. Az utóbbi ezért sem került be a *Naplóba*, amelyben különben minden más szöveget közöl. Teljes, azokkal a hiányokkal együtt, amelyek egyrészt abból adódnak, hogy 1962-ből és 1963-ból nincsenek feljegyzések, és nincsenek az 1965-ös, 1974-es, 1982-es és 1985-ös esztendőkből sem, másrészt van néhány év, amikor igencsak ritkásak, akár több hónapig is elmaradnak.

A feljegyzések többször – ismét a *Bevezetőt* idézve – „kusza sorok, nem elemzések, egyéni, »fésületlen« megnyilatkozások”, amelyek a formájukat nézve többfélék. Szembetűnő például a három ponttal (...) jelzett részek nagy aránya, amikor tisztázatlan, tapintatból hagy-e befejezetlenül például egy-egy személyre vonatkozó megjegyzést, vagy sietségében tesz így, mintegy önmagát emlékeztetve. Mindez azért sem tudható, mert ellentétben több, e műfajban alkotó szerzővel, sohasem teszi tárgyává, témájává a napló írását, nem reflektál önmaga „ténykedésére” – a műgond felvetése is olyannyira távol áll tőle, hogy a helyesírás szabályainak betartására, központosításra, írásjelek kirakására is ritkán törekszik. Ez a kiadásra szánt szöveggondozók feladata marad.

Távirati stílusba illenének be aztán a rövidítései. Ezeket olyan következetesen használja, hogy a feloldásuk fölöslegesnek látszik, hiszen a szöveg követői, olvasói hamar és könnyen tisztába jöhetnek a jelentésükkel. Azzal, ami általában is, a köznap írásbeli érintkezésben is bevett szokásnak számíthat, hogy ugyanis a „h” egyszerre a „hogy” és a latin „hora”, azaz „óra”, a „de” a „délelőtt”, a „dut” a délután”, a „ft” a „forint”, a „főszerk” a „főszerkesztő”, a „szerk” a „szerkesztőség”, az „ún”

az „ügynevezett”, a „tel” a „telefon” rövidítése – stb. (és így tovább). Az aligha feltűnő jellegzetesség, hogy a rövidítések után vagy van pont, vagy nincs – az alighanem ismét a bejegyzések gyorsaságával, a futó alkalmakkal függ össze. Akárcsak a kötőjelek szinte általános mellőzése, például a díjak esetében (Kossuth-díj) vagy a sietségre utaló egybeírásokéban („újírásbeli”). Feltűnik ugyanakkor, ami az elemző, értelmező, magyarázó, azaz az esszéisztikus, filozofikus részek szinte teljes mellőzésével állhat kapcsolatban, hogy elvértve se igen használ nyelvjárási, tájnyelvi, sajátos beszédmódra valló kifejezéseket, fordulatokat. Az „ucca”, a „nyűttem”, a „honn”, a „behúmt szem” lehet ilyen, vagy a „sínylódik”, amely nagyobb erejű a „sínylódik”-nél, mert idézi a „kínlódik” állapotát is.

A beszédbeli sajátosságok körébe vonható a személyek esetében a bece-, esetenként a gúnynevükön történő megjelölésük. Éppúgy érvényesen az íróársakat említve, ahogy a rokonokat, ismerősöket, szomszédokat is. Helytálló az, amit a *Bevezető* állít: ezek is „a kendőzetlen rokon- és ellenszenv” tükrözői lehetnek, a „baráti jellegű kapcsolatoktól a gyűlölködésig terjedő viszonyig”. Mindazonáltal sokszor nehéz eligazodni, hogy egy-egy név – főleg, ha csak a vezeték- vagy ha csak a személynév szerepel – kit fed. Ilyenkor a gondozott szövegben szögletes zárójelbe kerülnek a (feltételezetten) pontos megnevezések. Ugyanez a megoldás akkor is, ha több, azonos nevű személyről van szó.

Az események rögzítése a „felfedés” szempontjából kevesebb gonddal jár. Egyrészt, mert a *Napló*ban hosszabb ideig a saját művei megjelentetésének és megjelenésének (vagy: meg nem jelenésének, késleltetésének) adatszerű leírását végzi, másrészt, mert kevés az olyan társadalmi, (világ)történelmi fordulat, amelynek a taglalását fontosnak tartaná. A száraz tények kurta feljegyzéséhez ragaszkodik inkább – a történelmi körülmények festése, az egyes esetek nem tőle származó magyarázata így a *Napló*ban a lábjegyzetekre marad, felváltva a *Bevezető*ben játszott névmutatói szerepüket. A lábjegyzetek lennének hivatottak arra is, hogy ismertessék s érzékeltessék azt a művészeti s hatalmi környezetet, közeget, amely Cseres alkotói pályáját s nem utolsósorban – az Írószövetség elnökeként – közéleti tevékenységét befolyásolta, sőt meghatározta. A kollegiálisan független vagy az alárendelten függőségi viszonyoktól eltekintve mind a lábjegyzetekben, mind a névmutatóban a személyek státusának, funkciójának rövid megnevezése lehetőleg csak Cseres életidejének a végéig, 1993 májusáig történik. Hogy utána milyen pozícióba jutottak, rangot viseltek, ezek leírásának nemcsak terjedelmi korlátai vannak, de el is vonhatná a figyelmet arról, hogy a *Napló* főszereplője mégiscsak egy személy: Cseres Tibor.

A bejegyzések sejtetni engedik alkotói módszereit, az anyaggyűjtésnek a könyvtári kutatásoktól a könyvek, kéziratok igényléséig, vázlatok, változatok készítéséig, majd az önkéntes, netán kényszerű átdolgozásig terjedő formáit. Küzdelmét az írásért. És küzdelmét az íróársakért. Ha lehetett volna: az irodalom tekintélyének megőrzéséért.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális számát az **Írók Boltjában**, valamint az alábbi helyeken biztosan megtalálja:

Budapest: Árkád (Relay és Inmedio), Blaha Lujza tér (Relay), Boráros tér (Relay), MOM Park (Inmedio), Nyugati téri aluljáró (Relay), Széll Kálmán tér (Relay)

Debrecen: Árkád Fórum (Inmedio), **Eger:** Széchenyi út (Inmedio), **Győr:** MÁV váróterem (Relay), **Miskolc:** Szinvapork (Inmedio), **Solymár:** Auchan (Inmedio), **Sopron:** Széchenyi tér (Inmedio), **Szeged:** Dugonics tér (Inmedio)

MURÁDIN JENŐ (1937) Kolozsvár

MURÁDIN JENŐ

A tropotica

Hogy mi az a tropotica, azt a neves nagybányai szobrász, Vida Géza tudta legérzékletesebben elmagyarázni, szemléltetve egy kompozíciós művében is a szédületes forgatagú néptánc egészen különleges voltát.

A kettős identitású, román–magyar kultúrájú Vida Géza (1913–1980) korának élvonalbeli művésze volt. Páratlanul gazdag életműve a kortárs romániai művészet megbecsült értéke lett. Nagybányán élt, de nem tartozott a festőtelepet fenntartó közösséghez. Ami igazán érdekelte, a Nagybánya környéki hegyvidék s különösen az Avas falvainak népi kultúrája. A népművészet vonzotta, a népélethez kötődő ősi formákhoz igazította minden más kortársétól különböző művészetét. A Nagybányától északkeletre húzódó Avas-hegység népének és falvainak tüzetes ismerete jószerint kiapadhatatlan forrása lett szobrászatának.

Innen ihletődött motívumainak kiemelt darabja lett az *Avasi tánc – a tropotica* – szoborba faragott kompozíciós jelenete. Három férfialak egymásba kapaszkodva – bocskoros román erdőlakók –, elképesztő gyorsasággal járnak a csakis ezen a vidéken ismeretes táncot.

A szobor alakjai mintha lebegnének a föld felett, mozgásuk dinamikája leküzdeni látszik a gravitációt. Elkülönülnek a környezetüktől; egyedül a tánc sodró ereje válik létezésük alapjának. Vida művészetének expresszív vonulata ebben a műben érte el alkotó művészetének egyik csúcsát.

E jelenet irodalmi vonatkozásokban is megörökítődött.

Egész véletlenül bukkantam rá a Vida-szoborral párhuzamba állítható leírásra. A nagybányai születésű szépíró, Tersánszky Józsi Jenő (1888–1969) megelevenítő írásban örökítette meg azt. Van egy könyve, ritkábban emlegetett írása, *A félbolond*. Kulcsregény a nagybányai művésztelepről. Ennek egyik fejezetében, amely épphogy csak kapcsolódik a festőtársaságot bemutató groteszk tablóképhez, fölbukkan a paraszttánc leírása.

A vidék elrománosodott, de magyar hangzású nevüket megőrző legényei ismerték és járták

ezt a lendületes népi táncot. Ezt lehetett előadni csoportosan, de szólóban is. Utóbbi rendszerint az ünnepség bevezetője volt. A közeli Sikárló faluból összegyűlt bányászok mulatsága kezdődött az izgatottan várt táncbemutatóval. Álljon itt hitelesen Tersánszky leírása.

„– Hej, Mundru! Mundru! Mundru! Mundru! – szólt a fölszólítás az ünnepség bevezetőjeként. Mundru, azt jelenti: szép! Madarász Pávelnek hívják (a táncra ösztönzőt). Kiszolgált katona. Egyszerű bányamunkás. Három szép gyerek atyja. Tehát mint családapa szerénykedik, hogy ő táncoljon, amikor itt annyi legény van! Persze neki fog mindjárt. Már azért is, mert a Madarász Pável jelenlétében nem akad legény, aki elropona egy táncot, amíg ő meg nem kezd.

...Akkor az esetlen, lassú mozgású, szelíd Madarász Pável egyszerre kihúzta magát. Ahogy egyet egyengetett derekán, s a két karját meglóbálta a levegőben, máris úgy tetszett, nem is áll többé a földön. Olyan könnyedén, olyan szilajul ugrott egyet, mint a csikasz farkas... Két lába, dereka, vállai, még a feje is lejteni kezdte a táncot. Majd összezsápta a két tenyerét, és elképzeltlenül változatos, elképzeltlenül gyorsan kezdte csapdosni tenyereivel folytonos ugrások közben a csizmaszárát, a két combját előlről, hátulról, folyvást fokozva a gyorsaságot.

Valóban azt a csalódást keltette az emberben, hogy nem is ereszkedik le a földre, hanem a levegőben marad, ott fordul és csapkod, perdül és csapkod, hirtelen ott vág bele újra az eszeveszett fickándozásba a levegőben... A táncos szinte azt az igézetet származtatta át acélrugószerű inából akárki nézőjére, hogy csak egy kis fürge séget kell belefektetni a mozdulatokba, és már le van győzve a nehézkedés minden törvénye, nincs lomhaság, nincs fáradtság és nincs más a világon, csak ujjongás.

Úgy rémlett, hogy Madarász Pável mozdulatainak gyorsasága hatványozottan fokozódik. Olyan arányban, mintha négynegyedes ütemben kezdte volna, a végén már harminckettesen is túlkerekedett itt-ott mozdulatai sebessége. De erősen éreztetett szünpópákkal szállott vissza eredeti ütemére, hogy pillanatra se válják gépi-

essé. Főleg ez tette ellenállhatatlan hatásúvá mutatványát.

Az orosz kazacska, az angol vagy néger dzsigg vagy stepp bámulni, tanulni jöhetett volna a tánchoz.

...Olyan bódultan és szemkáprázva néztem ezt a bányászt, ahogy egy csodát nézünk. Aztán, amikor megtörölte homlokát vagy húsz percig tartó tánc után, és lihegve, mosolyogva, már elkeveredett újra a tömegben, és nem hajlott az un-

szolásra, követelésre, hogy folytassa a táncát! ...hát egész sereg legény ugrott a helyére, és kezdte járni ugyanazt a táncot.”

A szobrász Vida Géza aligha ismerte Tersánszky leírását. Mint ahogy a Nagybányáról távozott és a Nyugat nagy prózaírói közé emelkedett Tersánszky sem tudott sokat Vida művészetéről. Kettejük nagybányai működése, fölfedezett témáik mégis a szellemi kötődést mutathatja művészetükben.

SZALATNYAI DÓRA LAURA

Idő

Egyszer azt mondták nekem,
 hogy a világ teknőspáncélokra táncol.
 Addig táncol, amíg le nem billen magáról.
 Néha én is úgy érzem magam,
 mintha magamon táncolnék, egészen addig,
 amíg le nem zuhanok.
 Aztán megdőltek a teknősök is.
 Minden elmélet megdőlt idővel.
 Az is, hogy a Föld nem palacsinta.
 Az tény, hogy az idő relatív.
Meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt,
 elfelejteni egy örökkévalóság.
 Pontosabban hat hónap. Ki hogy mondja...
 Az, ami ma az örökkévalóság,
 az holnapra tegnappá tömörül.
 Az univerzum táguló korcsolyapálya.
 Ha gyorsabban csúszom, mint ahogy ő tágul,
 talán előbb esem össze,
 és beelőzhetem magam a jövőmben.
 Egy olyan ugrással ki lehetne küszöbölni
 a végtelennek tetsző hónapokat.
 Talán azzal igen.
 A végtelennek tetszenek, de nekem nem.
 Egy tripla lutz, és kifordulok az időhurokból.
 Megspórolnám a veled álmodott időt,
 hogy aztán mással ébredhessek.
 Tágul az univerzum, de nem elég gyorsan.
 Ma is ugyanaz a nadrág van rajtam,
 ma is ugyanazt vacsoráztam, mint tegnap.
 És annyi minden történik,
 és nem történik semmi sem.
 Azt hallottam, hogy a világ teknősbékák,
 akik egymáson egyensúlyoznak.
 Bár ez az elmélet is megdőlt azóta,
 de talán az érv is meg fog, amelyik cáfolta.
 Várom, hogy lebillen-e. Addig táncolok magamon,
 és korcsolyázom el, sebesen,
 a fekete lyuk vonzásától minél messzebbre,
 az időnél is gyorsabban.

(ügyfél)kapunyitás

Elöttem a végtelen:
 a kormányablak bejárata,
 a túllégkondicionált valóság,
 a sorszámozott öröklét.
 Az ember néha már gyerekként
 eldönti, mi vár rá,
 aztán
 mégis évtizedeken át
 küzd ellene.
 De különben is.
 Mit érnek a tervek?
 Minek is tervezni?
 Elég egy rosszul átsült denevér,
 egy-két komplexusos vénember,
 és kezdheted előlről.
 Félsz elmenni
 az osztálytalálkozóra,
 mert akármit is tettél
 az öt év alatt,
 (melyből kettőt otthon ültél),
 biztos, hogy nem volt elég.
 Ki tudná megváltani
 a hajszáléren függő,
 kifacsart világot?
 148, 3-as pult.
 Egy új lehetőség.
 Címszavakat kell mondanod.
 Most akkor Ön mi is?
 Ki is Ön?
 Sorolja fel a tevékenységeit!
 Egyszer egy kislány
 háromévesen azt mondta,
 hogy író lesz belőle.
 Azt sem tudta, mi az.
 Húsz év telt el azóta.
 A kifacsart világ
 hajszáléren függ körültem;
 középső körmöm hegyével
 próbálom megtartani.
 Elöttem a végtelen:
 egy túllégkondicionált óceán
 hullámai csapnak össze fölöttem.
 Én következem.
 Alámerülök.

Remény

0

Két oldalról vakítja a kék fény,
száraz szemét
vöröses pókháló borítja.
Nem emlékszik,
mikor evett utoljára,
de gondolni sincs ideje rá.
Óránként megiszik
egy pohár menteset,
különben fulladozna
a száraz, hűtött levegőtől.
8 óra leteltével
rákattint a megtört körre,
és felszabadultan sóhajt.

1

Az ötödik tequila
égeti torkát.
Ma este sem sikerült jól
a Tinder-randi.
Csak kötelességtudatból
szexeltek, mert a csaj
Szegedről utazott fel.
Az ilyen után mindig
neonfényes izzadsággőzben
fürdeti magát
a sarki romkocsmában,
barátaival.
Peti és Linda
mindig felvidítják.
Ők értik meg csak igazán.
Megnevettetik.
Most is nevet.
Mindig felvidítják.
Hangosan nevet.
Percekig csak nevet.
Fehér bajszáról letörli a habot.
Órák óta nevet,
hiába nem sikerült
ma sem túl jól
a Tinder-randi.
Csak kötelességtudatból...
Szeged messze van.
Órák óta nevet,
Peti és Linda
mindig felvidítják.
Ők igazán megértik.
Mindig felvidítják.
Hiába nem sikerült...

Órák óta nevet.
 Hangosan nevet:
 Peti és Linda megnevettetik.
 Hangosan nevet.
 Mindig megnevettetik.
 Jobb kedvre deríti
 Linda és Peti.
 Peti és Linda
 megnevettetik.
 Azért is nevet,
 egyre csak nevet,
 hangosan nevet,
 vihogva nevet,
 sírva nevet,
 öklendezve nevet,
 fulladozva nevet,
 de már nem is tudja, min.
 (...)

0

A kék fény két oldalról vakítja,
 szemét száraz,
 vöröses pókháló borítja.
 Arra sem emlékszik,
 hogy evett-e már,
 de nincs is rá ideje.
 Óránként megiszik
 egy pohár menteset,
 hogy ne köhögjön
 a száraz levegőtől.
 Letelik a 8 óra,
 és megtört körre kattintva
 megkönnyebbülten fellélegez.

1

Hátha ma jobb lesz.

ACSAI ROLAND (1975) Budapest

ACSAI ROLAND

Az avarszagról

Avarszagot találnak
a búcsúzó napok,
darócruhát a nyárnak
az új idő adott.

Szegény a mozdulatlan
és meztelen mező,
kihűlve már a katlan,
nem értelmezhető.

A tücskök néma árnya
göröngy alatt lapul,
lobog az égi máglya
elolthatatlanul.

Ki itt ül lent és nézi,
lehet, hogy én vagyok,
középkorú és férfi,
szemében tűnt napok.

Ezüstkanállal

Megint egy szürke hétfő,
megint egy szürke nap.
De szürkesége fénylő,
ha krómezüstbe csap.

A cinke rám talál majd
az ablakok mögött.
Ha keverem kanállal,
a kávémmel kilötyög.

Megint kezdődik újra,
de mi kezdődik el?
Hétfői nap borúja,
miben ma hinni kell.

A gerle szürke szárnya
ezüstkanál lehet:
egy semmi szárnycsapással
kimerhet fél eget.

KÉPIRÓ ÁGNES

Fény a mediterrán esőben

Tenk László művészetéről

KÉPIRÓ ÁGNES (1981) Szolnok

Mielőtt Tenk László pályájának bemutatásába kezdenék, hadd idézzem fel első látogatásomat a mester műtermében, azt a katartikus élményt, amely írásom címét is inspirálta. Úgy öt éve ismerem személyesen Tenk Lászlót. Emlékszem első telefonbeszélgetésünkre, majd első személyes találkozásunkra: amikor tudatosult bennem, hogy ő maga a megtestesült jóság és bölcsesség. Úgy gondoltam akkor, a mediterrán tájak sajátos festője csöppet sem olyan mélabús, mint a bennünket körülvevő baljós képei. Meg akartam érteni, hogy miként, pontosan milyen szálakon kapcsolódik az ő kedves humora, derűs nyugalma képmezői nyugtalanságához, amelyek számomra mindig is valami kellemest, nyugalmat, megélnivalót közvetítettek. 2023 elején a mester 80. születésnapjára szerveződő kiállításra készülődvén végre eljutottam csodálatos csillaghegyi otthonába. Belépve azonnal felvitt a műtermébe, s kérte, maradjak ott addig, míg a múzeumi kollégákkal intézik a tenivalókat. Először járkáltam, forogtam jobbra-balra, próbáltam feldolgozni a készülő és kész, régebbi képek hangulatát, a polcokon felsorakozó könyvgerinceket, a látványt, amely ablakaiból kinézve tárult szemem elé. Pásztáztam palettáját, s az élményt csak szívtam és szívtam magamba.

Van a műterme közepén egy hatalmas fotel, szemben vele a készülő festmények állványokon. Több is. Jó ideje „utaztam” már ottan a csodában, s úgy éreztem, le kell ülnöm. Oda, az ő fotelébe, hogy onnan lássam őt, aki képzetemben gyorskezü, nyakig festékes alkotóként meg is jelent előttem. Kicsit ódzkodtam, mégis hogy jövök ahhoz, hogy a fotelében foglaljak helyet, de egy ponton túl elengedtem e gondolatot, hát leültem. Néztam a készülő képeket, majd egy idő múlva azon kaptam magam, hogy már csak egyetlenegyét nézek. Egy síkátorban lévő, földszinti lakás ajtaján fény áradt ki. A síkátor a tengerre nézett, megmutatta nekünk az esteledő tengert és a horizontot, a szürkülő eget. A lépcső és a fák deres kékje, a tenger és a felhők üres hidege, valamint a házfalak hűvös szürkéje egészen kirázott. Nincs egy szál ember sem azon a képen, mégis minden, ami meleg és emberi, ott van a földszinti bejárat meleg, sárga fényt árasztó nyílásában, ami mögött, odabent talán finom vacsora készülhet, még az illatát is érezzük, vagy épp már elcsendesedik, nyugovóra készülhet egy család. Minden emberi melegség és szeretet ott van abban az ajtónyílásban, amelynek melege, belső fénye is bevilágítja a szemben lévő falat. Ez a fény nem más, az emberiség reménye és a művész lelke, biztató hite is egyben.

Hosszasan merengtem e kép előtt, mígnem azt vettem észre, hogy változnak a színek. A képmező hirtelen sötét lett, már-már eltűnt a fény. Egy pillanatra kiléptettem magam e lelki utazásból, s megállapítottam, hogy engem bizony ott felejtettek, mert órák óta ülök egy távoli festő műtermében, és senki sem keres. Nem ijedtem meg, valójában örültem. Éreztem, hogy ott szeretnék maradni, és folytatni utamat a mediterrán tájban, mert jó nekem ott. S egyszer csak kivilágosodott minden, kívülről szikrázó napsütés áradt be a műterembe, s a kép sárga fénye erősebben és melegebben izzott, mint az elsötétedés előtt. Már nem csináltam semmit, csak hagytam, hogy engem is beragyogjon, melegítsen a fény. Egyszer csak kopogtattak, Dóri lépett be, Tenk László lánya. Elmeséltem neki, milyen élményben volt most részem, ő pedig elmondta, hogy hatalmas vihar volt, diónyi jegek hullottak az égből. Vissza is kérdeztem, melyik nap, mert hogy ez most történt meg, nehezen hittem el. Semmit nem érezkeltem az egészről, csak egy bámulatos képmezőt, amely egyszer csak besötétült, majd kivilágosodott. Nem hallottam hangokat, talán csak a tenger csendes zúgását a távoli síkátor lépcsőjén állva.

Hosszasan írtam a fentiekben *A lépcső és virágzás* című képről, amelynek műtermi élménye meghatározó, amelyben ott a lépcső, a lefelé tartás, ami lehet akár süllyedés, de ott a fény és a virágzás is. E mű szemlélteti, összegzi is Tenk László egész művészi attitűdjét. Élményt ad nekünk, és rezonál. Ugyanezt teszi minden műve, különösen a születésnapján Szolnokon nyílt egy hónapos kiállításban,¹ ahol egy láncrea fűzve láthattuk az életmű jelentős történéseit. A Szolnoki Galériában

2023. augusztus 8. és szeptember 3. között megrendezett kiállítás laza kronológiai csoportosításokban, külön szekciókra bontva, de a kiállítótér jellegénél fogva alapvetően egy térben mutatta be 55 festményen át Tenk László művészi pályájának 1962 és 2023 közötti történéseit. Bár a legkorábbi alkotás, az első festményként is számon tartott, 1962-ben, még a főiskolai évek alatt készült *Önarckép* a földszinten, a legutolsó önábrázolással (*Ág-bogas önarckép*, 2011) lett párba állítva, a korai éveket reprezentáló alkotások egy szinttel fentebb, a karzat falaira lettek installálva.

Tenk László 1961 és 1966 között a Magyar Képzőművészeti Főiskolán tanult festészetet Bernáth Aurél osztályában. 1970 és 1975 között Debrecenben, a Nagyerdei Művésztelepen alkotott, majd 1975-ben Budapestre költözött, és azóta is a fővárosban él és alkot. Ez a változásokkal teli időszak, a hetvenes évek tekinthető a professzionális művészi pálya kezdetének, amikor a kísérletező, újtját kereső fiatal alkotó festményein már tetten érhetőek a későbbi évtizedekben egyre kiforrottabbá váló, jellegzetes Tenk-stílusjegyek: vastag, rusztikus festékrétegek, valamint erős kontúrok a formahatárok mentén. Tenk László korai festményein a figura dominál, az emberi alak egymagában vagy csoportosan ábrázolva, jelzésszerű vagy belső térbe komponálva. Ebben az alkotói periódusban a külső történések rögzültek képmezőin: magánéletének epizódjai (*Várados alvó*, 1970), művészi önkeresésének vívódásai (*Önarckép*, 1973; *Kint és bent*, 1978), a politikai-társadalmi közérzet (*A szemét eltakarítása*, 1976) vagy a társzművészetek által megélt élmények, szellemi táplálékok (*Elűzöttek*, 1978). Ahogy 1979-ben keletkezett *Magamról, munkámról* című írásában megfogalmazza: „A festészetet az önismeret és a világ megismerése eszközének tekintem. A világ csúf épület. Kusza eszmék csapnak össze, félelmetes perspektívák nyílnak. Közöny, törtetés, hasznos tulajdonságok, a szentelenség–objektivitás, a handabanda–egészséges indulat, a kiagyaltság–szerkezet, a szirup–mély érzelem. Pusztul a természet, redukálódnak a kapcsolatok, odvakban, pótszereken élünk, nem ismerjük meg egymást. Gyerekek nőnek fel szülők nélkül, szülők öregszenek meg öröm nélkül, öregek halnak meg részvét nélkül. Ebből a világból veszem a követ, hogy újraépítve jobb legyen. Köveim: arcok, virágok, mozdulatok, tárgyak, utcák, hangulatok, csak a kötőanyaga más, a szeretet. Barátkozván a korszerűtlenség vádjával, ajánlom figyelmükbe munkáimat.”²

Az 1980-as és 1990-es években készült művek egy alkotói alperiódusnak is tekinthetők, hiszen Tenk László festészete ebben a két évtizedben konzekvensen megtartva, de egyre inkább enigmatikus és metaforikus szerepkörrel ruhazza fel a figurát, amely a hetvenes évek komponálási módjától merőben eltér: az emberi alak a képszélekre, perifériára kerül, mindeközben megnyílik a külvilág. Egyre fontosabb szerepet kapnak a tájak, táj- és városrésztetek a képmezőkön, tulajdonképpen ekkor válik tájfestővé Tenk László. A tájakkal együtt megjelennek azoknak természetes, Tenk művészetére oly jellemző elemei: a fák, amelyek az idő előrehaladtával egyre antropomorfabbakká válnak. *Az újságkihordó hajnala* című, 1980-ban festett alkotása előrevetíti az ezredforduló után bekövetkező komorabb, derűs telítettséget veszített, ködös-sejtelmes színhasználatot. Emellett a baljós, nyugtalan állapotok első vizuális interpretációi érhetőek tetten a korszak narancsápadtfehér szélű, sötét felhőivel tűzdelte égboltjain (*Toledo látképe*, 1987; *Akiért verekednek*, 1988). Az utóbbi mű kapcsán a változások tapasztalatait írásban is rögzítette Tenk, kijelölve festészetének további lehetséges útját: „A belső harc jó időre eldőlt. A racionális megközelítést elsöpörte a szabad festészet élménye. Tudtam, hogy az intuícióim által megfogalmazott feladatokat a kezemnek azonnal kell végrehajtania, anélkül, hogy az agyamon átfuttatnám, latolgatnám. Éreztem, hogy a valóság sugallataira kell hallgatnom, és az ösztöneimre bízva magam, az igazodás helyett a szabadságot kell hogy válasszam! Úgy éreztem, hogy az intenzív élmény, az erős kifejezési kényszer és a szabad festészet együtt teremtik meg a hiteles művészi »előadást«, és ez válik majd jövőbeni stílusom alapjává.”³

A városképek és tájképek ábrázolásával kinyílt Tenk László korábbi belső térben zajló és bensőséges világa. E változás utazási élményeinek köszönhető. 1975-ben, első nyugat-európai tanulmányútján számos impulzus érte: elementárisan hatott rá a mediterrán tájélmény a francia Riviérán, valamint az impresszionista festészettel való közvetlen találkozás Párizs múzeumaiban. Ezt követően amikor csak tehetette, a Földközi-tenger melletti városokba látogatott, leggyakrabban Horvátországban, Olaszországban és Görögországban járt. Mediterrán tájképei olyan hitelességgel és mély átéléssel prezentálják a tájat és az atmoszférát, mintha ő maga is oda született volna. Az utazások végéhez közeledve felértékelődött a hazatérés élménye, a szeretett otthon, Csillaghegy és

Óbuda utáni vágya, amely számos festményének lett témája (*Kert, lány, alkony*, 1990; *Hajnali kódorgók*, 1991; *Az amfiteátrum Óbudán*, 1997; *...és lent a város, tél*, 1998). „A hajsolt utazások után a hazatérés mindig másfajta örömet okozott. A rohanó világ reám zúduló élményei után a biztos menedéket nyújtó otthon, a szeretett emberek, tájak, a haza, a nyelv mind a bensőséges nyugalom, a biztonság és az állandóság érzését sugallta. Döbbenetként hatott a felismerés: hová a nagy rohanás, az ismeretlen hajszolása, mikor a legkifejezőbb dolgok, az érzésed tükrözésére alkalmas tájak itt hevernek a lábad előtt?”⁴ – idézi fel a hazatéréseit 2018-ban készült interjújában.

Napjainkban Tenk László színpalettájának leggyakoribb eleme a kék, valamint annak megannyi, szürkébe és lilába hajló árnyalata. Nem volt ez mindig így, pályája korai évtizedeiben izzó vörösek, telített sárgák, olajzöldek, derűs kékek, barnák, feketék tarkították képmezőit. A jellegzetes Tenk-kékek és azok differenciálódása a kilencvenes években készült műveken figyelhető meg eklatánsan. Ekkor jelennek meg először a hideg, fémes szürkéskékek (*Hajnali kódorgók*, 1991; *Az amfiteátrum Óbudán*, 1997; *...és lent a város, tél*, 1998), de a sajátos lilák is (*Kert, lány, alkony*, 1990; *Az amfiteátrum Óbudán*, 1997), amelyek az utóbbi tíz évben újra visszatértek képmezőire.⁵ Az ezredfordulót követően színei visszafogottabbá és komorabbá váltak, de a redukált színhasználat számos árnyalattal mégis gazdagodott és elmélyültté vált. A kékekben, kékesszürkékben és szürkékben gazdag képmezőinek egy része szinte kontraszt nélküli, már-már monokróm (*Az időről és a folyóról*, 2019; *Ködben*, 2022). Más képein felsejlik a fény, egy-egy sikátorlakás nyitott ajtajából kiáradva (*Görög lépcső estefelé*, 2020; *Lépcső és virágzás*, 2023) vagy az égből áramlóan (*Húsvét Velencében*, 2021; *Ború és derű*, 2022; *Ég-szín-tér*, 2023).

Az utóbbi években egy új képciklus jelent meg Tenk László művészetében, a kuporgó, szorongó alakok ábrázolása, amelyek – hasonlóan a pályakezdő évekhez – uralják a képmezőt, környezetük semlegesen sejtelmes. Ezek a feszültségekkel teli, szorongó figuráknak az előképe *Az időről és a folyóról* című, 2019-ben keletkezett alkotás, ugyanis a mű elkészülése után Tenk László egy álmot látott, amelyben a képmező alsó harmadában elterülő fekvő fa egy emberalakká változva jelent meg. Ezen álmom nyomán festette meg a *Jónás* című képét 2020-ban, majd a koronavírus-járvány és az orosz–ukrán háború hatására a festő egyre nyugtalanabb közérzete újabb képeket generált (pl. *Szorongó III*, 2022).⁶ Tenk szorongó, kuporgó alakjait ábrázoló festményei⁷ terápiás képek: az alkotó belső, feszítő érzései kikerülnek a farostrá, és nem belülről fojtogatják tovább. A figurák testtartásukkal, arckifejezésükkel az emberi élet viszontagságait, küzdelmeit jelenítik meg, miközben a szemléből együttérzést váltanak ki.⁸

„Minden jó kép önarckép”⁹ – vallja Tenk László, akinek antropomorf fái metaforikus önábrázolások, a gubancos ágak az emberi lélek bonyolultságának szimbólumai; a kérge, szenvedő törzsek mindennapi történések és egyéni traumák rögzítői is. Az ezredfordulót követő képeit már nem a külső élmények, impulzusok, hanem az alkotó lelkének belső rezdülései, rezonálásai generálják. Magán- és közéleti történések hatására nemcsak kiadja magából a megélt traumákat és baljós előérzeteket, hanem mély szimbiózisba kerülve az alkotás időn kívüli állapotával, eggyé válik tájaival, épületeivel, fáival – a nappallal és az éjszakával, a derűvel és a búval.

A Szolnoki Galériában alapvetően kronológiai rendezőelv alapján megvalósult kiállítás nemcsak öt évtized alkotói termésének legfőbb műveit vonultatta fel, hanem szemléltette az alkotó útját az útkeresésektől önmaga megtalálásáig. Azt a hosszú időintervallumot, amely nemcsak a tematika, a stílus és a motívumok változásait mutatja, hanem azt a folyamatot is, hogy hogyan közelíti meg a művészet Tenk lelkének legmélyebb rezdüléseit, s hogyan tudja a festő ezeket a mélységeket a materiával szimbiózisban, az alkotással töltött hosszú órák időtlenségében és katarziséban festménnyé varázsolni. Hogyan tudja a fájdalmat, a küzdelmet, a szomorúságot átadni nekünk, szemlélőknek úgy, hogy mi érzékelve és megértve a megélt traumák önterápiás kikívánczozását, mégis a szépet, a megnyugtatót, a kellemest, a derűt és az optimizmust éljük meg Tenk László művei által. Megtapasztalva a fényt az alagút végén, vagy ha úgy tetszik, a fényt a mediterrán esőben.

JEGYZETEK

¹ *Festeni mindig jó – Tenk 80* címmel 2023. augusztus 8-án, Tenk László 80. születésnapján nyílt egyéni kiállítás a Szolnoki Galériában, amely 2023. szeptember 3-ig tartott nyitva. A jubileumi kiállítás szolnoki helyszínét

a Budapesten élő alkotónak az alföldi várossal és kulturális intézményeivel több évtizedre visszanyúló aktív szakmai és személyes kapcsolódásai adták. Több mint harminc éve kiadványok és kiállítások létrehozása terén szoros partnerségi viszonyt ápol a szolnoki múzeum Tenk Lászlóval és az általa alapított T-Art Alapítvánnyal. A múzeum kapcsolata még szorosabbá vált az alapítvánnyal 2022-ben kötött együttműködési megállapodást követően, amelynek értelmében a rangos kortárs képzőművészeti gyűjtemény fokozatosan letéti anyagként a Damjanich János Múzeum gondozásába kerül.

² *Tükör és ablak. Tenk László festményei*, Vox Artis Alapítvány, 2007.

³ *Visszatekintő. Beszélgetés Tenk Lászlóval* = Tenk, szerk. GARAMI Gréta, TENK László, 2018, 42.

⁴ *Uo.*, 44.

⁵ Garami Gréta szent lilaként ír a 2013 környékén Tenk palettáját kivilágosító különleges áfonyakrémszínű kékeslila felbukkanásáról. GARAMI Gréta, *Takarásban. Tenk László 2008–2018 között készült festményeiről* = *Uo.*, 18.

⁶ E képciklus az Eötvös 10 Galériában debütált 2023 elején, de Szolnokon a sorozatot csak a *Szorongók III.* (2022) képviselte.

⁷ A figura visszatérésének egy másik, a kuporgókkal némi átfedésben lévő alcsoportja Tenk László biblikus témájú képei, amelyek 2013 környékén kerültek Tenk László művészetének középpontjába. Ezek az alkotások nem szentképek, nem illusztrálják a jól ismert jeleneteket, hanem inkább a tenki üzenet, ars poetica megtestesítői, azok súlyosságához szánt távoli idézetek. GARAMI, *Takarásban*, i. m. = *Uo.*, 18.

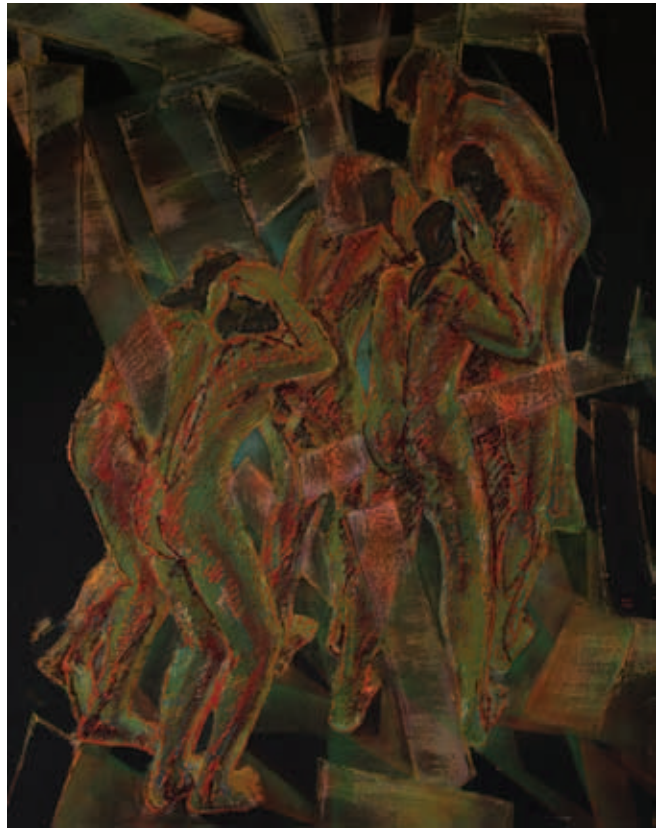
⁸ TENK Dóra, *Nyugtalan közérzet* = *Tenk László: Mert festeni jó!*, szerk. TENK László, DOBSZAY Miklós, Budapest, 2023, 14–15.

⁹ Tenk László szóbeli közlése a *Festeni mindig jó – Tenk 80* című kiállítás sajtótájékoztatóján. Szolnoki Galéria, 2023. augusztus 3.

TENK LÁSZLÓ, Önarckép, 1962, olaj, farost, 45x33 cm
(Birk család tulajdona)

TENK LÁSZLÓ, Dózsa, 1975, olaj, tempera, farost, 122x81 cm;
Elűzöttek, 1978, olaj, tempera, farost, 157x125 cm (Damjanich János Múzeum, ltsz. DM 80.47.1.)

TENK LÁSZLÓ, A szemét eltakarítása, 1976, olaj, tempera, farost, 105x122 cm

TENK LÁSZLÓ, Önarckép, 1973, olaj, tempera, farost, 69x39 cm

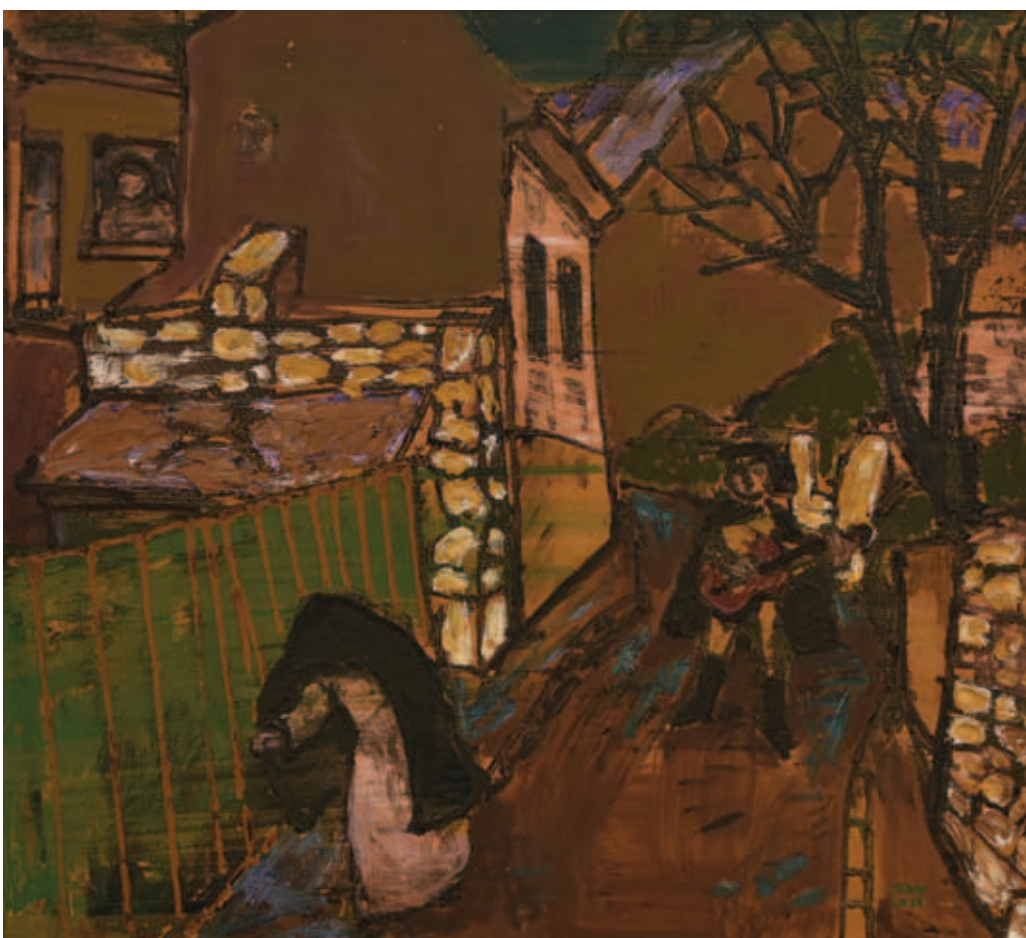

TENK LÁSZLÓ, Hús, 1977, olaj, tempera, farost, 150x125 cm (Déri Múzeum, ltsz. II.79.147.1.)

TENK LÁSZLÓ, Kint és bent, 1978, olaj, tempera, farost, 122x115 cm (Tenk Dániel tulajdona); Várandós alvó, 1970, olaj, farost, 59x72 cm

TENK LÁSZLÓ, Az újságkihordó hajnala, 1980, olaj, tempera, farost, 61x69 cm (T-Art Alapítvány tulajdona);
Menekülő lány és trubadúr, 1980, olaj, tempera, farost, 58x75 cm (Tenk Éva tulajdona)

TENK LÁSZLÓ, Önarckép, 1985, olaj, tempera, farost, 90x68 cm

**TENK LÁSZLÓ, Tavaszi ünnep Hollókőn, 1984, olaj, tempera, farost, 80x65 cm
(Völgyi-Skonda-gyűjtemény)**

TENK LÁSZLÓ, Szindbád, 1986, olaj, tempera, farost, 100x80 cm
(Veres Péter Gimnázium)

TENK LÁSZLÓ, Akiért verekednek, 1988, olaj, tempera, farost, 83x68 cm (mt.);

Ember lámpással, 1988, olaj, farost, 140x100 cm (Tornyai János Múzeum Képzőművészeti Gyűjteménye, ltsz. 88.30.);

Toledo látképe, 1987, olaj, farost, 87x122 cm (Tornyai János Múzeum Képzőművészeti Gyűjteménye, ltsz. 87.24.)

**TENK LÁSZLÓ, Hajnali kódorgók, 1991, olaj, vászon, 150x110 cm
(Damjanich János Múzeum, ltsz. DM 2001.7.1.)**

TENK LÁSZLÓ, Kert, lány, alkony, 1990, olaj, tempera, farost, 135x120 cm;
Tavaszi este és egy filozófus, 1990, olaj, tempera, farost, 60x70 cm (Oláh András tulajdona)

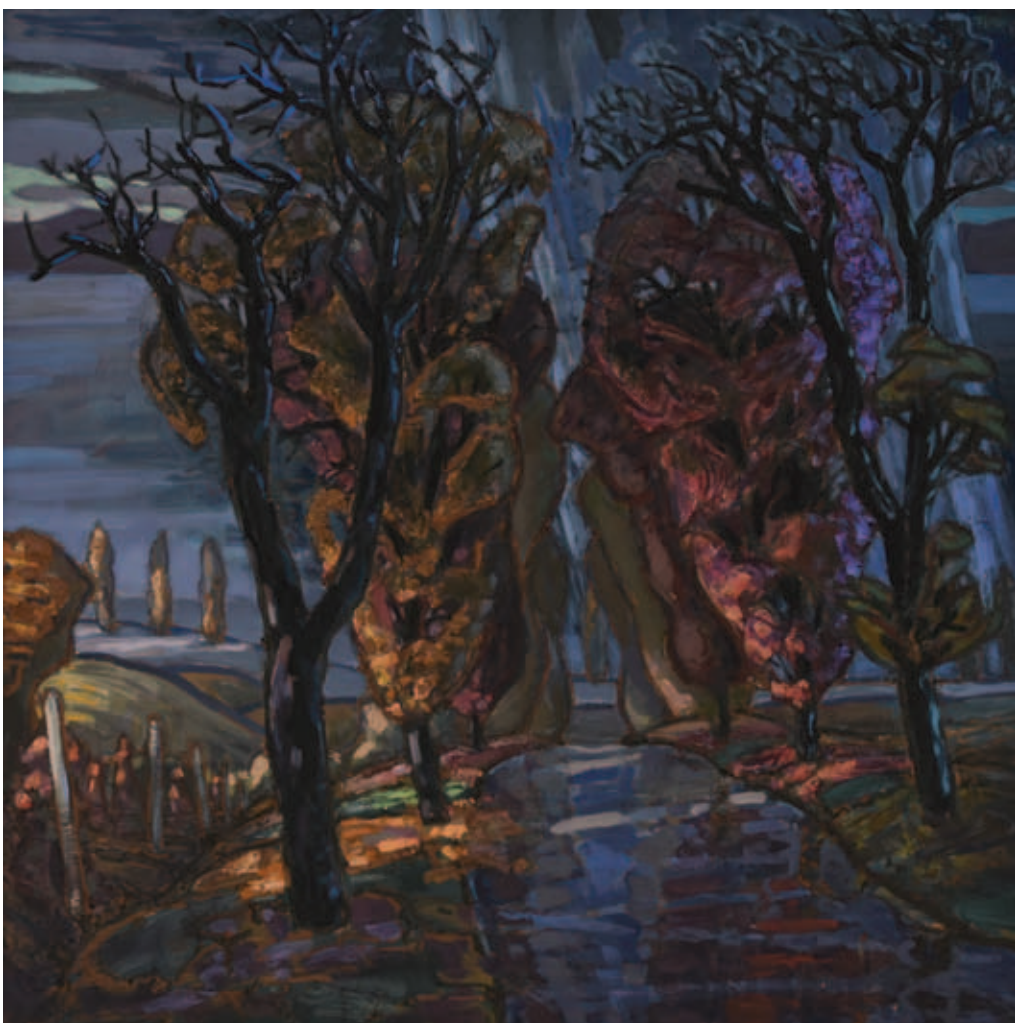

TENK LÁSZLÓ, ...és lent a város, tél, 1998, olaj, tempera, farost, 60x72 cm (mt.); Az amfiteátrum Óbudán, 1997, olaj, tempera, farost, 72x80 cm (mt.)

TENK LÁSZLÓ, Ág-bogas önarckép, 2011, olaj, tempera, farost, 50x40 cm
(Vitézi László tulajdona)

TENK LÁSZLÓ, Lépcső és virágzás, 2023, olaj, tempera, farost, 100x140 cm
(Zentai-Schoblocher-gyűjtemény)

TENK LÁSZLÓ, Ég-szín-tér, 2023, olaj, tempera, vászon, 120x130 cm

SZILASI LÁSZLÓ

A Manuéla-dosszié

(„ezek a kisregények mindig ilyenek”)

(1. rész)

SZILASI LÁSZLÓ (1964) Szeged

„Mielőtt belefulladtam volna képtelen vállalkozásomba és a céduláimba, szemétbe dobtam az egészséget, és kimentem az új tavaszba, le az édes Budapestre, táncolni rumbát a szép, undok lányokkal és bridzsezni a csúnya kedves fiúkkal.”

(Ottlik Géza: *Próza*)

A Puma-osztály harcosai csodálatos férfiak voltak.
Ez a könyv azonban nem róluk szól:
minden egybeesés a képzelet műve.

1.

NEM KELL BEVÉTEL

(1971. augusztus 28., katasztrófa Koppenhágában: a gyilkos leáramlás – nagyapám, Szentkirályi Dada, a Paszulyos halála)

Ez a történet számomra akkor kezdődött el, amikor ötven évvel ezelőtt, 1971. augusztus 28-án a koppenhágai repülőtér közelében a tengerbe zuhant a Malév MA-731-es számú járatának gépe. A HA-MOC lajstromjelű Il-18-as parancsnoka és főpilótája az ötvenhat éves Szentkirályi Dada Dániel, a nagyapám volt. A katasztrófa során a gép teljes személyzete, valamint – három kivételével – az összes utas életét veszítette. A szomorú évforduló kapcsán a hozzáértők megpróbálták rekonstruálni, mi okozhatta a tragédiát.

A nemzetközi egyezményeknek megfelelően a katasztrófát mindig annak az országnak a légügyi hatósága vizsgálja ki, amelynek a területén történt az esemény. Ez esetben a Danish Directorate of Civil Aviation volt az illetékes, amely természetesen magyar és szovjet szakértőket is bevont a vizsgálatba. A procedura alaposságára mi sem jellemzőbb, mint hogy a végleges, több mint száz oldalas jegyzőkönyvet (az Aircraft Accident Reportot) csak 1974. május 27-én zárták le.

A csaknem hároméves vizsgálat egyértelműen megállapította, hogy a gép személyzetének megvoltak a szükséges jogosításai és szakszolgálati engedélyei. Semmi jelét nem találták annak, hogy a repülés során bármilyen pszichikai vagy más egészségügyi problémájuk lett volna, a rádióforgalmazás mindvégig szabályos volt. A személyzet vérében nem találtak alkoholt vagy szénmonoxidot, ami esetleg befolyásolta volna a cselekvőképességüket.

A repülőgép szintén szabályos okmányokkal rendelkezett, terhelése (25 utas, 270 kilogramm poggyász és egyéb küldemény), valamint súlypontelosztása az előírt határokon belül volt. A személyzet a koppenhágai megközelítés során nem jelentett semmilyen rendellenességet, a repülőtér irányítóberendezései kifogástalanul működtek, a rádió-összeköttetés normális volt. Az Il-18-asnak még több mint egyórányi repülésre elég üzemanyaga volt, így ennek hiánya sem okozhatta a katasztrófát. A bizottság nem talált meghibásó-

dásra utaló jelet sem a hajtóművekben, sem a vezérlőrendszerben. A robotpilóta a katasztrófa idején nem volt bekapcsolva.

A repülőgép szabályos ILS (Instrument Landing System – műszeres leszállító rendszer) megközelítést hajtott végre Kastrup Repülőtér 22-es bal pályájára. Leszálló konfigurációban, tehát már kiengedett futóművekkel és 30 fokos fékszárnyállással repült, amikor a pályától mintegy 10 kilométerre, Saltholm sziget közelében hirtelen elhagyta a siklópályát, és mintegy 15-20 fokos pozitív állásszöggel a vízbe csapódott. Az esemény kivizsgálását megnehezítette, hogy a gépnek annak ellenére sem volt fedélzeti adatrögzítője – közkeletűbb nevén fekete doboza –, hogy az ICAO ezt az 5700 kilogrammnál nagyobb tömegű légcsavaras-gázturbinás repülőgépekre kötelezően előírta. Mivel Magyarország 1969-ben lett az ENSZ nemzetközi repülési szervezetének tagja, így ezt követően alkalmaznia kellett volna annak ajánlásait. Ugyanígy hiányzott a fedélzeti beszédrögzítő is a pilótafülkéből.

Ezért a katasztrófát vizsgáló bizottság a meglévő adatok alapján csak feltételezni tudta, hogy valamilyen váratlan időjárási körülmény játszott közre a katasztrófában. A kérdéses időszakban ugyanis a repülőtér körzetében változó szélereősséggel és turbulenciával erős zivatartevékenységet tapasztaltak, amit a HA-MOC mögött mintegy kilenc kilométerre repülő SAS DC-9-es pilótái is észleltek a radarjukon. Ennek ellenére Koppenhága Kastrup forgalma folyamatos volt (fél óra alatt hét gép szállt le), tehát nem rendeltek el semmilyen korlátozást.

Bár a sűrű csapadék a szárnyakon és a vezérsíkokon lecsökkenti a felhajtóerőt, ez önmagában nem jelent veszélyt a nagy utasszállítókra. Nagyobb probléma inkább akkor jelentkezik, ha közben drasztikusan megváltozik a szél iránya és erőssége, tehát szélnyírás (angol szakkifejezéssel windshear) jön létre. Mivel ilyenkor a szembeszél hirtelen hátszélle alakul, a repülőgép intenzív süllyedésbe megy át, mert a levegőhöz viszonyított lecsökkent sebesség már nem termel annyi felhajtóerőt, hogy az eredeti repülési pályáját folytatni tudja. Ilyen esetekben az állásszög megváltoztatása és a maximálisra fokozott hajtómű-teljesítmény segíthet, de csak akkor, ha elegendő a magasság a sebességnöveléshez. E jelenség a tapasztalt pilóták számára régóta ismert volt, így nem érthette váratlanul Szentkirályi Dadát és személyzetét sem.

Azt viszont csak több mint egy évtizeddel később sikerült bebizonyítani, hogy sajnos létezik a szélnyírásnak egy különleges és rendkívül veszélyes, alattomos formája: a microburst. Maga a kifejezés Tetsuya Fujita japán tudóstól származik, aki mint világhírű légkörkutató a hetvenes években a Chicagói Egyetemen tanított. A professzor már régóta dolgozott azon, hogy a jelenség nyomára akadjon, ám fáradozásai igazán akkor hozták meg gyümölcsüket, amikor az USA Nemzeti Légkörkutató Központja 1982-ben tudományos programot szervezett a téma kutatására. Ebben a Chicagói Egyetemen kívül részt vett a NASA és az Amerikai Szövetségi Légügyi Hatóság, az FAA is. A nem kis költséggel járó programra azért volt szükség, mert az Egyesült Államokban számos olyan légi katasztrófa történt, amely földközeli szélnyírás miatt következett be. A veszély súlyosságát mutatta, hogy például 1976 és 1986 között az USA közforgalmú repülésében bekövetkezett katasztrófák halálos áldozatainak negyven százaléka ezzel összefüggő eseményben vesztette életét. A szakértők vizsgálata a konkrét események elemzésén túl kiterjedt az időjárási jelenség tanulmányozására, a repülőgépek viselkedésére, valamint a földi és fedélzeti előrejelzés lehetséges módjaira is.

A kutatási program végül egyértelműen bebizonyította, hogy a microburst egy viszonylag kis területre koncentrálódó, rendkívül heves leáramlás, amelynek hihetetlenül nagy az energiája. A jelenség gyakran társul zivatarral, de nélküle is előfordul. A leáramlásába bekerülő repülőgép másodpercenként

akár 20-30 métert is süllyedhet, ami fel- vagy leszálláskor katasztrofális következményekkel járhat. Különösen veszélyes azért is, mert a microburst élettartama viszonylag rövid, mindössze 5-10 perc, tehát alig marad idő az észlelésére.

A kutatással párhuzamosan beindult a védekezés módjainak kidolgozása is. Mint kiderült, a földön telepített Doppler radar kiválóan alkalmas a jelenség jelzésére, s az 1980-as évek végére már megjelentek a repülőgépek fedélzetén is az első szélnyírásjelző berendezések. A Malévnek az 1990-es évek elején érkezett B-737 Classic gépein például a riasztórendszer már a vizuális jelzés mellett szirénát működtetett, és egy szintetizált géphang 'windshear' figyelmeztetést adott. Sőt, a pilóták számára azt is jelezte, milyen mértékben kell megváltoztatni a repülőgép állásszögét.

1971-ben tehát ezt a jelenséget – bár tapasztalhatták – még nem ismerték. Ennek ellenére egy olyan kvalitású pilóta, mint a nagyapám, aki a katasztrófa napjáig összesen 13 594 órát repült (s ebből több mint hétezeret Il-18-ason), biztosan tudta, hogyan lehet kimenekülni az ilyen időjárási jelenségből. A roncsok kiemelése után ugyanis kétségtelenül megállapítható volt, hogy a személyzet az igen erős leáramlás miatt megnövelte a hajtóművek teljesítményét, a hidraulikarendszer pedig megkezdte a futóművek behúzását. Ennek ellenére már nem kerülhették el a katasztrófát, mert a vizet elérve a még kinti helyzetben lévő futóművek lökészerű fékezésének hatására a törzs három részre szakadt, és néhány másodpercen belül elmerült.

Mivel a repülőgép eltűnt a radarernyőről, és az irányító hívására sem válaszolt, azonnal riasztást rendeltek el, és mentőhajókat irányítottak a feltételezett helyszínre. A roncsokat húsz perc elteltével, a kifutópálya végétől 10 kilométerre, a középvonaltól 100 méterre, balra fedezték fel a tengerben, de már csak három túlélőt találtak. Egyikük – a 31 éves német Jürgen Hermann – a gép vízből kiálló farokrészén tudott megkapaszkodni, majd ezután sikerült maga mellé felhúznia egy fiatal nőt és annak 59 éves anyósát is, akik a becsapódáskor a középső kabin első feléből repültek a tengerbe. Mint később elmondták, még látták a vízben úszni az egyik légiutas-kísérőt, akivel néhány szót váltottak is, de aztán eltűnt a szemük elől.

Az áldozatok többségét a mentőhajókkal érkezett könnyűbúvárok hozták a felszínre, az egyik utas holttestét viszont csak jóval később sikerült megtalálni Svédország partjainál. Az orvosszakértői vizsgálatok szerint csak négy utas és a személyzet két tagja vesztette életét az ütközéskor szerzett sérülésekben, a többiek halálát vízbe fulladás vagy kihűlés okozta. A katasztrófában életét veszítette Szentkirályi Dada Dániel gépparancsnok, Menyhárt József másodpilóta, Jancsovics Pál navigátor, Lantos Károly rádiótávírási, Aladi László hajószerszerező, valamint Tolnai Klára, Iván Margit Éva, Szalay Jánosné és Galgóczi Tamásné légiutas-kísérők. Ugyancsak a gépen utazott Téglás Gyula, aki légiforgalmi irányítótisztból lett a Malév koppenhágai állomásvezetője.

Magyarországon az eseményről először augusztus 29-én adott ki az MTI egy rövid hírt, de a halálos áldozatokról csak másnap számoltak be, mivel előbb itthon értesíteni kellett a hozzátartozókat. A Malév hivatalos közleménye szeptember 4-én jelent meg, s ebben már viszonylag részletes tájékoztatást adtak a katasztrófáról, miután a magyar szakemberekből álló delegáció néhány tagja és a légitársaság vezérigazgatója időközben visszaérkezett Koppenhágából.

A szerencsétlenül járt gép személyzetét – Tolnai Klára kivételével, akitől a család kérésére az Óbudai Köztemetőben vettek végső búcsút – szeptember 13-án a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra. Az elvesztett kollégák közül nagyapám halála különösen fájdalmasan érintette a maléveseket, mivel tervezett nyugdíjazása előtt ez lett volna az utolsó repülőútja.

[A PASZULYOS VILÁGHÁBORÚS NAPLÓJA]

2.

ÉS ELJÖTT DIREKT BUDAPESTRE

(a harmadik utas – a repülő osztály – kamaradarab)

Galánffy benézett hozzánk a pilótafülkéből. Tizenkét nyolcadikos táncol kette-sével a parketten, mondta nevetve. Azt válaszoltam neki, hogy igen, zöld boszorkányok és fekete pumák vonulnak végig a sötét termeken. Mindenki röhögött. A jókedvnek az volt az oka, hogy a tisztii kaszinó könyvtárában megvolt Erich Kästner *A repülő osztály* című könyvének magyar fordítása, Walter Trier rajzaival, és minden illusztráció alatt szerepelt egy-egy csodálatos mondat, mindenki ismerte mindegyiket. Ezeket a mondatokat próbáltuk idézni és alkalmazni hősi és bizonyos tekintetben teljesen üres életünkre.

És valóban: Heppess Aladár alezredes parancsa szerint a személyzetnek tizenkét fősnek kellett lennie. Junkers 52, magyarul Tante Ju, a Ju nevű jószágos néne. Német gép volt, de Pestlőrincen szerelték össze nekünk, az Ipartelepeken. A legénység eredetileg kétfős, ezt kellett kiegészítenünk öt lövésszel és öt lőszeradagolóval. Eredetileg egy darab 13 mm-es MG131-es géppuska és két darab 7,9 mm-es MG15-ös géppuska volt a gépen, de erre az útra kapott még két nagyobb Maschinengewehr – hiába volt jószágos a nagynéni, mégiscsak volt benne gonoszság. Mindnyájan pilóták voltunk, alig fértünk el abban a keskeny masinában.

A gépet Galánffy százados vezette, mellette Horváth Zsül főhadnagy ült: ez a két sokat tapasztalt oktatópilóta volt a főnökünk. Szivaroztak, nevettek, szánalmasnak találták a feladatukat.

A géppuskákat a repülőhadnagyok kezelték. Az MG131-eseket Szentkirályi, a Paszulyos Ormay-Gónutz Jóska őrmesterrel, Baranyai Malac Mazzag őrmesterrel (a Malac onnan kapta a nevét, hogy egy alacsony támadásnál véletlenül kiirtott egy kisebb kondát, Rőf-rőfnek is szólították emiatt), a tündérszerűen szőke Debrődy Lala Suttay-Koppány János őrmesterrel. Az MG15-ösöket pedig Huszár Pufi (ő tényleg nagyon kövér volt) Opperhall szakaszvezetővel, továbbá Brauenhoffer Csanya Talabér szakaszvezetővel (a vezetéknevét azt jelenti: pénz, jutalom, amit a megtaláló az elveszett tárgy tulajdonosától kap), és akivel – állítólag – nagyon közeli testi-lelki jóbarátok voltak. Egyetlenegyszer sem kellett löniük. De az egész úton készenlétben voltak. Úti cél: Berlin. Veszprém–Berlin úti táv: nagyjából hétszáz kilométer. Meghajtás: három darab kilencheseres BMW 132-T, összesen 730 lóerő. Maximális sebesség: 300 km/h körül.

Úgy indultunk, mint máskor: odalent a hangárban Doberdő tizedes feltette a gramfonra és kihangosította a *Manuéla* című haláltangót. Szerezte: Zerkovitz Béla. Énekli: Sebő Miklós.

*Spanyol az anyja,
spanyol az apja,
ő maga Spanyolország legszebbik darabja.
A haja ében,
a két szemében
több csillag csillog, mint a csillagfényes éjben.*

És aztán, amikor az énekes elért oda, hogy „Manuéla, Manuéla”, mi mind a tizenketten, akár egy igazi férfikórus, együtt bögtünk és ordítottunk vele. A *Manuéla* többet jelentett nekünk, mint a németeknek Rosita Serrano életműve,

vagy a budapesti civileknek a Buzogány Anci. Aztán Doberdó lekapcsolta a zenét. Ám mielőtt felzúgtak volna a motorok, felkapaszkodott a gépbe három német katona. Ők voltak a szállítmányunk.

Az első kettőt ismertük, magyar katonák hozták utánuk – sicher ist sicher – az ejtőernyőiket. Az egyik tiszt Gerhard Barkhorn volt, egy kedves külsejű, ám legendásan gyilkos teljesítményű pilóta: a katapultált ellenséges harcosokat igyekezett már az ejtőernyőjükön lelőni. A második pedig maga Erich Alfred Bubi Hartmann, a Fekete Ördög volt, minden idők legeredményesebb német vadászpilótája, háromszáz igazolt légi győzelem körül járhatott akkor. Cigarettaztak, nem beszélgettek, mentek haza, ölni.

Bennünket nem érdekelt a magas politika, csak a charleston-őrület meg Josephine Baker, és amikor a nyilaskeresztesek bejelentkeztek nálunk a veszprémi repülőtéren, Heppess alezredes egyszerűen elkergette őket. Integgett a kezével, és azt mondta nekik: uraim, aló mars. Ennek értelmében Hartmant kedveltük, Barkhornt pedig nem. Ám a harmadik utasra még mi sem voltunk felkészülve.

Nagyon magas, erős ember volt, háromrészes gypjúöltönyben, enyhe pocakkal a mellény alatt. Ő a saját kezével hozta az ejtőernyőjét. Úgy intett nekünk oda, mintha a berlini klubjában vagy az EMKE-grillben találkoztunk volna: sétapálcája és napszemüvege neki is van, akárcsak nekünk, oda sem figyelve, könnyedén legyint oda. Mosoly sehol. Levette a nyúláször kalapját, maga mellé akasztotta a szőrmegalléros kabátját, a sálját meg a bőrkesztyűit, aztán letelepedett a bal oldali első ülésre: úgy nézett ki, mintha mégiscsak az egyenruhája darabjait vetette volna le egy felfoghatatlanul magas rangú katonatiszt. Modiano cigaretta szivott, és a fejében talán éppen Buttola Ede és tánczenekara játszotta Cole Porter *Night & day*-ét vagy Artie Shaw *Begin the Beguine*-jét: nagyszabású életében bizonyos értelemben egyfolytában szólhatott valamiféle nagyon komoly jazz. Látszott rajta, hogy épp túl van egy nagy munkán. És előtte áll egy másik nagynak. Csak még egy megbeszélés a német fővárosban.

Vezérünk a bátorság, kísérőnk a szerencse – ez volt a jelmondatunk. Messer-csizma, szőrmével bélelt velúr hajózó zubbony, kamgárn zubbony és csizmanadrág, 1921 M-es tábori sapka, pöttyös nyaksál („à la Werner Mölders”), a tiszt derékszíjon pedig egy hordozható repülőtájoló – úgy voltunk felöltözve a Tante Jun is mindnyájan, mintha éppen vadászbevetésre indultunk volna a Messereinkkel. Éppen ezért valamennyiünk számára világos volt, hogy a harmadik utas nem pilóta. Hanem akkor micsoda?

Nem mozdult. A veszprémi repülőtér fűvét, az épületeket meg a hegyeket nézte a gép indulása után is. Maga elé bámult, talán még olvasott is, személyisége mégis betöltötte a gépet, belülről feszegette annak kereteit. Nem tudtam, mikor fogok meghalni. De abban teljesen bizonyos voltam, hogy ez az ember, bárki legyen is, túl fog engem élni.

Háború volt. A német katonatisztek és egységeik úgy jártak be Magyarországra és belőle ki, mint egy átjáróházban. Talabér szakszi szerint a harmadik utas páncélos tiszt lehetett, aki azonban kinötte a gépét, hazaküldik a katonai hivatalokba. Opperhall szerint tüzértiszt volt, aki azonban megsiketült. Debrődy Lala úgy gondolta, hogy egy tengeralattjáró parancsnoka lehetett, csak ő élte túl az utolsó támadást, repül a hivatalos magyarázkodására. Szerintem közönséges hadtápos volt, Baranyai Malac szerint pedig felderítő főnök, aki beszámolóra utazik Berlinbe: immár teljesen felderítette a kelet-európai hátország viszonyait – talán BM járt legközelebb az igazsághoz.

A rádióban Rácz Vali azt a dalkeringőt énekelte, hogy minden elmúlik egyszer, minden végéhez ér. Es geht alles vorüber, es geht alles vorbei. Egyetértettünk vele, pedig Heppess, az Öreg Puma Horatiusra tanított ben-

nünket mindig: Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae – ha romba dől is a világ, a rettenthetetlen állni fog a romokon. A világ akkor már régen romba dőlt. Az omladékok fölött repültünk. De mi, tizenketten, a rettenthetetlenek, mégis nevetve ültünk-álltunk a befejezett apokalipszis fölött és után.

Amikor a harmadik utasnak elfogytak a Modiano-készletei, felállt, és kért egy magyar szivart a pilótafülkében. Horváth Zsűl tüzet is adott neki. A német férfi néhány másodpercig felénk fordulva pöfékelt a fülke ajtajában. Mosolygott, röhögte ezt a hatalmas felhajtást, s miközben nyilván büszke volt rá, ki-nevette a gépfegyvereinket. Ugyanakkor látszott rajta az is, hiába titkolta, hogy meglepi a fedélzet kitartó ingása, és valahol a lelke mélyén alighanem attól fél, hogy mindjárt lehull a semmibe.

Láthatóan nagyon idegesítette, tartósan felbosszantotta, hogy ő nem olyan végtelen, mint – tessenem azt – az Isten. Isten visszavonult, kivonult ebből a világból, ezért van távol. Ez a hiány volt az, ami gonosz tettekre ösztönözte őt. Odüsszeusz volt ő, akinek a szirének a tengeren az *Íliászt* éneklék. Oda kellene visszamennie. Meg kellene hódítania azt a várost. És én csak ekkor vettem észre, hogy a bal orcája úgy össze van vagdalva, mint egy maradéktalanul becsatornázott földterület. A legnagyobb heg a bal fülétől az álla közepéig tartott. Ezt egy olyan vágásnyom keresztezte, amely a szája bal sarkából indult ki. A bal fülénél volt még három vízszintes vonal – a fiatalkori párbajban egy jobbkezes ember lehetett az ellenfele. Pecsét volt ez az orca, beszédes jel, amely teljes világossággal elárulta, hogy mi is ennek a különös embernek a neve. Bizonyos értelemben ő volt Mickey Mouse, az antropomorf egér.

A Kormányzó 1944. október 15. déli hadparancsában jelentette be fegyverszüneti szándékát és utasítását. Aznap délelőtt egy német SS-különítmény elrabolta a Kormányzó ifjabb, felnőtt, de még élő gyermekét. A fiút a mauthauseni koncentrációs táborba szállították. A németek a következő napokban az ő sorsával tudták zsarolni a fiáért aggódó idős Kormányzót, akit letartóztatása után a németek a családjával együtt a bajorországi Weilheim közelében található Hirschberg kastélyába internáltak.

(Mi ekkor már tudtunk a Vrba–Wetzler-féle jelentésről, az ún. Auschwitz-jegyzőkönyvről. Ez azonban nem támogatott bennünket: voltak, akik túlzásnak tekintették az egészet. Azt mondták rá, hiperbola ez a leírás, üres auxesis. A budapesti zsidóknak azonban talán-talán segíthetett. Ők, meglehet, Rudolf Urbának és Alfred Wetzlernek köszönhették, hogy nem pusztultak el mindannyian.)

Azt az embert szállítottuk tehát Berlinbe, aki ügyes – csupán tucatnyi szövetséges magyar katona megölésével járó – akciójával megakadályozta, hogy a magyar hadsereg letegye a fegyvert, és elérte, hogy a magyar civilek fölötti SS-kommandós különítmény vezérét Otto Skorzenynek hívták. Őt vittük a német fővárosba. Barkhorn és Hartmann csak a kisegítő személyzet voltak, egyenruhás voltukkal másokat talán meg is téveszthettek volna.

A mi fejünk azonban olyan fogalmakkal volt tele, mint a repülő bukfenec, avagy looping, a sima forduló, az Immelmann-kanyar, a bukóforduló, avagy leborítás, a kalapács, az ollózás vagy a palástorsó: elméletben bizonyosan tudtunk annyit, mint a számunkra kiküldött német ászpilóták. És tudtuk azt is, hogy kizárólag azért vannak a gép fedélzetén, hogy ejtőernyőjükkal kiugorva és a földön Messerbe szállva megmenthessék a pótolhatatlan Otto kalandos, gonosz és borzalmakkal teli életét. Hiszen hát ő, végül is, tényleg Hitlerhez készül: nagyon várja őt a Vezér.

1944. november 15-e volt. Eltelt egy hónap. Itt volt az ideje a megbeszélésnek. A Vezér kommandósa azonban valóban gonosz ember volt. El kellett gondolkodnom azon, hogy ne vessünk-e véget légi szállításának.

A derék emberek az akkori Magyarországon elsősorban a Szabad Európa rádióját hallgatták. Egy fiatal magyar történész egyszer arról beszélt, hogy Adolf Hitler és Sir Winston Leonard Spencer Churchill egyaránt nagyon tehetséges államférfiak. Churchill már a búr háborúk idején létrehozta az első koncentrációs tábor, Hitler pedig úgy építi az autópályákat, mint senki más. Egyetlen különbség van köztük. Ez pedig az, hogy Hitler gonosz, Churchill pedig nem. Hitler nem hitt abban, hogy a romák, a szintik, az internacionalista kommunisták, a szociáldemokraták, a homoszexuálisok, a szellemi és testi fogyatékosok, a bűnözők, a katonaszökevények, a német, lengyel, magyar ellenállók, továbbá a nem rá szavazók – emberek lennének. Churchill ezt még a búrokról sem gondolta. Hitler hitetlen működése magát Istent támadta meg. Sir Winston semmi ilyesmit nem tett. Bizonyos voltam benne, hogy Otto Skorzeny tisztában van ezzel a különbséggel. Mégis Hitlernek engedelmeskedik, őt szolgálja. Miért?

Ormay-Gónutz Jóska nevű őrmesterem valaha mozifilmek előállításában segédkezett: szinte állandóan azokról a filmekről mesélt, amelyeknél ő volt a fő- vagy alvilágosító. Ezúttal a *Negyedízigen* című, kilencvenöt perces nagyjelről volt szó, készült 1942-ben.

1941, Vinnyica. Magyar csapatok ostromolják a várost. A helyi lakosság menekül, egy magányos férfi azonban megvárja a magyar katonákat, és megadja magát. Keresztes István, aki 1919-ben a tiszakövesdi direktórium elnöke volt, és 1920 óta él a Szovjetunióban, kiábrándult a kommunista rendszerből, és szeretne hazatérni otthon maradt fiához, Gáborhoz. A Krivoj Rog-i harcok során Keresztes Moszkvában nevelkedett lánya, Vera tudtán kívül bátyjának gyilkosa lesz, majd apjával együtt ő is Magyarországra utazik. Az ateista, kollektív szellemben nevelt lány nehezen illeszkedik be a magyar falu életébe. Titokban részt vesz az orosz felderítés munkájában, de bátyja halála miatt szörnyű lelkiismeret-furdalások gyöttrik. Végül a felderítők ellen fordul, és elesik ebben a harcban. Verát Eszenyi Olga játszotta. Csodálatos volt a halála. Kár, hogy nem láttad.

Volt akkoriban egy tízlövetű Mauser C96-osom. A fából készült tus egyben tartó is volt, abban tároltam a fegyvert, börtokjában hozzá volt szíjazva a jobb combomhoz. Eszenyi Olga pompás halál-szerepe helyett azon gondolkodtam, hogy ha szépen halkan kicsatolnám a börtokot, aztán a tust is kinyitnám, majd előhúznám a pisztolyomat, és csőre tölteném, ki tudnám lyukasztani az előttem ülő Otto Skorzeny testét. Megölném. Mehetnék is haza. Heppess alighanem megdicsérné. A Kormányzó úr pedig biztosan. De az is lehet, hogy nem.

Otto bizonyára már a börtok kicsatolására figyelmeztet. Biztosan van nála egy kicsike pisztoly. Lelőne, mielőtt megmozdulhatnék. És aztán még az a két ászpilóta. Nem. Egyedül nem megy. Beszélnem kell a többiekkel.

Az ülések a gép keskeny belterének két oldalán, egyesével helyezkedtek el. A bal oldali sor első ülésén Otto Skorzeny ült. Mögötte kimaradt egy ülés, az Obersturmbannführer mindig óvatos volt: nem szerette volna, ha egy haragos magyar katona mögéje ülne valamiféle fojtódróttal. És aztán jöttek a hadnagyok: Szentkirályi, Baranyai, Debródy, Huszár és Brauenhoffer. A jobb oldalon a két német ász ült, Barkhorn és Hartmann, mögöttük pedig a lőszeradagolók: Ormay-Gónutz, Mazzag, Suttay-Koppány őrmesterek, valamint Opperhall és Talabér szakaszvezetők. Utóbbi nagyon félhetett, egész úton azt a magyar repülőindulót dudorászta, énekelte és fütyülte, hogy

*Felrepül az acélmadár a csillagos éjig
a repülő kisangyalok mosolyogva nézik.
Az Úristen büszke lehet rája,
hogy a magyar repülőnek nincsen párja.*

Ez ugyan igaz volt, de a többiek mással foglalkoztak. Azzal, hogy a magasságos Úristen egyáltalán nem lenne büszke ránk, és a kisangyalok sem néznének mosolyogva, ha elvinnénk ezt a mocskos gazembert hatezer méter magasságban a berlini dicsőségbe.

Egy magyar játékot játszottunk, Grätzer József pletyka-papinak nevezte ezt a gyerekportot. Ültünk a gépben. Kitaláltam a kérdést. Hátrasúgtam érthetően és csak egyszer: ez itt Otto Skorzeny, meg kellene ölnünk, meg a másik kettőt is, add tovább, amit aztán a mögötte ülő megjegyzett és továbbadott, érthetően és csakis egyszer. Amint a mondat elért Talabérhoz, elindult előre, és Ormay-Gónutz őrmesternek már csak bólintania kellett felém: igen, öljük meg őket, aztán irány haza. Mindenkit ugyanaz a cél vezérelt: legyen nap-szemüvegünk, sétapálcánk meg piros pettyes nyakkendőnk, de éljünk mégis úgy, mintha minden tettünk Istenhez szóló szöveg lenne, csakis neki szóló, egyedi cselekedet. Ha pedig Isten nincs, legyünk elegánsak, tegyünk mindent szépen, magának a szépségnek a kedvéért. Ennek a három embernek meg kell halnia.

Mint később kiderült, sokakban gyökeret vert ekkor az a valóban passzív gondolat, hogy a számunkra taszító dolognak, gonosz embernek is meg kell engednünk, hogy legyen. De nem csak ők nem tüzeltek.

Debrődy Lala a békeidőkben, tanársegédként, filozófiát tanított a Szegedi Egyetemen. Legfőbb kutatási területe egy Gottfried Wilhelm Leibniz nevű német filozófus munkássága volt. Később Lala azt állította, hogy kedvence szerint a gonoszság lényege a végesség olyan megtagadásában rejlik, amely hódításokkal, azaz a többi létező alávetésével szeretné az abszolút létet magának visszaszerezni. A hódító ki- vagy beteljesedés légvára – szerette ezt a szerkezetet használni. A Gonosz nevű szükségszerű hajóroncs – ezt is kedvelte. Skorzenyről pedig az volt a véleménye, hogy ő egyszerűen – belélegezte a bűnt. A német úgy mondja a gonoszt, hogy das Böse. A szó a felfuvalkodott (aufgeblasen) származéka: a gonosz meghaladja saját határait, és fennhatóságát igyekszik mértéktelenné tágítani. Hősi élet. A mérték: rend és fény, a teremtésnek és a teremtő jellegűnek a zenéje. Éppígy a kivívott, a káosztól elnyert, az antibarbár: a forma győzelme, az ember győzelme. Egyedül ez az a stílus, ami eredményesen harcolhat a gonosz ellen, mely bűnös erő, és Isten megtámadásával visszaszorítja és lehatárolja mindazt, amire a többi létforma amúgy képes lehetne. Ezek után lett Debrődyből hadnagy a Pumáknál.

[Rövid bejegyzés a bal oldalon:

A civil életébe soha nem térhetett vissza. A háború utolsó napjaiban lelőtték a gépét Vöcklabruck fölött. Hamuvá lett a fiatal test. A szelleme talán most is Leibnizet olvas a filológusok szűk látókörű mennyországában.]

Mindenki ismeri azt a különös rejtélyt, hogy a bűn elkövetésekor nem történik semmi, pedig a gonosz megsértett ilyenkor valamit, ami szent. Az ember úgyszólván elvárná, hogy a tett elkövetésekor a legfőbb áldozat, tehát Isten is megmutassa magát, s elsöpörje azt, ami megsértette. Hogy ez nem történik meg, abból sokan azt a következtetést vonják le, hogy valójában nem is létezik az az isteni hatalom, amitől rettegünk. Magyarul: bármit megtehetünk.

Brauenhoffer Csanya, aki német neve ellenére angol nyelvet és irodalmat tanított egy jeles budai gimnáziumban, később kifejtette, hogy ennek az elképzelésnek egyedül Thomas de Quinceynek az ajtókopogtatásról szóló esszéje mond ellent. Duncan megölése után ajtókopogtatás hallatszik a Macbethben. Brauenhoffer szerint de Quincey téved, amikor azt állítja, hogy a kopogtatás arra utal, hogy az emberi élet a gonosz cselekedet után újra megindul, és az

emberi erő visszatérő hulláma elsodorja az ördögöt. Nem: az ajtón nem a kapus kopogtat. Hanem maga az Atyaúrsten. Isten, igenis, létezik, és el fogja söpörni a bűnösöket.

[Bal oldali bejegyzés:

Brauenhoffer sem térhetett vissza az iskolájába: nagyon jól repült, de az USA-tól kapott Bell P-39-es Aircobrák szovjet pilótái lelőtték. Mensch, dieser armer Kerl ist im Einsatztraum Ziel geflogen – mondta az eset után egy német pilóta.]

Beléptem a pilótafülkébe. Főnökeinket, a pilótákat is értesítenem kellett. Tisztelegtem Ottónak (ezzel talán el is árultam magunkat), aki nagyon figyelt, de én nagyon halkán és magyarul beszéltem a pilótákhoz. Váztam a helyzetet. Horváth Zsül veszettül bólogatott, Galánffy viszont azt válaszolta, hogy az ő gépén semmi ilyesmi meg nem eshet. Ő azt a parancsot kapta, hogy szállítsa le Berlinbe ezt a három utast. És ő le is fogja őket szállítani.

3.

EGY CSENDES ESTE

(nem)

Én harminc év körül lehettem akkor, Galánffy éppen ötven volt. Éreztem a különbséget. És éreztem azt is, hogy a százados valaha kántor volt, de mindig pap szeretett volna lenni – csak látványos kudarcai után lett belőle protestáns, és csak ekkor házasodott meg.

Világosan kijelentette, hogy a német vadászpilóták egyáltalán nem érdeklik. Azt viszont ő is tudja, hogy a harmadik utas (ő talán Harmadik Utasnak ejtette) egy velejéig gonosz ember. A gonosz cselekedetek gonosz volta, Istent sértő jellege a százados szerint abban áll, hogy korlátozásokat sugároznak szét a létezés minden rétegébe. Ezek a korlátozások megbénítják a létük rövidege miatt érzett szenvedés által szorongatott létezők visszatalálását a töretlen és abszolút léthez. Debrődy Lala Leibnize ezt talán malum metaphysicumnak nevezte volna. (Galánffy százados raccsolt. Prédikációja közben maga is nevetett egy rövidet azon, hogy a töretlent töhetlennek ejtette.) Ez a kommandós tényleg elég sokat méltatlankodik. Még a nagy – gondolkodott egy kicsit, aztán kacsintva mondta: – Bénítót is kiszabadította. Hősök vagyunk, hősök lehetnénk, megölhetnénk, kiérdemelte. Én azonban úgy gondolom, hogy ez az ember meg fog változni. Van egy homályos, ám kiirthatatlan emberi megérzés, mely szerint a világban működik egy olyan rejtett igazságszolgáltatás, amely nem tudni, hol és hogyan, de végül célt ér, és mindent a helyére billent. Voltaképpen fölösleges a gonosz ellen harcolnunk. Magától kimúlik. De Galánffy ekkor már nem bírta abbahagyni.

A Gonoszt most, ebben a háborúban, elementárisan és konkrét formában ragadhatjuk meg. Most a Gonosz valóságosan megmutatkozik az áldozatok szemében, bőrében és vérében. Keresztényi szempontból a Gonosz megtapasztalása ennek konkrét megtapasztalásmódjától függ. A bibliai emlékezés Jézus halálára pedig az emberi szituáció szakadékeit tükrözi vissza. Halál és gonoszság tehát fenyegető jelenvalóság maradnak a Názáreti Jézusra való megélt emlékezetként, akinek halálszituációja mostanság naponta megismétlődik. Az eredeti vallási kérdés nyilvánvalóan nem így hangzik: hogyan lehetséges a rossz és a gonosz egy jóságos és mindenható Isten mellett, hanem úgy, hogy ki tud megmenteni minket ebből a nyomorúságból és a gonosztól. Ennyiben a *Miatyánk* utolsó kérése a keresztény motiváció magvát érinti: sza-

badíts meg minket a gonosztól. A szenvedésre is képes szeretet magában hordja azt az isteni erőt, mely legyőzheti a Gonoszt, azt a szeretetet, mely cselekvésben és szolidaritásban kél versenyre a Gonosszal. A győzelem minden biztossága ellenére nincs leküzdve a Gonosz. A Gonoszt csak akkor tudjuk legyőzni, ha nem állunk ellent neki ugyanolyan erőszakkal. (Ehőszakkal, ő így mondta, és közben nevetett magán.)

Úljön vissza a helyére, hadnagy úr. Talán még a Mauserét is itt hagyhatná. Visszaültem, de a fegyveremet továbbra is magamnál tartottam.

Nem értettem egyet ezzel az érzésével. A parancs az parancs, és talán az is igaz, hogy a gonosz cselekedetek megsértik azt az erőt, mely erő az összes többi létezését szavatolja. Azt azonban nem hinném, nem hihettem ott és akkor, 1944 novemberében, a halkán zúgó Ju-52-es fedélzetén, hogy ki kellene várjunk, amíg az a biztos, de rejtett igazságszolgáltatás lesújt, és visszabillent a helyére ezt az elrontott világot. Hiszen a gonosz addig is él és cselekszik. El kell pusztítanunk, itt és most, ez volt a véleményem. Nem holnap, még csak nem is egy óra múltán, hanem azonnal.

Otto Skorzeny Obersturmbannführer ezenközben, azt hiszem, elaludt. A feje félrebillent, belógott a repülő folyosójára, semmi nem érdekelt, kicsit talán még horkolt is. Én ekkor már annyira féltem tőle, hogy eszembe sem jutott: most aztán lelőhetném. Tudta, hogy mindenki fél tőle. A gyáva emberek életben tartották. Ezért volt képes nyugodtan aludni.

Volt egy régi reggel, amikor nem dolgozni mentem, hanem elindultam a Magyar Duna-tengerhajózási Vállalat irodái felé. Hatalmas, mélytengeri hajókról ábrándoztam. Amikor a Körtéren felszálltam a villamos peronjára, be- szállt hozzánk egy jól öltözött, középkorú úr, kezében hatalmas bőrönddel. Segítettem neki, s közben megkérdeztem, hol találom majd a hajózási társaságot. Ugyan már, mondta, miért akarom ezt a nehéz és piszkos munkát elvállalni, egész életemben a mocskos hajókat sikálni. Miért nem jön el inkább repülőnek? Szép ruha, jó fizetés, kalandok és a gépi repülés csodálatos lehetősége. Az épületben hozott nekem egy csomó papírt, azokat kitöltöttem, és egy héten belül visszahoztam. Az úriembert soha többé nem láttam, a nevét sem tudtam kinyomozni, de bizonyos vagyok benne, hogy angyal volt, a Koronás Aranyasok titkos arkangyala. Ha nem találkozom vele, elpusztulhattam volna, teszem azt, az Ungvár nevű csatahajónkon, így viszont vergődhettem az okos parancsuralom és a kiírthatatlan gonosz fogságában. Kilátástalan volt a helyzetem.

Az amerikai szezonban lelőtt harcosok hozzánk képest rendkívül elegánsak voltak. Khakiszínű, sokzsebes overall, cipzárás, prémes dzseki, vastag, puha gumitalpú, fűzős cipő. És hát ugyanolyan fiatalok voltak, mint mi, csak ők éppen Arizonából jöttek, vagy ki tudja, honnan. Félték tőlünk, némelyik talán még reszketett is, de mi nem bántottuk őket, mert nem érzékeltünk rajtuk semmiféle gonoszságot: lelkesek voltak ugyan, de őket is belekényszerítették ebbe a háborúba, akárcsak bennünket. Megosztottam velük a Honvéd nevű cigarettánkat, nem bírták, köhögtek.

És aztán a szovjet szezonban nem bántottuk azokat a pilótanőket sem, akik a kis kétfedelű, kétszemélyes Po-2-es repülőgépekben ültek. Kézzel dobálták ki a kis bombáikat. Úgy hívtuk a gépeiket, hogy csotrogányok. A csotrogányok alig-alig okoztak tényleges kárt. De roppant idegesítőek voltak váratlan és ötletszerű felbukkanásaik. És aztán gyakorta le is zuhantak. A lányok bőrből készült harci csizmát viseltek, gombos szoknyával, bőrzakóval, a fejükön pedig olyan volt a sapka, mint a harckocsizókén. Fegyverük nem volt, rádiókapcsolatuk se, térképpel és iránytűvel repültek, és olyan szépek voltak, mint amilyeneknek mi addig az amazonokat képzeltük. Ők úgy gondolták, maguktól jöttek. Mi azonban a komisszárokra gondoltunk, akik idáig hajsztolták

őket. Felültettük őket egy keletre tartó vonatra. Hazaküldtük őket, hogy ha akarnak, visszajöhessenek.

Voltaképpen különös volt, hogy nem az ellenségeinket akartuk megölni, hanem a szövetségünket. A külső csend és a belső feszültség egymásnak pattant, mint a hibás kirakatüveg, szétrepedt az egész.

Többen úgy gondolták, hogy az erőszak egy lefelé haladó spirál, ebből fakad végső gyengesége: létrehozza azt, amit elpusztítani kíván. Ahelyett, hogy végleg kiirtaná a gonoszt, megsokszorozza azt. A gyűlölettel viszonyozni a gyűlöletet, csak gyarapítja a gyűlöletet, még sötétebbé téve az éjt, amely már így is csillag nélküli. A sötétség képtelen kiűzni a sötétséget; csak a fény képes rá. A gyűlölet képtelen kiűzni a gyűlöletet, erre csak a szeretet képes. Én viszont úgy gondoltam, hogy ez a fajta tolerancia azért lenne maga is bűn, mert életben hagyná azt az eredendő gonoszságot, amit Otto Skorzeny Obersturmbannführer, ez az örök kommandós és háborús sorozatgyilkos, vitathatatlanul magában hordoz.

A rossz ugyanis egyfelől mint bűn, másfelől mint szenvedés jelenik meg. Természetesen a bűn is szenvedéshez vezet, de nem minden szenvedést okoz bűn: éppígy okozhatja a szenvedést az ember előtti és értelem nélküli természeti folyamat, a földrengésektől kezdve a különféle betegségekig, végső soron akár a halálig. A halál pedig azért jelenik meg az ember számára úgy, mint a rossz kvintesszenciája, mert minden emberi tevékenység teleologikus jellegű, a halál viszont ennek ellentéte, nem képez semmiféle célt, kioltja mind.

És arra is gondoltam, az egyik ok, amiért az emberek olyan makacsul ragaszkodnak a gyűlöleteikhez (például a gyűlölet iránti gyűlöletükhöz), az az, hogy érzik, ha a gyűlölet egyszer tényleg megszűnne, akkor aztán tényleg kénytelenek lennének a saját fájdalmaikkal foglalkozni. A fényről ők azt hiszik, gyorsabb mindennél. Ebben azonban tévednek. Mindegy, milyen sebesen száguld a világosság, a végén mindig azt fogja találni, hogy a sötétség ért oda elsőnek, és már rég vár rá. Fél bennünk a fény. Attól fél, hogy el fog halni.

Elhaló fény. Hamarosan nem lesz már minnek elhálnia. Olyan azonban nem létezik, hogy nincsen fény. Csillagtalan éj? Hold nélkül? Hajnalig haldoklik, de nem hal el soha.

Ennyire filozofikus, ennyire költői voltam azon a repülőúton. Szinte soha nem szoktam semmi ilyesféle lenni. Az ok talán az volt, hogy ezúttal tényleg döntenünk kellett. Ha már egyszer ilyen szépen hozzáfértünk, el kell-e pusztítanunk a gonoszt?

Mi, Pumák, szeretjük magunkat szürke farkasoknak nevezni. Gyerekesen tetszelegtünk ebben, növelte önbizalmunkat. Úgy harcoltunk, mint a honfoglaló magyarok. Támadtunk, elmenekültünk, és aztán azonnal visszatámadtunk a felhőkből, a napból, a magassági fölényből. Látszólag kivontuk magunkat a harcból, ám aztán úgy helyezkedtünk, hogy elrendeződjünk a második támadásra. Ha volt lőszer és benzin, ha nem üldöztek, és ha kedvező volt a felhőjárás, azonnal emelkedni kezdtünk, mindig szemben a Nappal. Talán kiismerhetők voltunk. Mégis veszélyesek. Én nem voltam hős. De hősökkel harcoltam. Itt ültek, mögöttem és mellettem. A hadnagyok és állandó tiszttheyetteseik.

Baranyai Malacot meglőtték az oroszok. A sebéből a hasán csak egy sima, rózsaszínű forradás maradt, de a hátán a kimeneti nyílás akkora volt, hogy a gyógyult seb után maradt üregbe belefért a nem kis méretű öklöm. Amikor röntgenfelvétel készült a seb környékéről, kiderült, hogy a gerincoszlop mellé simulva tisztán kivehető egy orosz gyártmányú 12,7 mm-es lövedék. A hasán lévő sebet viszont egy 20 mm-es gépágyúlövedék ütötte, amely azonban azonnal távozott a hátából kitépett nagy seben át. Valószínűleg az történt,

hogy a kicsi lövedék hajszálpontosan követte a nagyot, gellert kapott rajta, így simulhatott a gerinc mellé – szegény Baranyait ettől kezdve Felső-Tóalmási Töltött Gerincnek is nevezték a modortalanok. Amikor kivették a lövedéket a testéből, Baranyai a nyakába akasztotta, közvetlenül a dögcédula mellé. A dögcédulát most nem hozhatta magával, de az eltorzult lövedéket igen: az is azonosította volna.

Debrődy Lala egyszer véletlenül átrepült a gánti léggömbzáron. A magyar harci gömbök erős acélkábelekkel kapcsolódtak egymáshoz, és acélhuzalok valószínűsége lógott le róluk. Igazi drótsövény feszült ki a bányászváros körül, nagy magasságban, és ez – így remélték a szakértők – feltétlen biztonságot nyújt majd az ellenséges repülőgépekkel szemben. Ha valamelyik gép mégis megkísérelné a behatolást a város fölé, okvetlenül nekirepül majd ennek az acélpókhálónak. Vagy olyan súlyos sérülést szenved valamelyik acélsodronytól, hogy menthetetlenül lezuhan, vagy pedig beleakad a huzalba, az hajlékonyan enged, és a gép nem tud többé szabadulni tőle, hanem sebességét veszítve szépen egyenesen lecsúszik a huzal mentén a földre, és ott zúzódik darabokra. Lala nem foglalkozott ezzel a problematikával. Azt hitte, már az oroszoknál jár: átrepült a léggömbök fölött.

A háború végén az angolszász légierő új támadó pontjai egyre közelebb kerültek a román olajmezőkhöz, Ploesti vidékéhez. Ekkor a németeknél előtérbe került a román olajvidék megtámadásának kérdése is. Ezt a stratégiai lehetőséget ekkor már a magyar pilóták irreálisnak tartották. Kivéve Huszár Pufit. Ő bizony a bombázók kísérőjeként (a német Katschmareknek mondta ezt, már a szó hangzása is kész szegényen) nagy bátran elindult a Columbia Aquila hatalmas kőolaj-finomítói felé: ez a terület ugyan egyelőre nem tartozik Magyarországhoz, de előbb vagy utóbb ahhoz fog.

Brauenhoffer Csanyát pedig egyszer még sírni is láttam. Gyászkönnyeink nem voltak, nem engedhettük meg magunknak. Hallgattuk a *Manuélát*, és megosztottuk az elesett pilóta vacsoráját. Csanya azonban akkor sírt, amikor közeli láthatta, milyen az, amikor a Balaton-felvidék békés tájaiba teljes brutalitásában betör a háború. Mi Tihany felé haladtunk egy-egy csinos kis Adler motorkerékpáron. Velünk szemben a német hadsereg vonult vissza. Gépkocsik, lovas kocsik, dugig tömve sebesült emberekkel, a lövegek sehol, ottfelejtették őket valahol. A német katonák megmerevedtek az elképedéstől, ahogyan harsányan nótázva elsöpörtünk velük szemben, mint holmi P. Howard-i figurák. A hernyótalpas járművek, a Tigrisek és a Párducok azonban az út két oldalán, udvarokon, kerteken, szőlőkön gázoltak keresztül – bizonyára a repülőgépek alacsony támadását akarták elkerülni. Brauenhoffer Csanyát azonban ez nem érdekelte. Felmenői évszázadok óta a szőlőből éltek, ezek az idegenek meg most száz hold számra tarolják ezeket a mezőket. Megállította az Adlerét. Összevissza sírta a mundériját. Felmászott az összezúzott domboldalra, megpróbálta kiinni a harci mustot a piros tócsákból. Olyan vörös lett a létől az arca, mint egy téli disznótorkor.

Amikor megjelent az első csomag knackebrot (később ez a tökéletesen ízetlen kétszersültszerűség lett a mindennapi kenyérünk), alaposan kielemeztük. Arra jutottunk, hatvan százalék fűrészporból, harminc százalék zablisztból és tíz százalék ismeretlen összetételű, visszavonulásra serkentő anyagból áll – csak óvatosan vele. Bajtársaim viselkedését látva magamban arra jutottam, hogy lehetséges: a mi knackebrot-adagunkból talán teljesen hiányzott az a titokzatos tíz százalék.

De akárhogyan legyen is, amikor kiadtam a jelet, senki sem tüzelt, Otto nyugodtan horkolhatott tovább.

Az egyetlen reményem az volt, hogy Galánffy százados és Horváth Zsül nem értenek egyet a pilótafülkében. Be lehetett látni hozzájuk. Egyértelmű

volt, hogy a gépet Horváth Zsül vezeti, Galánffy pedig az Einsatz Verpflegungot, a bevetési pótadagot fogyasztja: fekete csokoládéval ette a szárított gyümölcsöket, aztán, miközben a mentolos cukorkát szopogatta, kávéfőzött a kézi forralóján a fekete szemekből, lassan szopogatta, elszívott hozzá egy szál Memphist – a dobozon kicsi horogkeresztet ábrázolt a zárjegy. A rádió időnként megszakította az adását, és a központi légoltalmi szervek olyasmiket mondattak be, állítólag rejtjelezve, hogy Myo Budapest nagytérség, Krokodil gross, Bohnensalat, de ez most senkit sem érdekelt. Horváth Zsül hadnagyot sem érdekelt: visszakapcsolódott a pesti rádió, jött a *Tango Bolero*, a *La Paloma* meg a *La cumparsita*, és talán csak én vettem észre, hogy a pisztolytáskája üres, s hogy a fegyverét már be is szúrta az öve mögé, hogy könnyebben előránhassa. Galánffy lassan fogyasztott. Horváth Zsül 290 km/h-nál járt. Nem értenek egyet. De lőni ők sem fognak soha.

Így maradtam egyedül. Elővettem a Mauseremet. Kibiztosítottam. Ráfektettem a jobb lábamra. Felkészültem a tüzelésre. Tudtam, hogy Ormay-Gónutz Jóska a P-38-asával azonnal kivégzi majd a két ászpilótát. Egymásra néztünk. Emeltük a fegyvereket.

És ebben a pillanatban megszólalt a német Flugleiter. Galánffy egy pillanat alatt átvette a vezetést. A repülésirányító parancsára megkezdtük a leszállást. Hatalmas bal kanyar, a vendcejgernek is nevezett elfordulásjelző megkezdte a működést. A fegyvereket végül nem sütöttük el. Veszélyesen nagy lett volna pilótáink meglepetése. Az igazságtétel elmaradt.

Egészen eddig a felhők fölött repültünk. Fényesen sütött a Nap, s a fellegek olyanok voltak alattunk, mint a frissen mosott dunnák, amiket anyám dalolva szárít a tavaszi örökszép időkben. Most beleereszkedtünk ebbe a szürke ködbe. Alatta ott volt a háborús német november. Nőttek a tárgyak, aztán földet értünk a Tempelhof repülőtéren. A két német ászpilóta felkapta az ejtőernyőket, és köszönés nélkül távoztak.

Otto Skorzeny lassan felállt. A díszszembkendőjével megtörölte az arcát. Megigazította a nyakkendőjét, begombolta az inge nyakát meg a mellényét. Felvette a zakóját. Kalap, sál, bőrkesztyűk, csak utána a kabát – olyan volt az egész, mintha a Karl Diebitsch által tervezett fekete SS-egyenruháját vette volna fel, amelyen az emblémát, két Sieg rúna formájában, maga Walter Heck grafikus alkotta volna meg. Ránk nézett. A két keze zsebre vágva. Aztán teljesen váratlanul azt mondta: a fizontlításra.

Előrelépett egyet. Lehajolt hozzám. Belesuttogott az arcomba. A többiek nem is hallhatták. Das alles wir ich dir geben. Mindezt néked adom, magyarul talán ezt mondja az Ördög Jézusnak a nagy megkísértéskor a Károli-fordításban, Máté 4. rész, 9. vers. És én csak ekkor vettem észre, hogy a zsebemben lévő jobb kezéből előreáll, egyenesen bele a gyomromba, egy kemény cső. Lehetett egy Astra 300-as wehrmachtos kispisztoly csöve vagy egy apró franciakulcs vékonyka nyele.

Aztán Otto elnevette magát, sarkon fordult, és úgy eltűnt, mintha sohasem lett volna a gépen. Még az ejtőernyőjét is otthagya, Galánffy felesége később paplant varrt az elszakíthatatlan anyagból a gyerekeiknek.

•••

KELECSÉNYI LÁSZLÓ

Három barát

Öregsünk. Hullik a hajunk. Fogynak a fogaink. Ez utóbbin még lehet segíteni. Remek orvosok dolgoznak a probléma megoldásán. De hol van olyan doktor, aki az elveszített barátságok protézisével szolgálna? Egy figyelmes terapeuta meghallgat, beszélget, de semmi több. Kérdez, s legföljebb rávezet a maga ravasz és szelíd módján, hogy te, azaz én vagyok a hibás.

Nos, lássuk csak: tényleg vétkes vagyok-e valamiben? Pár év alatt három barátomat is elveszítettem. Kit így, kit úgy.

Kezdjük az időben elsővel. Pár évvel idősebb volt nálam. Most is ugyanannyival, de lám, már csak múlt időben tudok beszélni róla. Szakmája doyenje, nem tudom, s nem is akarom utolérni, mert a distancia maradandó közöttünk. S most már nem csak az életkori.

Végigsakkoztunk egy évtizedet. Szabad téren, a Lukácsban, a nyolcvanas években. Szabályos versenyévi rendeztünk, órával, kidolgozott szabályzattal, néha-néha feltűnedező kibickekkel. Tízperces játék, három nyert parti után vége a napnak. Szigorú piéce touché – értse, aki tudja. Eleinte ő nyert, aztán felfejlődtem, mondhatnám, felnőttem hozzá. Sorra nyertem a nyarakat. Vonaton is játszottunk, meg Szigligeten, és levelezési partikat vívtunk (még olcsó volt a posta), meg telefonsakkot játszottunk. Naponta egy lépést tettünk meg a táblán, amit reggel 9-ig kellett a kagylóba bemondani. Vajon mit szólt a szolgálatos lehallgató emberünk, aki nem ismerte e királyi játék szabályait, egy olyan bemondáshoz, hogy az én királyom Cecil háromra lép? Rohant a főnökéhez?

– Százados elvtárs, itt ketten dugnak egy nőt!

– Örmester, túl hosszú a szolgálata? Nem tudom leváltani.

– De királyokról van szó, meg királynőkről.

– Maga honnan zupált be? A seregben nem sakkozott senki?

Nem folytatom, az történt, hogy az utolsó nyarat elveszítettem. Megállapodtunk, hogy nem csináljuk tovább, ki ezért, ki azért nem folytatja a játékot; nekem például fiam született, őt akartam a hatvannégy mező titkaira megtanítani, ő meg elment könyveket írni, lett is szép eredménye a játékmentességének.

Lazult a kapocs, de maradt. Évek teltek, a fiam nem kedvelte meg sakkot, pedig nem erőltettem.

Inkább vívott évekig – ezt viszont irigyeltem, mert nekem nem engedték, hogy ezt a sportot űzzem. Kiszúrnák a szememet, kaptam a szülői ellenvetést, pedig ma is kitűnőek a reflexeim. Talán egy Kárpáti Rudolf veszett el bennem, vagy minimum egy Pézsa Tibor.

Eltérek a tárgytól, de nem akarok mellébeszél- ni. Barátom meglehetősen zárkózott életet élt. Távol tartotta magát az érzelmeket, a nőket – ellentétben velem, aki viszont... De ezt most hagyjuk. Élete egy jeles napjára készült egy emlékkötet, s felkértem rá, hogy írjak bele valamit. Nem akartam tiszteletköroket futni, meg eredeti is akartam lenni – szerzői hiúság. Fogtam magam, s a Lukács uszoda utolsó bajnokának címezve írtam egy sakktanácsadó szöveget. Ilyesmik álltak benne, hogy a futó a nagytól érzi jól magát, a gyaloglancot az alapjainál kell támadni, a király a végjátékban tiszt szerepét töltheti be. Annak rendje szerint megjelent a kötet. Kisvártatva jött tőle egy üzenet. Köszönte szépen a megemlékezést, de ne hívjam, ne keressem többé.

Puff neki!

Kérdezni nem lehet tőle. Ha manapság szembejön a Frankel Leó úton, mereven bámul maga elé, ha a Lukácsban, egykori viadalunk színterén meglát, átnéz rajtam.

Azóta tűnődöm, mit vétettem ellene.

•

A második esetben tudom a baj okát. Miként az előbbi történetben a sakk, úgy ebben egy kultikus szerepre szert tett magyar író volt a barátságunk kapcsa, alapja. Szinte minden művébe beleírta őt, így vagy úgy, álomban, fikcióban, dokumentumban foglalkozott a méltán híres, fiatal írók által körülrajongott szerzővel. Magam is elköttem ezt-azt (emlékkönyv, cikkek sora, végül monográfia), így bebocsátást nyertem, mibe is, talán mondhatnám úgy, a klánba.

Kávéházastunk, hosszú évek során végigültük azokat a helyeket (egykor a Művészt, később a Maródit), ahol még gépzene nélkül, kedves és csinos felszolgálólányok kegyeiben fürödve megbeszélhettük privát és közösségi ügyeinket. Tiszteletpéldányok cseréje, egyre melegebb hangú (le lehet írni még ezt

a szót nem kívánt áthallások nélkül?) dedikációk, egyirányú telefonok. Mindig én hívtam őt, meglehetősen prózai, anyagi okok miatt alakult ki ez a szokásrend. Nem kárhoztattam érte. Úgy élt, mint Krúdy Gyula, állásban, fizetős munkaviszonyban csak hetekig, esetleg hónapokig volt. Jártunk Szigligetre, hosszú téli sétákat tettünk a faluban, élveztük a közös magányt. Merthogy – rajtam is túltéve – a legmagányosabb ember ő, akit valaha ismertem.

Hogyan lett vége?

„Mint aki halkán beelépett.” Keresnem kellett az idézet forrását, jól emlékeztem, Karinthy Kosztolányi-paródiájában található, de most nem az az érdekes, mibe lépett bele Dide, hanem az, hogy én mibe, azaz hová.

Köztestületi tag lettem a Magyar Művészeti Akadémiában, s ezzel betette a lábát a barátságunkba a politika. Legalábbis az ő értelmezése szerint. Mikor elmondtam neki, a szó szoros értelmében kitagadott. Honnét? Kedves írónk szektájából mindenképpen. Ám főként a barátságából. Annak bizony vége lett.

Gondolkozzanak el azon, amin azóta én is sokszor tűnődtem. Mi kellett belőlem neki? A szakmai mivoltom? Az nem változott. Az emberi kapcsolatokban tanúsított magatartásom? Az sem lett más. Akkor a politika? Csak az lehet. A szervezetnek, ahová odaléptem, ugyanis van egy kis stichje egyesek szemében. Hogy miért, nos, ebbe most nem mennék bele, mert még több ismerős fordulna el az utcán, ám néhányan biztosan lelkesebben üdvözölnének. Nem törődöm ezzel, nem kell az efféle népszerűség, de az ellenszenv sem. Azért szeressenek – ha egyáltalán –, amiért olyan író vagyok, amilyen. Vagy nem vagyok – mármint író –, az is lehet. De hogy milyen a világnézetem, ahhoz senkinek semmi köze, olyképpen nem, minthogy ahhoz sem, mit s hogyan csinálók az ágyban az akármilyen nemű és akármilyen – törvényes! – korú párommal.

(Közbevetés) Mielőtt a harmadik felvonásra felmenne a függöny, el kell mondanom valamit. Bő egy esztendeje elkövettem egy csínyet. Készült velem egy interjú, azaz készítettem velem egy interjút. Nem, nem hiba ez a szövegben: készítettem velem, azaz magammal egy interjút. Nem akarom alábecsülni a sajtó kedves munkatársait, de honnan is tudnák, mit kell kérdezzenek, hogyan tegyenek föl húsba vágó kérdéseket. Tudom én azt, meg is teszem. Meg is tettem. Megszakításokkal dolgoztam rajta, azaz velem. Azt a címet adtam: *Nem szeretnék hasznos hülye lenni*. A politikai zsongonban állítólag

még Lenin használta ezt a kifejezést azokra a baloldali nyugati értelmiségiekre, akik kezdetben lelkesedtek a kommunizmusért.

Kisvártatva mottó is került a beszélgetés élére. Stendhalban találtam valahol egy Fénelon-idézetet. Így szól. „Tehetség? Ugyan! Klickekhez kell tartozni.”

A téma egyfajta szellemi önéletrajz. Mikor, hová és miért léptem be. Mikor és honnan és miért léptem ki. Az interjú, legyen pontosabb, az álinterjú még nem jelent meg sehol. Lehet, hogy nem is fog, csak akkor, ha majd végleg lezárják a szemem. Azt viszont nem tudtam megállni, hogy ne mutassam meg pár embernek, elsőként a páromnak, aki tetejébe felolvasásban hallhatta. Meg néhány barátunk. Neki is, az állítólag legjobbunk.

•

Barátságunk épp harminc éve során három szerkesztőségben is dolgoztunk együtt. Korábban is egy szerkesztőségben ismertem meg: éppen telefonált. Még a rendszerváltás előtt voltunk, még mindenki elvtárs vagy kartárs volt – a megszólításokban mindenképpen. Úgy beszélgetett a vonal másik végén lévő, számomra ismeretlennel, mintha az a nemtudom-ki legalább a walesi herceg volna. Miután letette, velem is.

Évek múlva kerültünk össze egy induló hetilap kulturális rovatában. Aztán dolgoztunk – nagyon rövid ideig – egy műsorújságnál. Ő vitt oda, s együtt léptünk el onnan, mikor kedvelt főszerkesztőnket puccs-szerűen leváltotta a csúcshatalom. Aztán munkanélküliként sörözgettünk, megszerettünk egy új márkát, belvárosi pincékben vigasztaltuk magunkat egy ideig, míg újra nem indult átkeresztelkedve kedves hetilapunk. Mindez ma már sajtótörténelem, majd kutatják újdondász filológusok; ott a nevünk kitörölhetetlenül az impresszumokban.

A lapcsődök után maradt, mi maradt, elment a barátságunk. Rendszeres közös vacsorák, egésznapos kirándulások, szabadtéri főzések, és könyvek, regények, egyre barátságosabb dedikációkkal. Elnyertem nála a „legjobb barát” címét, igaz, nem ő mondta ki, hanem ügyeletes párja mutatott be így egy pódiumbeszélgetés előtt a barátnőjének.

A pandémia sem rontott el köztünk semmit; sétáltunk a Liget kopár vagy éppen lombjaikat bontogató fái között. Hallgattuk egymás sztorijait, vagyis inkább ő hallgatott engem, valahogy mindig több mesélnivalóm akadt, s ő kitűnő hallgató volt, szeretett és tudott hallgatni, ezzel talán az igazi véleménynyilvánítást is mellőzte. Gyóntatott, s nem adott penitenciát.

Hogy a csudába ne mutattam volna meg neki azt a korábban emlegetett vallomásos kéziratomat, amelyet nem a nyilvánosságnak szántam, a „hasznos hülyérőlt”, aki nem szeretnék lenni. Elmondtam benne mindent, ami szívemen, a számon alapon. Írótársaságok (szépek és kevésbé szépek), hitek és balhitek, jó és rossz kapott mondatok. Erre megint hallgatott, hosszan – röviden nem is lehet hallgatni. Meguntam ezt a fura diplomatikusságát, és ráírtam, a véleményét kérve. Jött is válasz, ha kényszeredett is, de legalább őszinte. Nem tetszett neki – nem az igazmondásom – az ellépésem, hogy apránként más világszemlélet felé sodortak mélytengeri áramlatok. Hogy a „hasznos hülyeség” pozíciójából másfelé igyekeztem: lényegében én én szerettem volna lenni, és nem mások által körbekerített karámok bennlakója, hogy ne mondjam, foglya. Rövid levelezésünk közben találtam egy ideillő frappáns Nabokov-idézetet az újra olvasott és újra felfedezett *Lolitában*. Így szólt: „Hajlamosak vagyunk barátainkat afféle változatlan jellemvonásokkal felruházni, amilyenekkel csak az irodalmi hősök rendelkeznek az olvasók tudatában. [...] Az általunk megelőlegezett sorsban bekövetkező fordulatokat aztán nem pusztán rendellenességként, hanem erkölcstelenségként éljük meg” (Európa, 2011). Persze, hogy elküldtem a gmail-címére. Miért ne küldtem volna, mikor azt hittem, egyik vagy húsz éve olvasott könyvében talált kedvelt idézetem őt magát is jellemzi, nem csak azt, aki a szövegezésében kimondja ezt. „Szeretek a hidak közepén állni, tartozni egyszerre ide is és oda is, és nem tartozni ugyanakkor igazán sehova se.”

Harmadik barátomnak van egy rossz szokása, legalább egy. Nem telefonál. Ez is egy élettaktika része. Hadd várakozzon a másik. S nem számlacsökkentés okán nem nyomja be a mobilja billentyűit. Ám az embernek, jelen esetben jómagamnak (vagy rosszmagamnak) elege lett ebből az egyoldalúságból.

Várok még – ám nem tudom, mire.

•

Lemegy a függőny a barátság háromfelvonásosára, de jó esetben mindig van egy utójáték. Most is.

Érdemes elgondolkodni: mi egy barátság alapja? Mi a kötés, mi a kötődés? Mi elég, mi kevés egy sok évtizedes kapcsolat töretlen fennmaradásához?

A játékszenvedély, jelen esetben a sakk? A többi, a szakmai azonosságok nem elegendőek?

Egy mesterünknek tekintett író hatása műveinkre ugyancsak kevésnek bizonyul?

Együtt koptatott munkahelyi székek és asztalok? Közös irodalmi rajongás tárgya és egy másik mester emlékére elfogyasztott ünnepélyes vacsorák?

Mindez kevés, ha változom? Hordanom kell a viselt szellemi köntöst, ha elkopott, ha már nem is férek bele, nem azért, mert oly korpulens lettem. Csakis, mert ők – egyenként, külön-külön – várnak tőlem valamit, viselkedjek akként, amilyen már nem vagyok. S ha nem teszem, mit számít tehetség, szellemi teljesítmény!

Mégis igaza lenne Mikszáthnak? Ki kéne keresni, hol írja, ha ugyan ő írta, s nem más. Az együtt koptatott iskolapadok, közösen elkövetett diákdísznóságok, átélt szorongások jobban kötnek a másikkhoz, mint felnőttként szerzett kapcsolataink anyaga.

Egy több mint hatvanéves, meglehetősen laza, rövidebb-hosszabb szünetekkel megszakított, politikai törésvonalakkal, házastársi és szakmai féltékenységgel tarkított, mégsem szűnő porhanyós pajtáság felhőtlenül végigvonul az életünkön. Lehet hosszú szüneteket tartani. Lehet megorrolni vélt vagy valóságos sérelmekért. Lehet irigyelni az azonos pályán mozgó másik szakmai sikereit, nagyobb elismerését. Mégis lehet folytatni, ahol évekkorábban abbahagytuk, elhagytuk egymást. Mert együtt láttunk egy csacska filmet tizenéves korunkban? Mert együtt bámultuk a lányokat a táncparkett mentén? Mert együtt várakoztunk a nagy hatalmú szerkesztő asszony előszobájában?

„Tejsav és gyanta.” Ha már idézek, idézsek pontosabban. „A tehetetlen összetartozásnak időtlen időkre szóló köteléke bogozott össze bennünket; valami, ami kitermelődött, tejsav vagy gyanta, a sebekből, izomlázból, fájdalomtól, törésekből, és lehetővé tette, hogy éljünk; valami, ami talán kevesebb a barátságnál, és több a szerelemnél” (OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, Magvető, 1959).

Hogy is van ez?

KOSZTRABSZKY RÉKA

„Szétosztom a Képzélet adományát”

Közelítések Kaffka Margit Képzélet-királyfiak című meséjéhez

KOSZTRABSZKY RÉKA (1987) Budapest

Kaffka Margit *Képzélet-királyfiak* című, a recepció részéről mindeddig kevés figyelmet kapott meséjének megjelenése arra az időszakra esett, amikor az írók érdeklődése a mese felé fordult, mivel ez a műfaj is alkalmasnak mutatkozott például a „világ átláthatatlanságának megtapasztalása, az újonnan felfogott magányézés, az egzisztenciális elvagyódás” formai és gondolati szinten való megragadására.¹ Az először 1907-ben, folytatásokban közölt mese Ambrus Zoltán *Törpék és óriások* című elbeszéléskötetének publikálásával, valamint Balázs Béla egyik meséjének (*Muzsikus mese*)² születésével egy időben látott napvilágot, megelőzve például Szini Gyula, Lesznai Anna (aki később szintén publikálta saját meséit) vagy Lukács György a mese műfajáról való értekezéseit.³

Mint arra az író nő egyik monográfiusa, Bodnár György is rámutatott, a királyfik emberré válásának záró mozzanatában Kaffka Margit regényeinek, elbeszéléseinek és verseinek gondolati visszfénye fedezhető fel, „mely egyszerre világítja meg a kor társadalmi és pszichológiai emberét, s azt az utat, melyet az író nő végigjár a napi gondoktól az emberi személyiség összetettségének és teljességének felismeréséig”.⁴ Bodnár arra is reflektál, hogy a *Képzélet-királyfiak* „nem a mesék megszokott alakjait és fordulatait sorakoztatja fel, hanem az emberi világérzékelés alapformáit és alaptípusait”,⁵ ám további részletekbe, illetve szövegelemzésbe nem bocsátkozik. Mindössze Merényi Hajnalka foglalkozott⁶ részletesebben a *Képzélet-királyfiakkal* – valamint az író nő későbbi, *Marie, a kis hajó* című meséjével is –, s Vlagyimir Propp elméletére támaszkodva vizsgálta a mesében megtalálható varázsmesei szerepköröket. Elemzése során – némileg cáfolva Bodnár előbb idézett gondolatait – arra jut, hogy Kaffka művében szinte valamennyi varázsmesei szerepkör megjelenik, ezért sok szállal kötődik a népmesékhez. A két eltérő értelmezői vélemény azt mutatja, hogy a *Képzélet-királyfiak* olyan komplex alkotás, mely egyszerre épít a mesei hagyományra, illetve struktúrára, ugyanakkor bizonyos tekintetben újra is rendezi azokat. Ez az újrendeződés véleményem szerint egyrészt Kaffka sajátos „spirituális-metafizikai világképét”,⁷ felfogásának közvetítését segíti elő. Másrészt pedig a mese egy olyan sajátosságát teremti meg, melyre már Bodnár György is felhívta a figyelmet (ám részletes elemzés tárgyává nem tette), s melyben a mesehagyomány felülírását látta: „a [*Képzélet-királyfiak*] voltaképpen az emberré válás történetének vagy más szóval: az emberiség művelődéstörténetének közvetítője”.⁸ Meglátásom szerint Kaffka meséjét az említett vonások miatt a befogadóra tett hatása felől érdemes vizsgálni, minthogy nemcsak a gyermek, hanem az előzetes tudással bíró felnőtt olvasó számára is jelentéssel bír, a felnőtt olyan rétegeket is meglát, melyeket egy gyerek még nem. A *Képzélet-királyfiak* ugyanis olyan kettős kódolással írt szöveg, amely a „hagyományos” mese és az emberiség kultúrájának egy sajátos „eredettörténeti” olvasatát egyaránt megengedi, s egyúttal egy írói világkép megfogalmazását is lehetővé teszi. A most következő írásomban arra keresem a választ, hogy ez a három jellemző aspektus milyen írói eszközök révén jut érvényre Kaffka meséjében.

•

Ahogy a bevezetőben említettem, Kaffka Margit meséje először 1907-ben, folytatásokban jelent meg az *Ujság* című lap *Gyermekeknek* című rovatában.⁹ Nyilvánvalóan nem szeriális közlésre készült, mivel az egyes részletek nem kerek, lezárt egészek, így hosszukat az újság adott számában rendelkezésre álló terjedelem, mintsem a cselekmény alakulása szabta meg. A *Képzélet-királyfiak*

A szerző a tanulmány megírásának idején a Magyar Művészeti Akadémia MMKI-Ö-2020 témaszámú ösztöndíj-pályázat támogatásában részesült.

az elkövetkező évek során könyv alakban is megjelent, két különböző könyvtár részeként,¹⁰ újrakiadására pedig csak több évtizeddel később, az író születése centenáriumának évében került sor.¹¹ Mivel egy nem túl ismert alkotásról van szó, az elemzés előtt tekintsük át röviden a mese cselekményét.

A történet Képzeltországban veszi kezdetét, amikor a király három ikerfia, Acháj, Námán és Yonos „leventesorba” kerültek, s uralkodásra való rátermettségüket próbák kiállításával kell bizonyítaniuk. Ezeket a próbákat egy távoli, Valóságország nevű helyen kell teljesíteniük, amelyről Képzeltország lakói kevés ismerettel rendelkeznek, mivel korábban még senkinek sem sikerült teljesíteni az ottani próbákat. Az onnan visszatérők „egy darabig olyan különösen viselik magukat, zavaros, furcsa dolgokat mesélnek, aztán egyre jobban elfelejtik ennek az ifjúkori kalandnak az emlékét”. Később pedig, amikor megöregszenek, már úgy érzékelik, mintha a Valóságban tett utazásuk és az átélt kalandok a születésük előtt történtek volna velük. Az érintettek „sok fura mesét mondanak” róluk a gyerekeknek, amit azok tátott szájjal hallgatnak, míg a felnőttek álomnak titulálják őket. „Nem tudni, [Képzeltország lakói] honnét vették épp ezt a szót, de úgy illett rá, hogy el is neveztek az egész titokzatos utazást Álomnak, és úgy megszokták, hogy már nem is csodálkoztak rajta.” A királyfiak kis időkülönbséggel indulnak el abba a világba, s különböző helyeken felébredve találkoznak össze Valóságország lakóival, akiknek az életét különböző adományokkal teszik könnyebbé és egyúttal teljesebbé. A két idősebb fiú azonban hamar meghasonlik, mivel úgy érzik, hogy az általuk képviselt értékek vagy nem elégségesek a boldog élethez (hatalom), vagy pedig nem lehet azokat teljes mértékben meghonosítani (tudás) a Valóságban. A legkisebb királyfi, Yonos azonban a művészeteket adományozza az embereknek, amelynek lényege a Szépség létrehozása és a gyönyörködtetés. Yonosnak köszönhetően testvérei is felemelkednek, majd egy varázslatnak köszönhetően emberré válnak és megnősülnek, Képzeltország pedig egyesül Valóságországgal.

Már a tartalomismertetőből is kitűnik, hogy a *Képzelt-királyfiak* számos tipikus elemet vesz át a népmesékből, tündérmesékből, és sok tekintetben épít is a mesei tradíciókra, hiszen a mese kulturális örökségétől, archetipikus jelkészletétől „nem függetlenítheti magát egyik író sem”.¹² Jellemző rá a klasszikus mesemondói narráció, az olvasókhoz való, a mesei világ jelenlétére reflektáló elbeszélői kiszólások, habár nem kizárólag ez a szólam uralja a narratívát. Képzeltországot olyan csodás lények népesítik be, mint az éneklő, muzsikáló és táncoló virágok, a „villamossági szolgáltatételre” rendelt bogár-hadsereg, Szentjánosbogár szárnyasezrede, a selyemlábú gnómok, a pirosra sült malacok, akik arra kérik az embereket, hogy szeljenek még a hátukból (mely aztán mindig újra nő), vagy az álmofogat. Az ország királyának három fia van, akik attribútumszerű (erős, bölcs, kedves) tulajdonságokkal is bírnak, és akiknek próbákat kell kiállniuk az országuk határain kívül, hogy bebizonyítsák, méltóak az uralkodásra. Ez utóbbi mozzanat révén épül a cselekménybe a mesékre is jellemző beavatási próba, amely Kaffka művének egyik kulcsmotívuma.

A beavatás az archaikus társadalmak egyik fontos jelensége volt, amely az avatandó magasabb rendű létezés számára történő „újjászületését”, azaz egyik társadalmi státusból egy másikba való átkerülését szolgálta. A jelenség tanulmányozása nyomán Arnold van Gennep alkotta meg a *rites de passage*, azaz átmeneti rítusok kifejezést, amely alatt az élet nagy fordulópontjaihoz (születés, ifjúavatás, házasság, halál stb.) kötődő rítusokat értette. E rítusok három fázisát különböztette meg: az *elkülönülést*, a *liminális* vagy *átmeneti szakaszt*, illetve az *újraegyesülést*.¹³ Az elkülönülés során az egyén kiszakad a megszokott környezetéből – ami a társadalmi struktúra korábbi pontjáról való leválásával jár együtt –, s átkerül a liminális szakaszba, amelyben próbáknak, kínszásoknak vetik alá, s amely az egyén rituális halálával zárul, aki a szimbolikus feltámadást követően új emberként tér vissza a közösségbe.

Victor Turner – Gennep elgondolásából kiindulva – az átmeneti, azaz liminális szakasszal foglalkozott behatóan. Az ide kerülő egyéneket liminális szubjektumoknak hívta, akik struktúráján kívüliségük miatt – amely a státus, tulajdon, vagyon hiányában nyilvánul meg – hátrányos helyzetben vannak a közösség már beavatott tagjaival szemben, ezért alázatosan, engedelmesen kell követniük instruktoraik utasításait. Ilyen alakok a mesékben például a „legkisebb fiú” vagy „a kis szabólegény”, akik a struktúra megbontását s a kiegészítő ellentétet képviselik, mivel még nincsenek érvényben számukra a későbbi társadalmi struktúrák és normák. A liminális szakasz elhagyását követően válhat az egyén a hierarchiától és egyenlőtlenségtől mentes, teljes egymáshoz tartozással jellemezhető *communitas* tagjává.¹⁴

Mircea Eliade – szintén Gennep elméletére építve – egy olyan komplex jelenségként tárgyalta a beavatást, amelynek során az egyént bevezetik az emberi közösségbe és a spirituális értékek világába, hogy az emberi eredet kinyilatkoztatott tudásában részesülve emberi-társadalmi lényé váljon. A beavatás egyik csoportjának az ifjúavatási rítusokat határozta meg, amelyek a társadalom minden tagja számára kötelező jelleggel bírnak, minthogy a serdülőkorból a felnőttkorba való átmenetet jelentik. Eliade arra mutat rá, hogy a beavatási forgatókönyvek többsége a rituális realitás elvesztését követően már irodalmi motívumokká vált, ezért szellemi üzenetüket immár közvetlenül a képzelethez folyamodva közvetítik.¹⁵ Ez többek között abban is megnyilvánul, hogy a „hősök és hősnők próbatétele és kalandjai szinte mindig lefordíthatók a beavatás fogalmaira”.¹⁶ Jeleazar Meletyinszkij pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyes mítoszok, mesék, irodalmi művek az ifjúavatási rítusok struktúráját örökítik tovább, hiszen ezekben a hősök elhagyják az otthonukat, majd különböző próbák teljesítését követően a magasabb rendű létezés állapotába kerülnek, s elnyerik jutalmukat.¹⁷

Kafka meséjében a próbák kiállításának szükségessége explicit benne foglaltatik a történetben: „Valóságország valahol a messzeségben, a nagy Üresség másik oldalán van, és egyre arra vár, hogy Képzeltországban teremjen már egyszer egy olyan királyfi, aki meg tudja hódítani.” Az idézett szövegrész is egy klasszikus próbára utal, a teljes mese ismeretében pedig kijelenthető, hogy az idegen hely meghódítása – ahogy azt majd látni fogjuk – nem a lakók uralom alá hajtásával, hanem a felkeresett világ szellemi tartalommal való megtöltésével válik lehetővé.

Kafka alkotásában a főhősöknek nem egy csodás elemekben, varázslatban bővelkedő „fantáziavilágba” kell átlépniük, hanem épp ellenkezőleg: egy ezektől tökéletesen mentes helyre, amely a Valóság(ország) nevet viseli. Mivel azonban „a képzelet csak az Álomban juthat el a Valóság tájékára”, ezért a királyfiknak „puha álomfogaton” kell átlépniük ebbe a másik világba, ahol ha nem állják ki a próbákat, minden álommá válik számukra. A *Képzelet-királyfiakban* is fontos szerepet tölt be tehát az álom motívuma, ám más meséktől – például az *Alíz Csodaországban*-tól – eltérően itt az átélt kalandok álomként való érzékelése nem a „csodás” világ történéseinek magyarázatául szolgál, hanem egyfajta büntetésként, hiszen ezek az elbukottak számára alig-alig hozzáférhető, álomszerű benyomásokká, emléktöredékekké válnak, Képzeltország felnőtt társadalmában szemében pedig pusztán mesévé degradálódnak. A próbán való elbukás ráadásul nemcsak személyes kudarcot jelent, hanem egyben Képzeltország lakóit is elzárja attól a lehetőségtől, hogy tudásra tehessenek szert a Valóságról.

A királyfik Képzeltországból való útra kelésükkel lépnek át a liminális/átmeneti szakaszba, s válnak liminális szubjektumokká. Ezt megelőzően különböző adományokat kapnak az útnak indítóktól,¹⁸ akik nem varázseszközökkel, hanem szellemi útravalóval (értékrend, világhoz való viszonyulás, tudás) vértetik fel a királyfikat. Ezekben a jelenetekben a beavatási rítusok egy másik fontos eleme is megmutatkozik, hiszen a tudás birtokosai – akik általában idős tanítómesterek formájában jelennek meg a mítoszokban, mesékben – közvetítik az avatandók számára a világ törvényeit, titkait. Acháj az édesapja indítja útnak, aki szerint „csak egy dologért érdemes élni, és ez a hatalom”; Námánt tudással vérteti fel az udvari tudós; Yonos esetében pedig az elhunyt királyné tölti be az útnak indító szerepkörét, hiszen kettejük hasonlatossága az anyja értékrendjével való azonosulásként is értelmezhető.¹⁹ Benne a mesék, mitológiai és bibliai történetek egyik liminális alakjának, a legkisebb gyermeknek vonásai fedezhetőek fel, hiszen legfiatalabb testvérként ő hagyja el utolsóként az otthonát, és végül különleges tulajdonsága révén győzedelmeskedik.²⁰

Ahogy az útnak indítóktól kapott adományok jellege is előrevetíti, Kafka meséje nem egy konkrét tett végrehajtásához (például a szörny legyőzése vagy a királylány megmentése) köti a királyfik győzelmét, hanem a próbákat lelki-szellemi síkra helyezi át. A szereplők próbával összefüggő belső küzdelmeit itt nem a csodás elemek, ellenséggel vívott harcok jelenítik meg²¹ (noha Námán egyszer veszélyes helyzetbe kerül, de segítőinek hála megmenekül), hanem a konfliktusaik belsővé válnak, vagyis nem kivetülés formájában jelennek meg, hanem vagy az elbeszélő ad hozzáférést hozzájuk, vagy ők maguk fogalmazzák meg a gondolataikat, ami a népmesékénél árnyaltabb szereplőábrázolást tesz lehetővé.

Acháj egy belső hang révén azzal szembesül, hogy az apja által közvetített értékrend önmagában nem elegendő a boldog élethez, Námán pedig meghasonlik önmagával, s elfogadja a halálra ítéeltségét, amikor azzal szembesül, hogy az emberek nem hajlandók elfogadni azokat a tanításait,

amelyek az ő életről alkotott elképzelésüket cáfolják. Ebben az esetben tehát a szereplők a meséktől eltérő módon nem fizikai értelemben szenvednek, hanem az önmagukban való kételkedés és az emocionális elszigeteltség válik²² a csonkítás, kínzás motívumának variánsává. Yonos hozzájuk képest más utat jár be; esetében a próba abban rejlik, hogy az elméjében formálódó, anyjára hasonlító női szobrot megalkossa, illetve hogy megtalálja a módot arra, hogy a művészetet mindenki számára átadhassa.²³ Ehhez azonban le kell mondania arról, hogy Képzület-királyfi legyen, s emberré kell válnia. Azáltal, hogy önzetlen döntésével az „alkotó gondolatok papjává” válhat, nemcsak az emberek világának gazdagítására válik képessé, hanem a testvérei számára is megteremti a felemelkedés lehetőségét. Tettei nyomán ráadásul nemcsak a két másik királyfi jelenik meg, hanem maga Képzületország is „leszállott a Valóságba”.²⁴ A magasabb rendű létmódra születés feltételének, a rituális halálnak a motívumát Kaffka meséjében az emberré válás folyamata hordozza (lényegében ez az egyetlen csodás elem, ami a Valóságországban történik), mely egy testi-lelki értelemben történő, liminális állapotot felszámoló újjászületésként prezentálódik:

„S a téren hömpölygő sokaság egy pillanatig nem látta a három királyfit, amint együtt álltak összeölelkezve az emelvényen; egy illatos, rózsaszínű felhő bontotta el őket a kíváncsi szemek előtt. Csak egy pillanatig tartott az egész, de ebben a pillanatban a három Képzület-herceg átalakult igazi, földi emberré. Ereikben meleg, emberi vér keringett, nem érezték már magukat más világból valóknak, hanem az emberek igazi testvéreinek, akik kívánnak a tömegből nagy tulajdonságaikkal, de lényükben ugyanazok. [...] És ott álltak mind a hárman, karjukon szép menyasszonyokkal, akiknek a lelke tükrözte az övéket. Most már igazán tökéletes földi emberek voltak.”

Kaffka meséjében kiemelt jelentőséggel bír az egyesülés mozzanata, ami nemcsak a királyfik emberré válásában vagy Képzületország és Valóságország összeolvadásában – ami egyszerre csodás elem, metaforikus mozzanat, valamint a mítoszok és mesék hazatérés-motívumának sajátos variánsa – nyilvánul meg, hanem abban is, hogy a királyfik által képviselt értékrendeknek, tulajdonságoknak nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő jellegét hangsúlyozza. Nem véletlen, hogy épp a Yonos által „meghódított” város ad teret az említett egyesülési folyamatoknak, és hogy e város lakói képesek belátni, hogy „szükség van a harcosra, hogy a békét őrizze, és a jólétet védelmezze, és szükség van a tudósra is, aki az élet titkait kutassa és a hétköznapi élet fölé emelje a gondolkodást”.

•

Kaffka meséje tehát nagymértékben épít a mesei struktúrára, némely esetben azonban némiképp módosítja, felülírja a mesei sémákat, ami a mesék által továbbörökített beavatási motívumok vizsgálata során is láthatóvá vált. Azonban a *Képzület-királyfiak* nemcsak az általa közvetített értékrend s annak mesei keretek közé helyezése miatt érdemel figyelmet, hanem azért is, mert az emberi kultúra kialakulásának egy sajátos eredettörténeteként is olvasható.

A három királyfi által felkeresett Valóságország egy olyan, az ókori világot idéző időszakban jár, amikor az emberiség még nincs birtokában a kultúrának. A kultúra fogalmát ebben a kontextusban tágabb értelemben használom, azaz olyan összetett egészként kezelem, ami nemcsak a tudást, műveltséget, művészeteket foglalja magába, hanem az emberek alkotta tárgyakat, a társadalom viselkedési szabályait, normáit, hiedelmeket, vallást, hétköznapi és tudományos ismereteket és a nyelvet is.²⁵ Acháj, Námán és Yonos nemcsak a mesék felnőtté válás küszöbén álló alakjait, hanem a mítoszok kultúrhéroszait is felidézik. A kultúrhéroszok „alakították ki az emberi életformát, ők lévén az ember első tanítói”,²⁶ s „vagy a földön születtek, vagy pedig az égből érkeztek”.²⁷ „A kultúrhérosz tevékenységi körébe tartozik a tűz és a gabonafélék megszerzése és a kultúra olyan tárgyainak feltalálása, amelyek segítik az embert a természettel vívott harcában.”²⁸ A kultúrhéroszok tetteiről szóló epikus történetek az eredetmítoszok korai formájának tekinthetőek, minthogy a különböző kultúrák intézményeinek, értékeinek, szokásainak létrejöttét bemutató teremtéstörténetekben tűnnek fel.²⁹ Kaffka meséjének hősei a kultúra és civilizáció egy-egy aspektusát testesítik meg, és közvetítő szerepet töltenek be Képzületország és Valóságország között. Acháj a praktikus

gondolkodással, a beosztó életmóddal, a társadalomszervezés módjaival, valamint a tűzzel ismer-teti meg az embereket, Námán a tudományos világnézetet próbálja meghonosítani egy olyan helyen, ahol az emberek a világ számukra rejtélyes jelenségeit szellemeknek tulajdonítják, Yonos pedig a művészeteket mutatja meg az embereknek.

A legkisebb királyfi alakján keresztül a *Képzület-királyfiak* a mese, a mítoszok és a fikció témá-ját, viszonyrendszerét hozza játékba. Yonos olyan történeteket mesél az embereknek, amelyek sze-replői között ott találjuk például Zeust, Hélioszt, Poszeidont, Amphitritét, Hadészt, Perszephonét, a sellőket vagy a faunokat. Az elbeszélő, az olvasó tudására építve, s egyúttal hozzá kiszólva, ezeknek a mítoszi történeteknek az „igazságtartalmára” is reflektál:

„De hiszen ez nem volt igaz, amiket beszélt, mondhatná valaki. Oh, ezek az emberek azt nem is tudakolták, ők meglegedtek azzal, hogy szép és jólesik hallani. Különben is, mindez mese gyanánt volt mondva, ki tehetett róla, ha a hallgatók úgy beleélték magukat, hogy igaznak gondolták. Aztán meg azt se feledjétek, hogy Yonos királyfi a Képzület országából való volt, ott pedig nincsen hazugság, mert ott igaz minden, amit az ember kigondol magának. [...] Amit mondott, az nem volt *igaz* közönséges értelemben, mert nem történt épp úgy, ahogy mesélte, de sokszor a valóságnál is igazabb volt, mert az életet, a Valóságot tükrözte, de olyan képletesen, mint a templomfal festett arabeszkjei az erdő virágait és madarait.”

A Yonos alakján keresztül fókuszált elbeszélés ily módon egyszerre játszik rá a *mythos* szó eredeti (*mese*), valamint a napjainkban használatos jelentésére („nem igaz” történet). Továbbá egyfajta ma-gyarázatot ad arra, honnan származnak az ókori emberek mítoszai, valamint arra, hogy miért vál-hattak azok a világról alkotott elképzelésük részévé.

A királyfik kultúrák közvetítő szerepe mellett a nevük is figyelmet érdemel, hiszen ezek révén ókori népeket is felidéznek az olvasóban. A mesékben általában általánosságra törekedő névhasz-nálat jellemző, vagyis a szereplők például foglalkozásukra, társadalmi státusukra, jellemző tulaj-donságaikra utaló neveket viselnek; ezzel szemben a *Képzület-királyfiak*ban a főhősök nevei sajátos módon egyénítenek, és motiváltságuk csak azon olvasó számára válik egyértelművé, aki birtokában van a mesében rejlő kettős kódolás megfejtéséhez szükséges előismereteknek. Acháj neve a Peloponnészosz félszigetre bevándorolt ókori törzseket idézi meg. Námáné egy zsidó törzset, vala-mint a *Biblia* Naamán nevű alakját idézi fel; egyrészt a naamáni nemzetség őst (4Móz 26,40), más-részt Benjámín törzsének egyik tagját (1Krón 8,7). Továbbá feltűnőek az ő sorsának Jézuséval pár-huzamos vonásai is, hiszen tudást és tanítást szeretne közvetíteni, meggyógyít másokat, azonban gondolkodása miatt az emberek végül halálra ítélik, ám egy maroknyi, megmentésére siető ember végül a tanítványává szegődik. Yonos neve pedig egyrészt az ókori görög kultúra kifejlesztésében nagy szerepet játszó ión nevű görög törzsre, másrészt pedig egy ógörög építészeti stílusra is utal-hat, amely a mesében is megjelenik. A mese kontextusában tehát az akhájok és az iónok törzsei ar-ról a királyfiról kapták a nevüket, aki a vezetőjük lett.

Látható tehát, hogy Kaffka meséje olyan kettős kódolású szöveggént működik, amely a gyermek és felnőtt olvasó számára más szöveghálózatokat mozgósít. Azaz olyan kulturális kódokat szere-peltet, amelyek egy felnőtt számára jelentésképző erővel működnek, míg a gyermek számára ezek az utalások nem (feltétlenül) kulturális kódoként, hanem meseként működnek. Az, hogy a kettős kó-doltsággal jellemezhető mesében milyen eltérő interpretációs lehetőségek rejlenek, a *Képzület-királyfiak*hoz készített illusztrációkban is megmutatkozik. Mühlbeck Károlynak a mese 1909-es kiadásához készített illusztrációja – amely közvetlenül a szöveg előtt kapott helyet, tehát egyfajta orientáló jelleggel is bír – a felnőttek számára megképződő jelentésre helyezte a hangsúlyt; Acháj, valamint az őt körülvevő emberek megjelenése a nomád emberek kinézetét tükrözik, Námán és a mellette állók a zsidó kultúrát idézik, míg Yonos és a körülötte állók az ókori görögök kinézetét ele-venítik fel. Ezzel szemben Remsey Flóra – aki több képet is készített a meséhez – inkább a mesei elemeket domborítja ki, ezért került például a Móra Könyvkiadó gondozásában megjelent, Kaffka gyerekeknek szóló műveit egybefogó kötet borítójára egy zenélő virág.

Kaffka műve tehát sajátosságából adódóan nemcsak műmeseként, hanem az emberi kultúra egy sajátos „eredetmítoszként” is olvasható, mivel a mesei világkép magába építi a mítoszi sze-replőket és látásmódot, valamint a történelmi vonatkozásokat.

A mitológiai világ mesében való megjelenése tehát nemcsak a mítoszok világmagyarázó jellegét építi a narratívába, hanem az alkotással is összefüggésbe kerül. Yonos szemszögéből nézve ezek a szórakoztatás céljából elmondott mítoszi történetek nem hazugságok, hanem mesék, pontosabban olyan művészi produktumok, amit a képzelet hozott létre.

A *Képzelet-királyfiak*ban a képzelet és az alkotás képessége különleges jelentőséggel bír, hiszen olyan értéként prezentálódik, amelynek célja a gyönyörködtetés és a Szépség megragadása, ami a Yonos által kifaragott női szobor megalkotásának ábrázolásában is megmutatkozik:

„Most behunyta a szemét, és valami különös, magasztos érzés járta át. Egy kép kezdett kibontakozni előtte a semmiből, az éjszaka homályából, egy gyönyörű asszonyi alak, nemes királynői fővel, szelíd és mégis parancsoló szemekkel, pompás, tökéletes testalkattal. Használított királyi anyjához, de ifjabbnak látszott, és kinyújtott fehér kezében olajág volt. [...] Lelki szemei előtt a holdfényben megálmodott alak állt, és csak érzésébe kellett elmerülnie, hogy annál világosabban lássa azt. Oly könnyűnek tetszett neki e képmást egészen olyanná formálnia. Újult lelkesedéssel, csillogó szemmel, izgatottan és fáradatlanul dolgozott, tört, simított, csiszolt és gömbölyített a kövön – és mire a hold korongja gyors íven aláhanyatlott az égen, előtte állt az elképzelt gyönyörű alak, szelíd, komoly szemeivel, királyi fejével, nemes és tiszta formáival; leomló, redős köntös fedte, és kinyújtott kőkarjában olajágot tartott. [...] [Yonos] maga sem értette egészen, hogyan történhetett, hogy a durva kötömegek ilyen fenséges formákba idomultak az ő keze alatt. Hisz ez az ő képzelete alkotása, ő hozta létre, szinte a semmiből teremtette. Tegnap még senki sem álmodta meg, és holnaptól kezdve bámulatot és gyönyörűséget fog kelteni, amíg csak emberek élnek.”

Yonos tehát alapvetően a fantáziájában, a lelki szemei előtt megjelent női alak szépségének keres megfelelő kifejezési formát, amely a mese utalásaiból kikövetkeztethetően Aphrodité, aki a szépség istennője és egyben megtestesítője. A legkisebb képzelet-királyfi a mesében tehát a l'art pour l'art művészetfelfogást képviseli, s ezt kívánja meghonosítani az emberek között, akik – nem ismerve a szobrászat művészetét – kezdetben azt gondolják, hogy a női szobor egy kővé változtatott ember. A királyfi azonban – némileg improvizálva – egy olyan istennő képét rendeli hozzá a saját alkotásához, aki „a nemes és tiszta istennője, aki a béke úrnője és a Szépség kifejezője. Aki megtanítja a híveit a szépmesterségekre és szent örömeiket ad”, ezért a Yonos által szorgalmazott szentélyének megépítését az emberek az istennőnek kijáró tisztelet lerovásának tekintik.

Az alkotásnak – mint az istenek iránti tisztelet kimutatására alkalmas cselekedet eredőjeként – a mese tehát a királyfit teszi meg, aki – miközben maga készíti el a szentély alaprajzát, s tervezi meg az épületet tartó oszlopsorokat – az építési munkálatok közben megismerteti az embereket a festékkeveréssel, a festésszettel, a táncsal és muzsikálással is. Maga a város – mely az utalások alapján Athén lehet – emberek általi megépítését is egy olyan folyamatként látta a mű, amelynek során egyrészt „a Szépség szinte éltető levegőjük lett”, másrészt a város terei, épületei maguk is a Szépség egyik tökéletes megtestesüléseivé váltak.

A művészet és a valóság viszonyát érintő felfogás is megjelenik Yonos királyfi fejezetében; e szerint a művészet sosem egy az egyben tükrözi a valóságot, mivel az utóbbi csak egy kiindulópont, ösztönző dolog lehet. Amikor a királyfi a festészet eszközei által talált kifejezési formát a lelkében formálódó festményeknek, maga előtt látta „a természet képeit, ám a képzelet új kapcsolatában, úgy fonódva, bogozódva össze, ahogy az a valóságban nem látható”. Ez a művészetfelfogás Kaffka írásaiban több alkalommal is megfogalmazódik, például a *Képzelet-királyfiak*nál két évvel korábban megjelent *Nyár* című korai novellájában, amelynek művész hősnője egy erdei tisztást fest meg oly módon, hogy a látott képet egy, a lelki szemei előtt kibontakozó látomással játssza egybe, s rejtett tudattartalmaknak, valamint a létezés misztériumának próbál formát találni. A műalkotás mint a művészi látomások lekötésének módja e novellában ugyanúgy hangsúlyos szerepet tölt be, mint a Yonos királyfi alkotási folyamatát elbeszélő részekben, amit a narrátor nem mesékre, hanem szépirodalmi művekre jellemző nyelvezettel és megoldásokkal közvetít. Vagyis a *Képzelet-királyfiak* elbeszélési módjának komplexitása nemcsak a három főhős érzelmi-gondolati világának, percepcióinak, kétségeinek, hanem az alkotási folyamat megjelenítésének tekintetében is megmutatkozik, amivel Kaffka áthágja a mesei nyelvhasználat konvencióit. Abban pedig, hogy Yonos királyfi külön-

böző művészeti ágakkal ismerteti meg az embereket, az a felismerés is megnyilvánul, hogy egyes tudati tartalmak, érzelmek, érzéki benyomások nemcsak verbálisan, hanem akusztikusan és vizuálisan is megragadhatók. E három aspektus pedig a mesének abban a jelenetében sűrűsödik össze, amelyben Yonos a munkában elfáradt emberek szórakoztatására előbb lanton játszik és – maga által írt dalszöveget – énekel, majd pedig táncolni kezd, vagyis mindhárom kifejezési módot igénybe véve gyakorol hatást a befogadókra,³⁰ s döbentti rá őket a művészetben rejlő lehetőségekre.

A zene Képzeltország egyik legfőbb művészi kifejezési módjának tekinthető. Maga a mese egy virágokból álló zenekar tagjainak részletes leírásával indul, a mese végén pedig az emberré vált Yonos azon gondolkodik el, hogy a Képzeltországgal egyesült Valóságban a virágok tudnak-e muzsikálni. Amikor a királyfi „hunyt szemmel a saját bensejébe figyelt”, meghallotta a zenekar muzsikáját. A mese elbeszélője ennek kapcsán arról győzködi az olvasót, hogy „a Valóság világában is hangversenyeznek néha éjnek idején a kert virágai, és nagy, mennyei boldogság lehet azt hallani. [...] Nem hallja azt más, csak a költők, akiknek a lelkében játszik a tündéri zene; és kívülök meg [...] a szelíd kis álmodozók [...], [akik] szebbnek is látják a Valóságot minden más halandónál, mert számukra a képzelet minden finom, rejtett gyönyörűségével van az felékesítve.” Mindezzel a mese nemcsak azt emeli ki, hogy Képzeltország a művészek és a fantáziával rendelkezők számára továbbra is elérhető maradt, hanem azt is, hogy mindkét „világ” egyformán fontos, hiszen kiegészítik egymást.

•

A *Képzelt-királyfiak*, mint láthattuk, több értelmezési irányra nyitott alkotás, hiszen nemcsak egy kézenfekvő megközelítési mód (mesei struktúra, szereplők, konvenciók) alapján, hanem sajátos eredetmitoszként is olvasható, továbbá a benne megjelenített művészi felfogás tekintetében is figyelmet érdemel. Emellett pedig Kaffka Margit művészi kifejezésmódot, valamint a rejtett igazságok, tudati tartalmak, benyomások szavakba öntésének nehézségeit tematizáló műveinek (*Nyár, Neuraszténia, Külön úton, Soror Anuncia* stb.) sorába egyaránt beilleszthető, és a magyar műmeseirodalomban is egyedül színfoltot képvisel.

JEGYZETEK

¹ SZILÁGYI Judit, *„Idődíszítés” – Lesznai Anna meséi* = LESZNAI Anna, *Idődíszítés. Mesék és rajzok*, szerk., szöveg-gond., bev. SZILÁGYI Judit, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum–Hatvany Lajos Múzeum–Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007, 149.

² Balázs Béla fentebb említett meséje később – hat másikkal egyetemben – a *Hét mese* című kötetében látott napvilágot: BALÁZS Béla, *Hét mese*, Kner Izidor kiadása, Gyoma, 1918. Ugyanebben az évben jelent meg egy másik kötete is: BALÁZS Béla, *Testvérország – a jó gyerekeknek mesélte karácsonyra*, Kner Izidor kiadása, Gyoma, 1918. Balázs emellett egy 1919-es cikkében a gyerekek meseolvasásának fontossága mellett érvelt: BALÁZS Béla, *Ne vegyétek el a gyerekektől a mesét*, Fáklya, 1919. május 11.

³ Lásd: SZINI Gyula, *A mese alkonya*, Nyugat, 1908/1, 24–28.; LESZNAI Anna, *Babonás észrevételek a mese és a tragédia lélektanához*, Nyugat, 1918/13, 55–68. Lesznai Anna meséskönyve 1913-ban jelent meg először (LESZNAI Anna, *A kis pillangó utazása Lesznán és a szomszédos Tündérországban*, Bécs–Lipcse, Rosenbaum Testvérek, 1913), amelyről például Ady Endre írt elismerő kritikát a Nyugatba (ADY Endre, *Könyvek és jóslások*, Nyugat, 1914/1, 70–72.). 2007-ben jelentek meg Lesznai Anna publikált és hagyatékban maradt meséi: LESZNAI, *Idődíszítés, i. m.*; LUKÁCS György, *Hét mese = Ő.*, Balázs Béla és akinek nem kell. *Válogatott tanulmányok*, Gyoma, Kner Izidor kiadása, 1918, 103–121.

⁴ BODNÁR György, *Kaffka Margit*, Budapest, Balassi, 2001, 236.

⁵ *Uo.*

⁶ MERÉNYI Hajnalka, *Csoda és valóság: Kaffka Margit meséiről. Kaffka Margit halálának 100. évfordulójára emlékezve = Disciplina in Fabula. Közelítések a meséhez*, szerk. Lózsai Tamás–Pölcz Ádám, ELTE Eötvös, Budapest, 2020, 70–80.

⁷ SZILÁGYI, *i. m.*, 149. Bár Szilágyi Judit ezt a megállapítását nem Kaffka meséjére vonatkoztatja, meglátásom szerint a *Képzelt-királyfiakra* is áll.

⁸ BODNÁR, *i. m.*, 236.

⁹ FRÖHLICHNÉ-KAFFKA Margit, *Képzelt-királyfiak*, Ujság, 1907. szeptember 21., 29–30.; szeptember 28., 29.; október 5., 25.; október 12., 29.; október 19., 29.; október 26., 29.; november 2., 19–20.; november 9., 29–30.; november 16., 29–30. Bodnár György és Merényi Hajnalka egyaránt az 1909-es Lampel-féle kiadást tekintik első közlésnek, holott a *Képzelt-királyfiak* ennél korábban jelent meg. Merényi ezért tanulmányában mind a korábban hivatkozott Ambrus-kötetet, mind pedig Szini cikkét a Kaffka-mesét megelőző publikációként kezeli.

Ugyanakkor az a megállapítása, hogy „Kafka Margit az elsők között fedezte fel a maga számára a mesét mint a szecessziós-szimbolista irodalom kedvelt műfaját”, helytálló. MERÉNYI, *i. m.*, 72.

¹⁰ FRÖHLICHNÉ-KAFFKA Margit, *Képzlet-királyfiak*, ill. MÜHLBECK Károly, Budapest, Lampel R. K. K., 1909. (Aranykönyvek. Ifjúsági Könyvek); FRÖHLICHNÉ-KAFFKA Margit, *Képzlet-királyfiak*, Budapest, Lampel R. K. K., 1909. (Benedek Elek Kiskönyvtára, 17.)

¹¹ A mese a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó kiadásában jelent meg, s nemcsak a vizsgált mesét, hanem a szintén az Ujságban több részletben közölt *Marie, a kishajó* című mesét, a *Kis emberek, barátocskáim* című „játékkönyv” egyes részleteit, Kafka gyermekverseit, valamint kisleányhoz, Lacikához írt két levelét is tartalmazta. KAFFKA Margit, *Képzlet-királyfiak*, vál., szerk., utószó. GYÖRI János, ill. REMSEY Flóra, Móra, Budapest, 1980. A mese 2020-ban jelent meg e-könyv változatban a Digi-Book Magyarország gondozásában.

¹² Lovász Andrea, „*mi egy képes egy képtelenhez képest?*” – *Mesék a jelenkori gyermekirodalomban*, Tiszatáj, 2002/12, 58.

¹³ Arnold VAN GENNEP, *Átmeneti rítusok*, L'Harmattan, Budapest, 2007, 49.

¹⁴ Victor TURNER, *A rituális folyamat. Struktúra és antistruktúra*, Osiris, Budapest, 2002, 123–124.

¹⁵ Mircea ELIADE, *Misztikus születések*, Európa, Budapest, 1999, 247.

¹⁶ *Uo.*

¹⁷ Jelezar MELETYINSZKIJ, *A mítosz poétikája*, Gondolat, Budapest, 1985, 294.

¹⁸ MERÉNYI, *i. m.*, 73.

¹⁹ Merényi Hajnalka szintén így értelmezi ezt a mozzanatot. *Uo.*

²⁰ Személyének jelentőségét az is előrevetíti, hogy az ő kalandjait elmesélő rész címében nemcsak a neve, hanem epitheton ornansa („kedves”) is szerepel.

²¹ „A gyerek nincs tisztában saját belső folyamataival, ezért [azok] csak a mesében, externalizált [kivetített] formában jelennek meg, a külső és belső küzdelmeket jelképező cselekmények formájában.” Bruno BETTELHEIM, *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*, Corvina, Budapest, 2005, 154.

²² „Acháj királyfi azonban azon az éjszakán nyugtalanul hánykolódott állatbőrein. Különös gondolatai voltak, és mikor kissé elszenderült, úgy érezte, mintha valami ismeretlen szellemhang szólítaná őt. [...] Acháj szívdobogva ugrott fel. A távoli hang végleg elhalt, de a vezér nyugtalanul, háborgó lélekkel járt-kelt sokáig a tágas barlangban. Mi pedig épp ezen a töprengő, gondoktól nehéz éjszakán fogunk elbúcsúzni egy időre az erős Achájtól, a Képzletbeli hercegtől.” [...] „Az éj is leszállt, és Námán királyfi a verem fenekén várta a biztos halált. A néptől, amelyet szeretett és tanított, akikkel a lelkét is meg akarta osztani. – Ez tehát a Valóság! Megérdemeltem, mert hinni tudtam az emberi jóságban és abban, hogy a féllátatok elméjét megnyithatom a szent igazságnak. Addig lábaim előtt csúsztak, míg a tanításom hasznukra vált a falánk kenyérszerzésben, most, hogy fel akartam őket emelni magamhoz, vesztetre törnek. Ez a Valóság világa! [...] – Ez tehát seregem, e hű, kis földönfutó csoport. Ez a néhány lélek mindaz, amit meghódíthattam a Valóság országából. Kevés, nagyon kevés! És én az igazság hódító diadaláról álmodoztam! [...] És ennél a mélabús gondolatnál hagyjuk magára egy ideig őt is, Képzletország bölcs, fiatal királyfiát, akinek csalódnia kellett a Valóság birodalmában.”

²³ „De mit ér mégis, ha ők nem tudnak utánozni engem a szép kifejezésében, egyetlenegy sem tud alkotni közülük, sem zenét, sem zengő verseket, sem írott vagy faragott képet. De ezek az emberek, míg a szépet élvezik, tudnak dolgozni a hétköznapi szürke ügyein is, habarcsot kenni, edeleiket elkészíteni és kedvtelve fogyasztani, csacska beszédeken mulatni; és oh, tudnak egymáshoz olyan balgán ragaszkodni, társat keresni, közösen melegedni a tűzhelynél, megosztani a kenyérüket és, igen, ez oly csodás és gyönyörű, hogy tudnak örülni apró, buksi gyerekeknek! Te nagy Névtelen, aki mindennek felett vagy, oszd meg az emberek között az alkotás gyönyörét, és tégy engem egészen olyan emberré, mint ők, mert úgy érzem, mintha csak elvont fogalom, igazi Képzletkirályfi volnék!”

²⁴ „Zúgó szélroham jött a tenger felől, és mikor a királyfi széjjelnézett, a szeme is elkáprázott a csodától, amit a téren látott. A nép, mely eddig szép rendben, hallgatva állott körülte sorfalat, most bomlott, összevissza csoportokban, tarka zagyaságával hullámozott körülte, mint a kavargó örvény, keresztül-kasul tolongtak, sürgölődtek a téren, és e nagy zűrzavarban, a hullámozó csoportok sűrűjében, igen, ez nem volt káprázat, Yonos királyfi megismerte régi hazája népét, elvegyülve a városi lakókkal. Ott voltak bizony mind. [...] És messziről, a tengerpartról két sereg közeledett a város felé. Az egyik, a nagyobb, fegyveres harcosok csapata volt, a másik, mindössze tíz-tizenkét sötét taláros ifjú tudósból állott. Oh, ti már bizonyára kitaláltátok, kik jöttek a két csapat élén. Senki más, mint a Yonos két testvérbátyja, Acháj, az erős és Námán, a bölcs királyfi.”

²⁵ ANDORKA Rudolf, *Bevezetés a szociológiába*, Osiris, Budapest, 2006, 566.

²⁶ Nagy Olga, *Hősök, csalókák, ördögök. Esszé a népmeséről*, Kriterion, Bukarest, 1974. 23.

²⁷ *Uo.*, 25.

²⁸ Jelezar MELETYINSZKIJ, *A szó művészetének ősi forrásai = A művészet ősi formái*, szerk. Sz. J. NYEKLJUDOV, Gondolat, Budapest, 1992, 176.

²⁹ *Kultúrhérosz-történet = Világirodalmi lexikon*, VI. k., szerk. SZERDAHELYI István, Akadémiai, Budapest, 1979, 773.

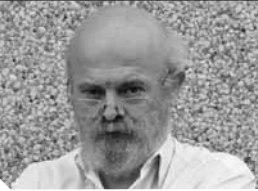
³⁰ „Nem lehetett azt megmagyarázni, csak érezni; érezni lehetett, hogy a tenger moraja, a szél zúgása, a madarak éneke, a tavasz virulása és a nyár napsugara, minden öröm és minden fájdalom, minden szeretet és minden szomorúság megszólalt ezen a lanton. És Yonos szöveget is énekelt hozzá hősi csatákról, pásztori egyszerű boldogságról, haldokló ifjúról vagy mosolygó szép menyasszonyról, és a dal szövege is a lélekbe hatott, mert a lélek szülötte volt. [...] Oly könnyedén lejtett szíjas sarújában, szép ifjú alakja oly nemes mozdulatokban hajolt és lengett; s tánca majd puha, finom és könnyű volt a báj kifejezésére, majd dobbanó, erőteljes és hatalmas, mint a harci vitézség; majd meg gyászos, méltósággal teljes és komor; a nézők megértették, hogy ez egyszerű, gyermekies művészettel is ki lehet fejezni minden emberi érzelmet, minden szépséget.”

FILEP TAMÁS GUSZTÁV

Kényszerpályabér

Szerbhorváth György: Nem tudták, hogy tudják.

Vajdasági magyar valóságirodalom (1945–1990)

FILEP TAMÁS GUSZTÁV (1961) Budapest

A harminc-egynéhány évvel ezelőtti politikai fordulatot megelőzően sem övezte egyforma érdeklődés a határon túli, szomszéd országokbeli magyar közösségeket még azok körében sem, akik a magyar kisebbségek ügyét egyébként komolyan vették, nemzeti sorskérdésnek tartották, képviselni próbálták itthon. Az alábbi kép valószínűleg leegyszerűsítő és szubjektív, de nem alaptalan, kiindulásnak nyilván megteszi.

1989 előtt Erdélyre, a romániai magyarságra irányult a legtöbb figyelem, amit nemcsak e kisebbség (illetve akkor hivatalosan nemzetiség; e két terminus akkor mást-mást jelentett, ma gyakran felváltva, sőt felcserélve használják, s már keveseket idegesít e fogalomzavar) lélekszáma, hanem az utolsó évtizedben még súlyosabbá váló helyzete, a Ceaușescu-rezsim haláltáncából következő szorongattatás indokolni látszott. Az akkor még *csehszlovákiai* magyarság sorsával kapcsolatban kitüntetett alkalmakkor, Janics Kálmán *A hontalanság évei* főcímű könyve nyugat-európai, egy emigráns szervezet, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem általi kiadása és Duray Miklós pere, kétszeri bebörtönzése kapcsán kapták föl a fejüket a magyarországiak (valamennyi információ bejutott az „anya”-országba az általa szervezett Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága tevékenységéről s az az által feltárt adatokról is). A kárpátaljai magyarság sorsával, éppúgy, mint a Szovjetunió egyéb viszonyaival a Gorbacsov pozícióba kerülésétől kezdődő fordulat előtt nem lehetett foglalkozni, a sajtóban még irodalmi-kulturális tevékenységéről, gyér eredményeiről is alig esett szó (az ott megjelent magyar könyvekhez sem lehetett hozzájutni itthon). A másik véglet a jugoszláviai magyarság volt, amelyre talán már akkor is használták a leegyszerűsítő *vajdasági* formulát, én jobb híján a *Délvidéket* alkalmazom, amikor az egészről beszélek, mert az előbbi csak Szerbia magyarságát fogja át, a mai Horvátországét és Szlovéniáét nem.

Szerbhorváth könyve a Vajdaság „valóságirodalmáról” szól (bár adódik némi tematikus kapcsolódás a másik két köztársasággal), főleg Bácska és az általa következetesen Bánátnak nevezett Bánság magyarságáról. (Ezt a névváltozatot mint egykor Bécsben gyártott közigazgatási terminust [Temeschwarer Banat / Temesi Bánság] nem róhatjuk föl neki, hiszen Szerbiában a magyarok is a németből eredő, azaz a Bánát változatot használják.) Itt a szovjetunióbeli magyarsággal ellentétes szempontok érvényesültek; ha a kárpátaljai magyarokkal *nem volt szabad*, a délvidékiekkel sokak vélekedése szerint *nem volt érdemes* foglalkozni. Jugoszlávia nem tartozott az Ostblokkhoz, félig Nyugatnak számított, és turistaként is különösebb kötöttségek nélkül el lehetett jutni onnan Nyugat-Európába, sőt, tömegesen munkát is lehetett vállalni ott, persze ennek máig ható következményeit kevesen mérték föl. Az sem volt világos, hogy ez a lehetőség nem annyira az állam nagyvonalúságának, inkább a belátásának a következménye: a munkanélküliséget így lehetett átmenetileg megszüntetni. Jugoszláviába, így a magyar településterületre is bejutott a nyugat-európai magas- és populáris kultúra (a tárgyalt könyv számtalan apró poentírozott elágazásának egyike, hogy a sűrűn forgatott partizánfilmek mintája a Tito által igen kedvelt western-filmkészlet volt). Létezett továbbá az itthoni magyar értelmiségben az öngazgató szocialista rendszernek valamiféle mítosza, imponálónak tűnt az az utóbb vakhitnek bizonyult meggyőződés, hogy Jugoszlávia társadalmának jelentős része közvetlenül beleszólhat sorsába, a munkahelyek és a közigazgatás irányításába (bár az ebből származó szocializáció felhalmozott némi tárgyalási, érdekvédelmi tapasztalatot, aminek 1990 után lehetett jelentősége). S míg az erdélyi és a felvidéki irodalom nem egy produktumát úgy olvastuk itthon, mint amelyek közvetlenül is utalnak a kisebbségi töredéktársadalom helyzetére, a jugoszláviai magyar irodalom jelentékeny hányadában a szűk olvasóközönség szemében túlzottan ezoterikusnak tűnt ahhoz, hogy sorskérdések után kutasson bennük. (Volt, aki éppen ezért kedvelte ezt az irodalmat, s volt, aki éppen ezért nem.) A diktatúra máshogy működött, másnak is látszott, sokak szerint nem is létezett. Egyszóval: az e kérdések iránt érzékeny (ismétlem, szűk és többé-ke-

vésbé zárt) szellemi körökben afféle közvélekedés volt, hogy a jugoszláviai magyarságot nem kell kongatni a vészharangot. Jellemző például: nem sok vizet zavart itthon, hogy éppen az utolsó előtti szakaszban Jugoszláviában akár felfüggesztett vagy letöltendő börtönbüntetéssel záruló perek tetek pontot egy-egy magyar kulturális ügy végére (Vicei Károlynak sokan csak a második bebörtönzéséről értesültünk), az Új Symposion elleni kampány során pedig nem volt egészen világos, hogy nem pusztán irodalmi koncepciók ütköztek meg ott, hanem a politika szólt bele brutálisan az irodalom dolgaiba.

Az, hogy a magyar kisebbségek katonakorú vagy sorköteles tagjai háborúban, fegyveres harcokban eshetnek el, a szovjet–afganisztáni háború idején nem vált magyarországi közüggé. A romániai fordulatra már az ország nagy része figyelt, s ennek megvolt az előzménye is, ám a délszláv háborúk magyar katonai és civil áldozatai különösebben nem borzolták az „anyaország” polgárainak idegeit. Ahogy a délszláv és muszlim áldozatok sem nagyon. Akkor a magyar társadalom önmagával, a demokrácia kezdeteinek ellentmondásaival volt elfoglalva. A balkáni háború(k) utáni tömeges menekülés, áttelepülés nyomán viszont volt, aki a korábbi jugoszláviai, pontosabban (a horvát és szlovén területeken élő magyarok lélekszáma elenyésző lévén) a szerbiai magyar társadalomtörédekről appercipálta először a magyar kisebbségek közül, hogy megszűnhet.

Szerbhorváth György könyvének már az előszavából kiderül pedig, hogy erre jó ideje lehetett számítani; a baljós jelek évtizedek óta érzékelhetőek voltak, a korabeli látszat pedig eleve megtévesztő:

„...azok a folyamatok, amelyek hatványozottan jelentek meg a vajdasági magyar közösségben, a közhiedelemmel ellentétben nem a '90-es évek délszláv háborúi okozta válság következményei, és nem is csupán a későbbi gazdasági-politikai válságoké. Az elszegényedés, az elvándorlás, a jugoszlávai/szerbiai/vajdasági társadalmi rétegződésen belüli marginalizáció, sőt a további társadalmi egyenlőtlenségek megerősödése, így például az iskolázottság, a foglalkoztatottság terén, vagy éppen a politikai érdekképviselőből való kimaradás, már az 1960-as években megjelentek, és erre már akkor felfigyeltek az ott élő magyar értelmiségiek, és erős kritikával illették, olykor egzisztenciájukat, karrierjüket is kockáztatva.”

Az ország szétbomlása után éles harc bontakozott ki az ottani magyar értelmiség, illetve az 1990-ben megalakult (s részben e vita nyomán aztán ketté is szakadt) Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége tagjai között. A vád (ismét, mint sokadszor a közelmúlt magyar történelmében): az írástudók árulásának folytonossága; az, hogy évtizedeken keresztül nem képviselték közösségük érdekeit. Már maga az paradoxon, hogy más-más formában ugyanezt mondta utólag Németh István, a korszak Szerbhorváth könyvének tanúsága szerint legagilisabb, legkitartóbb szocióriportere s a szociológus Mirnics Károly, akik egész életművüket e hiányok fölszámolására hozták létre (mindkettőjük munkássága külön fejezetet kap a könyvben).

Szerbhorváth monográfiájának két tárgya van: döntően azt akarta a kellő részletességgel megvizsgálni és dokumentálni, hogy a vajdasági magyar írásbeliség hogyan tükrözte a közösség társadalmi állapotát, mit mondott annak (direkt írom ide azt a szót, amit a szerző mint gyaníthatóan tudományos közegben patetikusan látszót talán sosem használ[na]) sorskérdéseiről. A másik, járulékos haszonként, hiszen enélkül nem tudta volna értelmezni az ezzel foglalkozó dokumentumokat sem: maguk e társadalmi problémák, illetve a közösség 1945 és 1990 közötti társadalmi-gazdasági (részben politikai) élete.

Valljuk be, ez így bűvészműtárgy-számba megy. Megnyerő, ahogy a szerző könyve bevezető és befejező részében részletezi: ezekkel a feszítő-szorító problémákkal nemcsak az ország szétrobbanásához vezető folyamat során, illetve bekövetkezte idején nem volt tisztában, hanem még akkor sem, amikor az Új Symposion folyóiratról szóló monográfiáját (*Vajdasági lakoma. Az Új Symposion történetéről*, Kalligram, Pozsony, 2005) írta. Még azt sem titkolja, hogy amikor „mentora”, Bárdi Nándor a vajdasági „valóságirodalom” földolgozására biztatta, illetve ezt a témát javasolta neki doktori disszertációja tárgyaként, az volt a meggyőződése, hogy ilyen jelenség nincs is. „Először a folyóiratok böngészése kapcsán jöttem rá arra, hogy felületes véleményem a nem tudásból ered, abból, hogy alig ismerem a korabeli anyagot.”

A könyv alcímében a „valóságirodalom” szerepel, s itt egy fogalomváltozásnak lehetünk tanúi. E terminus sokak számára gyanús lehet. Főleg Gaál Gábor s leginkább Fábry Zoltán nevéhez kapcsolódik örökletesen; Fábry 1967-ben e címmel adta ki a proletkultos (rappista) korszakában a két

háború közötti kolozsvári Korunkban megjelent írásait. Azokban a szövegekben azonban nem a valóságról volt szó, hanem a szélsőbaloldali mítoszból származó követelményrendszeréről. Szerbhorváth a terminust nem arra alkalmazza, amire ebből az előzményből következtetnénk. Nem is megváltástanról, nem is a szépirodalmi művek valóságreferenciáiról van nála szó, hanem az 1945-től a jugoszláviai háború(k) kezdetéig íródott, a közösség társadalmi állapotára vonatkozó irodalmi és újságírói műfajokból, az (irodalmi) szociográfiákból és a szociológiai munkákból létrehozott korpuszról; nem választja el mereven az irodalmi, a részben vagy egészében tudományos, illetve az újságírói teljesítményeket, a szocioriportokat, sőt, nem zárja ki a vizsgálatból a téma szempontjából mérvadó publicisztikát sem. (Egyébként úgy tűnik föl, a korszakban, illetve a kortársak számára az sem volt egyértelmű, hogy mi is a szociográfia. Volt, aki az írói, irodalmi szociográfiával azonosította, volt, aki egyfajta szociológiapótléknak látta, s olyan is, aki talán a tudománynál, a szociológiánál magasabb rendű dolognak tartotta.) Szerbhorváth vizsgálati körébe, többek között Bartha Ákosnak a népi szociográfiáról adott meghatározása segítségül hívásával, a csoportidentitás létrejöttét elősegítő vagy tápláló valóságkonstrukciókra vonatkozó minden műfajt, illetve írást belesorolt.

Jellemző például, hogy Herceg János egyik legjelentősebb műveként szépirodalmi és szociográfiai vonatkozásban egyaránt a *Módosulások* című könyvet tartja, amely alcímként is szereplő műfaji meghatározása szerint éppenséggel regény, de valószínűleg minden sora hiteles emlékekből, megtapasztalt élményekből született. Ennek az eklektikusságnak a magyarázata egyszerű: a második világháború után a kisebbségnek alig volt társadalmelemzéssel foglalkozó képzett és tanult kutatója, nem léteztek társadalmtudományi fórumok, az esetleg megszülető, kulturális folyóiratokban vagy akár a napi sajtóban közzétett eredményeknek pedig lényegében akkor is keresztül kellett vergődniük a politika kontrollján, ha hivatalosan cenzúra például nem is létezett. A Szerbhorváth értelmezte „valóságirodalom” művelői többnyire saját szakterületükről átránduló irodalomtudósok, néprajzosok, főképp szépírók és publicisták-riporterek voltak; az egyik legfontosabb tudományos életmű e területen éppen egy pszichológusé, Hódi Sándoré.

Szerbhorváthnak könyve első fejezeteiben tehát vázlatosan és mégis alaposan tisztáznia kellett a jugoszláv szocializmus lényegét. Kezdődött a véres leszámolásokkal 1944–45-ben, amelyeknek a magyarok közül is több mint húszezer halálos áldozata volt, folytatódott minden személyi tulajdon elkommunizálásával, eljutott a láncoskutya-korszakig, amikor meglepő módon még magyar közéleti személyiségek a sztálinizmushoz való ragaszkodásának, legalábbis rá való hivatkozásának is lehetett pozitív tartalma (Keck/Kek Zsigmondot föltehetően azért internálták évekre a Goli Otok börtönszigetre, mert a Szovjetunióban legalábbis hangoztatott, azaz elméletben érvényes, a szövetségi köztársaság nemzeteinek egyenjogúságáról/autonómiájáról szóló tételeket próbálta szembeszegezni a jugoszláv nemzetiségpolitikával), a jelentéktelen(nek tekintett) számú és súlyú magyarságnál az állam szervezése és működtetése szempontjából lényegesen fontosabb szláv nemzetek autonómiatörekvéseinek letörésével, majd folytatódott a meglehetősen ellentmondásos szocialista öngazgatással és a Nyugat-Európa felé való látszólagos nyitással. A magyar „nemzetiség” sorsa az utódállamok többi magyar közösségéhez képest már ebből láthatóan is specifikus. Még inkább az, ha tudatosítjuk, hogy az állam saját, önálló többségi nemzetek által működtetett tagköztársaságok fölött próbálta meg az egyensúlyt, illetve a szerb internacionalizmus és nacionalizmus dominanciáját megteremteni, az ezzel szemben álló köztársasági nacionalizmusok az összállamhoz képest liberalizmusnak minősültek, míg le nem verték őket. A magyar közösség (a szervek szempontjából megbízható) politikai elitje, bár tartományi, köztársasági és összállami szinten is képviseltette magát, döntéshozó szerepbe még Szerbia szintjén sem került, esetleg a Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományban, ahol a magyarok eleve kisebbségben voltak (s a kéttucatnyi etnikum lakta területen lényegében egyedüli nagyobb lélekszámú nemzetiségként a zsidó és a német közösségek korábbi, a második világháború alatti és utáni felszámolásának következtében), a társadalmi hierarchiában pedig alacsony szinten (tanyasi-falusi millió, alulképzettség) álltak. Még speciálisabb vonása e kisebbségtörténetnek, hogy a nemzetiek fölött létezett egy „szupranacionális” identitás, a jugoszláv(iai)ság, amely ugyan javarészt a egyes házasságból származók, a hibrid identitásúak szalmaszála volt, vagy például az egyes szövetségi köztársaságok kisebbségi, ám délszláv lakóié (például a szerbiai horvátoké). (Akkoriban egyébként voltak ideológusok, akik komolyan vették, hogy a történelem kialakítja majd az egységes jugoszláv nemzetet.)

A képlethez még hozzászámítandók az ideológiai indokoltságú politikai elitváltások, magyarán a leszámolások. A korszak vezető magyar írástudóinak, hittel vagy szkeptikusan, többnyire alkalmazkodniuk kellett az összes fönti körülményhez. Mit tudatosított mindebből a jugoszláviai magyar íróársadalom? S mit tudott megírni belőle?

Aki ismeri Szerbhorváth karcos-harcos, saját világnézete mellett végsőkéig elkötelezett (úgy látom, néha vagdalkozó) publicisztikáját, nem is képzelné, mennyire tárgyyszerűen tud mérlegelni egy-egy korabeli jelenség, személy, sőt egy-egy írás megítélésekor. Amikor fölmutatja a hiányokat, hibákat, következtelenségeket, az sem volna túlzás, ha azt mondanám: mentségeket keres (s gyakran talál) rájuk. Nem felmentést ad, csak igyekszik mindent tárgyyszerűen, kontextusában megítélni, még azon személyek, írások minősítésében is méltányos, aki-ami ízlésével (sejthetően, illetve más írásaiból, de gyakran e monográfia szövegéből is kikövetkeztethetően) nem vág egybe.

Kellő tér hiányában példa: Nagyon érzékletesen bizonyítja ezt a Bori Imréről írott fejezet meg a korábban a maguk indokolt helyén elszórtan szereplő, Borira vonatkozó utalások. Az irodalomtörténezséről annak idején, amikor egyik cikkében határozottan visszautasította Illyés Gyulának a jugoszláviai magyarság állapotáról alkotott, adatokkal ugyan alá nem támasztott, de indokolt lehangelő képét, az volt az itthoni közvélekedés, hogy Bori Tito rendszerének kategóriáival, kvázi hivatalos megbízásból lép föl a „magyar nacionalizmussal” szemben. Ez ugyan nem zárható ki, de Szerbhorváth most hosszan bizonyítja, hogy az újvidéki Hungarológiai Intézet, illetve az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének vezetője a maga módján szívén viselte, folytonos publikációiban napirenden tartotta közösségének sorsát; tény viszont, hogy feldolgozására-értelmezésére, a közösség forradalmasítására a szépirodalmat gondolta alkalmasnak (holott éppen tudományos intézetet vezetett). Másrészt Boriról az is elterjedt, hogy a jugoszláviai magyarság önálló nemzetté válásának propagandistája. Ám Szerbhorváth az ennek alátámasztására szolgáló szöveg búvárlása során azt látta, hogy Bori csak idézett egy létező terminust és problémát; a „jugoszláviai magyar nemzet” nem is az ő találmánya volt, nem is folytatott propagandát mellette. Óvatosan jegyzem meg: ennek a terminusnak akár kettős jelentése is lehetett akkoriban, az elsődleges mellett egy titkos vagy érthető okokból nyilvánosan sohasem pertraktált: nemcsak az elmagyartalanodást, egy „másik magyar nemzet” organizálását jelent(h)ette, hanem akár az is benne rejtett, amit később, már a demokráciában úgy is magyaráztak, hogy a kisebbségi magyarság része a magyar nemzetnek, jogilag viszont állama társnemzeteinek egyike. Mindenesetre szinte már a kisebbségi lét kezdeteitől többször fölmerült a vád, hogy az elcsatolt területek magyarjai regionális öntudatának erősödése az egységes nemzet „összeműködése” ellen hat. Persze a körülmények minden esetben mások voltak, s mint utaltunk rá, Jugoszlávia különleges, speciális eset.

Szerbhorváthban különben elég erősek a kételyek egy-egy „hőse”, egy-egy vizsgált életmű létrehozója utólagos emlékezetkonstrukciói iránt. Tudjuk, az emberek (direkt vagy akaratlanul) igyekeznek következesebbnek látni életútjukat, mint ahogy akár tudatos és őszinte lelkiismeret-vizsgálattal maguk is értelmezhetnék azt. Nem feltétlenül tudatos hamisításról, gyakran öntudatlan hangsúly-átteleződésekről, „felejtésről”, fontos vonások elsüllyedéséről, jelentéktelenebbek kiemel(ked)éséről is szó lehet. Ezért sem könnyű „besorolni” egy-egy személyiséget, mérleget vonni emberi következetességéről. A jugoszláviai magyar szépirodalom egyik legjelentősebb (Szerbhorváth által is annak tartott) írójáról, Herceg Jánosról például akár kétféle, egymással ellentétes kép is megszerkeszthető.

Van ugyebár egy baloldali irányultságú, szociálisan érzékeny fiatal tehetség, aki a két világháború közötti Jugoszláviából Budapestre jár iskolába, majd a visszacsatoláskor a Kalangya irodalmi folyóirat főszerkesztője lesz, erre az időre vonatkozathatóan úgy is beállítható, ha kell, mint a „megszállók” kiszolgálója. 1945-ben, amikor még folynak a magyarok elleni megtorlások, ő kommunisták által létrehozott politikai-agitációs testületekben vállal szerepet, aztán kiadóigazgató lesz, amely pozícióról a fiatalok nyomására lemondana, ám a pártvezetés előbb nem hagyja, végül sikerül visszavonulnia alkotói magányába. Szerbhorváth párhuzamosan nézi az utat és az író nyilvánosságának szánt egodokumentumait, az egyes állítások kapcsán reálisnak tűnő kérdéseket tesz fel, az ítélezést másra hagyja, és az életmű pozitívumait igyekszik elválasztani a romlékony anyagtól. Egyébként ennek kapcsán találkozunk sajátos példájával annak, hogy a filológiai pontosság nem tudja mindig tisztázni a valóságot. Herceg egyik nyilatkozatában azt állította, hogy a magyar kormányerők és a magyar írók lillafüredi nevezetes találkozásán sírva említette föl az újvidéki razzia áldozatait. Szerbhorváth gyanakvó és precíz ember: visszakereste a találkozót azóta megjelent jegy-

zőkönyvét, és legalábbis él a gyanúperrel, hogy Herceget, mondjuk, megcsalta emlékezete. Az eredeti, gyorsírás alapján lejegyzett szövegben az adott passzus ugyanis nem szerepel. Ez azonban csak látszólagos bizonyíték. 1944-ben ennél fontosabb s legalábbis papírforma szerint hitelesebb dokumentumot is meghamisítottak, például a parlamenti jegyzőkönyvet, ahogyan azt R. Vozáry Aladár a német megszállás utáni naplója okadatolja (*Így történt! 1944. márc. 19 – 1945. jan. 18.*). Roppant tanulságos egyébként, hogyan működik az írói lelkiismeret. Herceg például utólag nem nagyon reflektál rá, hogy időről időre, illetve politikai környezetváltozásról korszakfordulóra azt írta, amit éppen elvártak tőle – bár nem úgy, ahogy elvárták, a lehetőség mértékéig tágítva a réseket (ismét csak példaként: az első szociográfiaiként említett Herceg-művekben Szerbhorváth szemfülesen veszi észre a politikai vörös farkakon kívül a lappangó értékeket is). Ezzel szemben az említett Németh István, aki tulajdonképpen mindig azt írta, amit gondolt és látott, utólag kor- és pályatársaival szemben önmagát és kortársait is szigorúan elmarasztalja az őszintétlenség vétkében.

Szerbhorváth a korszak kezdeteitől, az országos és lokális ideológiai-politológiai fordulatokat végigkísérve lépésről lépésre, folyóiratról napilapra követi, vizsgálja, elemzi a kérdéshez kapcsolódó dokumentumokat, magányos publikációkat, szerzői koncepciókat, s arra jut, hogy a korszak vizsgált szakirodalmából számos társadalmi jelenség követhető. Alcímekbe is foglaltan Kalapis Zotán, Petkovics Kálmán és Dudás Károly szociográfiája, Mirnics Károly demográfiai munkássága, Bori Imre személye, kultúrpolitikai tevékenysége, a szerteágazó életmű a téma szempontjából releváns mindegyik publikációja, Németh István munkássága kap önálló alfejezetet, amit Hercegről ír, az pedig szinte egy fél kismonográfia. Szőrszálhasogatás-számba mehet, ha megemlítem, hogy ismereteim szerint Szeli István tevékenysége is részletesebb vizsgálatot igényelt volna.

Olvasása után akárhol ütöm föl a könyvet, akárhol lapozok bele, úgy látom, alapmű született, mégpedig nemcsak a vajdasági magyar „valóságirodalomról”, szociográfiáról, a szociológiai kezdeményezésekről, hanem a jugoszláviai magyar valóságról is; a közösség társadalmi helyzetéről, harminc-negyven év meghatározó történelmi vonulatairól. Egy kisebb tanulmányban érdemes volna földolgozni a szerző által az egyik jegyzetben futólag említett szociofotográfiát is.

A megvédett doktori viszonylag gyors nyomdába adásából és a szerkesztetlenségéből számos apró hiba, értelmetlen tagmondat származik (csak példaként egy: „[a nyugat-boszniai Carinban még 1950-ben is kitört a parasztok fegyveres éhséglázadása tört]”; az irodalomjegyzékből hol hiányzik egy-egy adat, hol meg éppen duplán szerepel, bár a visszakereshetőséget ez nemigen nehezíti meg. Az sem zavarja talán az irodalomjegyzéket is végigböngésző olvasót, hogy Vajda Gábor kétkötetes művénel a jegyzékben mindkét helyen (hogy még föltűnőbb legyen, egymás alatt) *eszemtörténet* szerepel *eszmetörténet* helyett. Az ilyen hibákat a recenzens hajlamosabb elnézni, mint az esetleges értelemzavaró-megtévesztő elírásokat. (*Társadalomtudományi Kutatóközpont-Kalligram, 2021*)

TENK LÁSZLÓ, *Alkony II.* (Varacszkos kép); 2008, olaj, tempera, farost, 70x100 cm
(Mezőtúr Művészeti Közalapítvány)

BENCE ERIKA

Sándor Iván: Szakadékjátszma

Magvető, 2022

Érdekes és véletlen egybeesés, hogy Végel László *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* című regényében – mint Sándor Iván *Szakadékjátszmájában* – Török a családnéve annak a szereplőnek, aki a mindenkori hatalommal való meghasonlottság és kiábrándultság magatartását képviseli. Ha hozzávesszük, hogy a Gion-tetralógiában (*Latroknak is játszott*) megjelenő törvényen kívüli személyt, a 20. század első felének legismertebb térségi betyár-ellenállóját Török Ádámnak hívják (egyébként valóságos személy volt), mi több, a *Testvérem, Joáb* antihőse is ezt a nevet viseli – akkor megállapítható, hogy a Török vezetéknev meglehetősen terhelt és jelentéssel irodalmunkban.

Sándor Iván regényében az elbeszélte történet egyik főszereplőjét, a háromtagú gimnáziumi sakkcsapat edzőjét – aki egyúttal irodalomtanárunk is – hívják Török Andornak. A csapatot Kerekes Endre, Áron András és Havas Oszkár alkotják; közülük a legtehetségesebb Kerekes Endre, s ha létezik valamiféle sorrend vagy hierarchia hármuk alakja között, akkor kétségkívül ő a történet központi hőse, Áron András az, aki a jelen idejű perspektívát képviseli, vagyis akinek szemszögéből látatja az elbeszélő a múlt történéseit, míg Havas Oszkár a kívülálló, a divergens példa. Amíg hárman, a tanár és a két barát elszenvetői a mindenkori hatalmi struktúrák nyomásgyakorlásának, addig Havas belesimul a rendszerbe; már diákként is jelentett az iskolai igazgatónak az irodalmi szakkörön elhangzottakról. Érdekes mozzanat az is, hogy a három kiábrándult és meghasonlott „rendszeráldozat” ugyanannak a keresztnévnek a változatait (András, Endre, Andor) viseli, míg a konjunktuurálovag besúgó neve nem illeszkedik a sorba.

Mint egy klasszikus drámai szerkezetben, egyetlen nap eseményei bontakoznak ki előttünk a *Szakadékjátszma* lapjain, de Áron András 2019-es téli napja több mint hét évtizedes rálátási távlatot nyit meg visszamenőleg az olvasó előtt. Az előhívó mozzanat egy kora reggeli kódolt telefonhívás, ami visszalendíti az informatikai adatelemzőt gimnazista koruk idejére, 1980-ba, amikor a kétszer három csengetéses telefonhívást a sakkcsapat (és egyben az irodalmi szakkör Dosztojevszkij értelmező) tag-

jai beszéltek meg egymás között. Harminckilenc évvel később, amikor a jellegzetes hívás újra megszólal, tanárunk már öt, Kerekes Endre egykori országos ifjúsági sakkbajnok, egyetemi docens két éve halott. A tanár sorstörténete a második világháború és a holokauszt traumáit, Kerekes Endre élete a rendszerváltás előtti idők félelemről és kiszolgáltatottságról szóló narratíváját hívja életre, míg Áron András sorsa az aktuális jelen kiábrándultságát jeleníti meg.

Török Andor Budapest ostromának utolsó napjaiban – bajtársát is erre készítve (és ezzel megmentve az életét) – megszökik a leventeszakaszából. A szüleihez szeretne eljutni Rákospalotára, ebben azonban a harcok és a lelepleződés veszélye akadályozzák meg, ezért nagybátyja Nagyfuvaros utcai lakásában, pontosabban annak pincéjében húzza meg magát, ahol – mint Gorkij vagy Déry ismert műveiben – a rejtőzködő zsidótól az antiszemita, gyűlölködő méltóságos asszonyon át a besúgó házmesternéig mindenféle ember keres menedéket. Az alig tizenhat éves fiatalember itt tapasztalja meg először az emberi gonoszság természetét és kiterjedését, amit nem mérsékel vagy csökkent még a közös szükséghelyzet és kiszolgáltatottság sem. Nagybátyja zsidó származású feleségét, Nénjét ugyanis a szeme láttára lövik agyon – miután valaki a jelenlevők közül feljelentette a nyilasoknál.

A múlt és a jelen közötti folytonosságot az ismétlődő/megújuló bizonytalanságok, félelmek és traumák jelentik, amit nemcsak meghatározott intézmények és objektumok, hanem bizonyos tárgyak és szellemi tartalmak is nyomatékosítanak. Áron András 2019 telén Kerekes Endre hagyatékában, a pilisligeti nyaralóban (ahol emléktábláját avatják) két fényképet talál: az egyik Török Andor nagybátyjának és nénjének esküvői fotója, a másik az utcahosszat kiáltozó Bolond Jóska és szüleinek családi fényképe. A két pusztító ideológia, a faszizmus és a kommunizmus térségi traumatörténetét magában sűrítő és szimbolizáló fénykép között Kerekes Endre sorsa az összekötő kapocs, ő az, aki tanára és a falu bolondja történetét is képes a maga mélységében megérteni és – az ugyancsak a hagyatékában fellelt – naplójában értelmezni.

A fényképhez hasonló szintetizáló jelentést képez a Dosztojevszkij-történet is a regényben. A lakásban, ahova tisztálkodni mennek fel, a katonaszökevény Török Andor *Dosztojevszkij breviáriuma*-ra figyel fel (a gimnáziumban dolgozatot is írt belőle), magával akarja vinni, de nénje megakadályozza ebben: „Veszélyes. Ha megtalálják, mindjárt oroszokra gyanakodnak.” A több alkalommal is halálra ítélt és internált író életművét (egyetemi tanulmányai, majd az asszisztensként tartott szemináriumok során, a Kerekes Endréék gimnáziumában vezetett irodalmi szakkörben, a világirodalmi tanzséken kifejtett munkássága területén, illetve a külföldi folyóiratokban közzétett értekezéseiben) preferáló figyelme – az „áthallások miatt” – ugyancsak gyanút kelt a hatalmat képviselő struktúrák (a tanzékvezetők, iskolaigazgatók, párttitkárok, tanfelügyelők, elnökök és diplomaták stb.) körében.

A gyanú árnyéka kíséri Török Andor legtehetségesebb tanítványa, Kerekes Endre életét is, nemcsak azért, mert tanárához hasonlóan (és annak hatására) Dosztojevszkij-kutató lett, hanem mert országos sakkbajnokként is Alekszandr Alekszandrovics Aljechin, a megosztó személyiségű, ugyancsak letartóztatott, halálra ítélt, majd emigráns orosz sakkozó a példaképe. A gimnáziumi értettségi előtt részt vehet és játszhat Garri Kaszparovval a Moszkvában megszervezett szimultán sakkbajnokságon, ahol a junior sakkvilágbajnok ellen egyedüliként viszi döntetlenre a játékot. A nyolcvanas évek Moszkvájában ugyanaz a félelemmel teli légkör fogadja, mint ami Budapestre jellemző: fogadásnak álcázott kihallgatásokon vesz részt, megfigyelik, követik, figyelmeztetik. „Legyen óvatos!” – hangzik el különböző kontextusban is ugyanaz a mondat, amire tanára, majd Kaszparov is inti. Itt, a moszkvai Vörös téren megtekintett katonai őrsegvártás, illetve egy véletlenül meglátogatott templom látványa ébreszti rá a kelet-európai történelem egyik legfontosabb állandó, a tradíció (köztük az autokratikus rendszerek) által folytonossá tett mozzanatára, a „*semper idem*” jelenségére: „Így lépnek, ugyanígy emelik a puskáikat holnap, holnapután, örökké, amiként

a fejkendős öregasszonyok gyermekei, unokái is ott térdepelnek majd a tömjénfüstben.” Hasonló élményben lesz része a Rubljov Múzeumban, majd a Taganka Színházban látott formabontó előadás is a mozdulatlan időre mutat. „figyeljétek, a tekintetek mintha maiak lennének, magyarázta a Tanárnő, áthatolnak hozzánk, a vonalvezetés mégis megtartja

az ikonfestés szerkezetét, a változatlanságot... Óvatosan körülnézett, halkan folytatta, az örökösen álló idő...” A színházban, ahova a színészbejárón jutnak be, egy rendezői utasítás töredékét sikerül véletlenül elkapnia: „Szása, mondta az Igazgató, mikor a végén belépsz, és megszólal a katonazene, azt érzed, nem lehet, hogy a gyerekeink is ebben nőjenek fel, az unokáink is, hogy az emberek mindig katonák, fegyverek között, nem szabad, nem lehet, ezt érzed. A színész megismételte, *nem lehet, nem lehet*, értem és érzem.” Az sem véletlen, hogy Török fiatal rajztanár és festőművész kollégája valamikor a kései szocializmus idején *Mindig ugyanaz* címmel rendezi meg a Rubljov-hagyomány időkezelésére is reflektáló kiállítását, és megnyitására a tanár feleségét, Váradit Lilit kéri meg. A Dosztojevszkij-jelentéshez hasonlóan Rilke ismert verssorai is felbukkannak, és ott visszhangzanak a történetben: „*Wer spricht von Siegen? Überstehen ist alles*” (Sándor Iván elbeszélője szerint: „ki említ itt győztest, mindez csak kitartás”; „Győzést ki említ? Minden csak kitartás” – Jékely Zoltán fordításában).

Kerekes Endre irodalomtörténész, Dosztojevszkij-kutató; miután Török Andor visszakapta tanszéki állását, annak asszisztense, később munkatársa, Áron András – aki már gimnazista korukban igyekezett valószínűségeket levezetni Endre számára a sakkban – adatelemző matematikus, míg Havas Oszkár rendőrtiszt lett. Mindhárman ugyanannak a kornak, illetve utótörténetnek a képviselői; ki-ki a maga meggyőződése szerint igyekszik ezt a szerepet értelmezni és feldolgozni. Áron Andrást azért döbbeneti meg a kora reggeli kódolt telefonhívás, mert azonnal tudja, hogy csak Havas Oszkár lehet. Mint később kiderül, Kerekes Endre özvegye, Tatjana őt is meghívta az emléktábla felavatására. A telefonhívás, majd a pilisligeti házban talált hagyaték, köztük Endre levelei és naplója emlékek hosszú sorát ébreszti a barátban. Igazából nem tudjuk pontosan, ki a történet elbeszélője, aki egyes szám harmadik személyben meséli el mindhárom főszereplő (Havas Oszkár kívülálló, róla nem szólnak külön fejezetek – hiszen ő a mindenkori rendszer em-

bere) történetét, bekezdései töredékesek, mondatait nem kezdi nagybetűvel, s nem zárja őket ponttal – így egy áradó tudatfolyammá alakul a szövegtest. Írásképe Kerekes Endre naplójára hasonlít, amire vonatkozóan épp Áron András tesz megjegyzést. Lehet, hogy az előbbi memoárjából, illetve naplójából olvasunk részleteket (a Bolond Jóska történetét

elbeszélő, illetve a már emigráns Garry Kaszparovnak írt, de el nem küldött levelek valóban az övéi), de megtörténhet az is, hogy – az *Iskola a határon* vagy a *Jadviga párnája* mintájára – Áron András az, aki átírja, regénnyé formálja barátja naplóját.

Mielőtt azon a hófúvásos téli napon elkísérné Kerekes Endre özvegyét, Tatjánát a pilisligeti emléktábla-avatásra, a cég igazgatóhelyetteséhez megy meghallgatásra. Nem nagyon hiszem, hogy a sötét, majdnem bevehetetlen intézmény, ahol nagybetűs titkárnők, biztonsági emberek és igazgatóhelyettesek teljesítenek szolgálatot, ne Franz Kafka bíróságát idézné fel szinte mindannyiunk olvasatában. E névtelen és arctalan csinovyfikok korunk figurái, hiszen a regényben pontosan, szinte óráról órára datálódik az idő: pontosan tudjuk, hogy 2019 hányadik napján és órájában járunk. Ám a titokzatos és kiismerhetetlen funkciójú épület semmiben sem különbözik attól, ahol anno Török Andor találkozik az iskolaigazgatóval, amelynek könyvtárában a teremőrtől kell tartani, de a sakkszövetségi épülettől sem, ahol sötét, csak egy lámpa bevilágította kihallgatósobában fogadja az elnök a moszkvai találkozóra kiküldetést nyert Kerekes Endrét. Áron András azt is valószínűsít számításnak veti alá – méghozzá annak alapján, hogy az elmúlt évszázadokban hány százaléknyi időt foglalt el az egyén szabad akaraton és életvezetésen alapuló ideje, s vele szemben mennyi volt a diktatúra –, hogy mi várható. Ebből viszont az is levezethető lehetne, hogy miért történik mindez: „Mí ez az egész?”

A sakk nemcsak sport vagy agytorna, hanem lélektani hadviselés is (mint az autokratikus rendszerek szerveződése is a diktatúrákban), amire Kerekes Endre – Török Andor útmutatása alapján – az Aljechin-életrajzból és Kaszparov játszmáinak elemzéséből jön rá. A remít is azért sikerül elérnie vele szemben, mert elméjében visszajátzva utolsó hat lépését, megpróbálja megfejteni, mi játszódhat le az ellenfél lelkében, igyekszik kikövetkeztetni, hogy a másik miképp gondolkodik.

Bolond Jóska, a falu bolondja a Tatjánától kapott színházi jelmezben, Oidipusz kabátjában járja fáradhatatlanul az utcákat, kolompol és kiáltozik. Viszont amit mond, nem egészen értelmetlen: „Mi van itt? Mi ez az egész?” – kiáltozza mindennap ugyanabban az időben őrjáratozva a faluban. A választ senki sem tudja, pontosabban sok válasz adható rá: évszázadok paradigmáiból, ismétlődésekből, Rubljov festészetéből, Dosztojevszkij és Rilke életművéből, Aljechin és Kaszparov játszmáiból, a 20. század történelmi katasztrófáiból, jelenkori azonosságokból következtethető ki valamiféle hozzávetőleges válasz, valami olyasmi, amit a Rilke-vers is mond, amit az irodalomtanár is üzen: „Ki beszél itt győzelemről? Túlélni – ez minden.”

Amikor az elbeszélés aktuális idejében, azon a sötét, apokaliptikus téli estén, valahol a városszélen Áron András leszáll a meghibásodott pilisligeti buszról, az elbeszélő kétszer ismételve nyomatékosítja aényt, hogy „sehol sem lát fényt”. A buszsofőr kérdésére, „Maga hova megy?”, nem válaszol, csak némán mutat előre a sötétbe.

KEMSEI ISTVÁN

Kontra Ferenc: A fiú

L'Harmattan, 2023

A lét folyamatos dráma. *Gond* – ahogyan Heidegger fogalmazná. A gond pedig az időhöz kötött mindennapi lét megjelenési formája. Ebben élünk. Az íróember ennek a megjelenési formának hanyatlásában kapcsolódik a valósághoz. Amikor már elmúlt vagy múltóban van. Amikor levonhatók tanulságai.

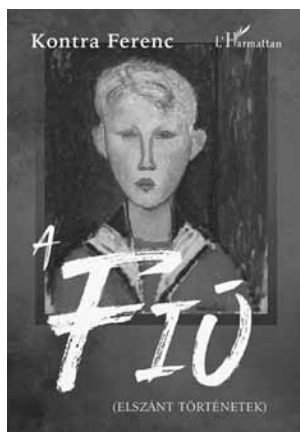
Történetek a múltó időben – ezt az alcímet is adhatta volna új könyvének az *Elszánt történetek* helyett Kontra Ferenc, az események linearitására való tekintettel, egyúttal utalva a mű regényszerű felépítésére is.

Ám *A fiú* se nem regény, se nem novellák gyűjteménye, illetve ez is, az is. Az első, ami azonnal feltűnik, hogy két történet tartalmában annyira összekapcsolódik, mintha ugyanannak a regénynek két fejezete lenne (*Határfolyó, Hat vendég*). A regény műfaj mellett szól a szerkezeti idő linearitása, az egymást követő történetek előrehaladó mivolta is. Ami nincs az időtengelyre szabva, vagyis maga a történetmondó mintegy külső szemlélőként meséli el, kitérőnek, közjátéknak tekinthető (*Dzsemila, A leandervirág illata*). Már a könyv címe is ravaszul

félrevezető, ugyanakkor a mű célját megvilágító is. A kötetindító három történet központi figurája, a *fiú*, mint a szövegegységek egyre sűrűbb szövésű anyagának origója – az elbeszélő névtelenségben hagyott valamely 20. századi őse –, az időkezdet előtti időnek jelöltje. Fiktív életének folytatásaként fogható fel mindegyik további elbeszélő szöveg. A fiúnak meghal az anyja, az utolsó ember, aki családjából megmaradt. Árvaházba kerül, attól kezdve a sorsa irányítja. Örökbe fogadják, egy házaspár vele egykorúan meghalt fiának szerepét kell alakítania (*Hasonmás*). Képmutató világban találja magát, természetes ösztönei fellázadnak ellene, lázadásában ez egyszer szerencséje lesz, egy másik családnak megtetszik gerinces embert mutató őszintesége, magukhoz veszik gyerekpótléknak, már felnőtt, de súlyosan beteg színész fiukat kell pótolnia, tőle kapja a létprogramot: meg kell ismernie az éjszakát.

A *fiú*, a már nem élő elbeszélő, egyben minden cselekmény példaadó mintája, a kötetindító történetekben (*A fiú*, *Hasonmás*, *A Hold csendes színpadán*) árnyalt személyiségrajzokkal elevenné tett küldetés- és öntudatos árva, aki mintegy az árvaság sehova nem tartozásából, létének abszurd mivoltából kovácsol sorsot az elkövetkező nemzedékek számára. Az abszurditás örökhagyójának is mondhatnánk, beszélhetnénk a Trianon által elszakított Délvidék sajátos világáról is, ha Kontra Ferenc egy szóval is szóba hozná azt, de Kontrának most mindez nem témája. Beleszületve természetes létállapotnak tekinti az országhatáron kívül születettséget, a kétnyelvűség állapotát, mint ahogy – akár-hogy is vesszük – annak is mutatkozott azidőt, a délszláv háború előtti, úgynevezett békeidőben. Kivülállását, helyzetének kívülálló mivoltát sajátos módon a *Latinóra* idős tanárnője nyomatékosítja: „Te vagy a jugó gyerek, ugye?” Inkább a magyar abszurd világa ez, ami az országhatáron kívül rekedt nemzetársait és ön-létét is lefokozó módon lerománnozza, lejugozza, leukránnozza, leszlovákozza.

Fontos az, hogy a kötetindító három történet csak annyiban része a regényszerűség szerkezeti felépítésének, hogy leképez egy kezdet-idő előtti időt, amelyben még sem az elbeszélő, sem a történetmesélő nincs jelen, mintegy önmagán és saját idején kívül áll. A történetek: az idegenség változatai, a létéből önhibáján kívül kizuhant illúziótlan gyermeki élet sorsalakító mozzanatai. Mintha a klasszikus görög dráma nyitó egyensúlyához lenne

közük, aminek a bevezető részében a kar szólal meg először, ismertette a szereplőket, a lezajló cselekmények kiváltó okait. Régi, szép magyar szóval nevezhetjük ezt a három történetet összefoglalóul akár *előversengésnek* is.

A 2., 3., 4. részben lépünk be az elbeszélő idejébe, ami a kiskamasz kortól a felnőttkorig ível. Érdekes és fontos motívumszál köti össze ezeket az egyes szövegeket: a zene. Kontra nemzedékének,

mondhatni, ez az egyik alapélménye a hatvanas évek olasz slágereitől a rockon át a Pink Floyd *The Dark Side of the Moon*jáig. A falra rögzített színes poszterek, a kortárs énekesek ideávilágától a mai „könnyűzene” elslamposodásáig.

Tagadhatatlan, hogy *A fiú* történetei legnagyobb részben önéletrajzi ihletésűek. Amit látunk, a szerző szemével különíthetjük el fontosakra és kevésbé fontosakra. A figurák is eszerint közeliek vagy távoliak. Kontrától távol áll az egyes események, figurák fölötti ítélkezés. Írói alapállása a ritkán oldódó, tárgyilagosságba burkolódzó komor szkepszis, ami eleve meghatározza a történetben az egyes figurák sorsát, a végkimerítelt. Az ember hibákból és esendőségből van fölépítve. Egyedül csak a kamaszkor kíváncsi, világfelfedező vadóc merészsége kap felmentést. A felnőtt embernek sorsa van, kíméletlenül múltjában, életvitelében gyökerező. A tragédia nem zárul le, következmény az időben: nincs menekvés. A *Határfolyó* katonák által megerőszakolt asszony áldozata hiába épít magának egy benső magányban új létállapotot, hiába rekeszti ki a külvilágot, s teremt egy lehetséges harmóniát, a kegyetlen múlt árnyai kíméletlenül utoléri, bevégez a megsemmisítés folyamatát (*Hat vendég*). Erre utal az első bekezdésében szereplő mondat: „Elhatározta, hogy bárkivel beszéljen is, a hangneme végig könnyed, enyhén gunyoros lesz, hiszen nincs más célja, mint elfelejteni a határfolyót.” Mintha egy korszak telt volna el a két történet között, nem egy-két év. Talán azért, mert elmarad a szövegből a lélektani állapotok hol tragikus, hol kevésbé tragikus ábrázolása, amire a Kontrát megelőző szerzők még egy-egy életművet építhettek fel. Kontránál a történetek végkövetkeztetése, mint az egzisztencializmus íróié: nincsen remény.

„Nincs napsütés árnyék nélkül, és meg kell ismerni az éjszakát” – írta le Camus a *Sziszüphosz mítoszában*. Kontra Ferenc szinte pontosan ismétli-idézi a camus-i gondolatot *A hold csendes színpadán* zárlatában: „Fiú, most figyelj rám! Majd vissza-

térek egyszer, addigra megismered az éjszakát. Nem téveszted el az utat, a sötétség nem lesz az elenséged, és sokkal bátrabb leszel.” A reménytelen sorsok, a prózaművészet éjszakájának nagy ismerői: a magyar Móricz és az amerikai Faulkner jutnak eszembe, az *Úri muri* és a *Megszületik augusztusban*, de ebből az éjszakából nőnek ki az abszurd sorsú *Édes Anna* és az „elátkozott Dél” öntudatlan világú figurái, vagy Kontránál a függönybe törölt pávapörköltös kezek nyoma, az ebédlőasztal alatt elszórt pávatollak kék szemei (*Hat vendég*) is.

Az éjszaka: titok és életismeret. Vagy valami egészen más. Folytatva Camus-t: „azzal a sötétlő, zárt éjszakával, melyet a szellem hoz létre önnön vesztét keresve”. Ám, hogy miképpen van hasznunkra ez az éjszaka, köznap definícióval nem kifejezhető. Camus és nyomában Kontra sem sokat segít bennünket tovább az eligazodásban. Viszont találkozzunk vele bőséggel *A fiú* olyan történeteiben, mint a *Lidércek a téli éjszakában*, *Apám és a vonatok*, *Karaktergyilkosság* és *A fjordokon*. Egy biztos: nincs holnap, nincs remény.

Kontra Ferenc tűpontos megfigyelő. Nagy műgonddal vigyáz is erre a tulajdonságára. A jelenetek körülállását aprólékos, precíz kidolgozással festi. Enteriőrjei nemcsak hangulatot, hanem történelmi korszakot, korabeli személyiségjegyeket is viselnek, előre- és visszavetítenek. Olyan szimbólumokkal beszélnek, mint a *Hat vendég* lakásbelsője, a mozi fáradt olajjal beeresztett padlója, a falba vert százas szögön lógó hangszórók vagy az elszakadt filmekből az összeragasztáskor kiállózott erotikus jelenetek. Ezekkel a jelképekkel pótolja a megkerülhetetlen realista ábrázolást. Ezek a jelképek is emberi léptékűek, éppúgy, mint a ledózerolt mozi épületében ragadt emlékek: a gyermekkor elmúlásá-

nak borzongató pillanatai: „minden mozielőadás egyben az utolsó is volt” (*Az utolsó mozielőadás*).

A köznap valósága és az abszurd. Realizmus és egzisztencialista szemlélet, avagy költészet és kíméletlen igazmondás: mindez együtt egy olyan, érzelmek nélküli világban, aminek már pusztá léte-zése is abszurd, aminek szabadsága a lehető legviszonylagosabb, és csak szólalomban létezik: ez *A fiú* varázslata.

Hosszú utat tesz meg a fiú, évezrednyit. A családi monda szerinti őse, a római katona, akit büntetésül a kincses barlangban hagytak, hogy ingével az aranyakat fényesítse, amíg csapataik vissza nem térnek (*Latinóra*); az árva gyerek, akit próbára tesz árvasága azzal, hogy gyermeklét helyett az éjszakában kell felfedezőútra indulnia, amelynek során meg kell ismernie az éjszaka (vagyis a világismeret) különféle változatait, miközben felnőtte válik, de a próbák sora soha nem változik.

Az út vége (?), *A fjordokon*, egy özvegyasszony és a történetmesélő beszélgetésének befejezése egy kopottas hajón (halálhajón?): „A Hardangerfjordot várom. Azt majd együtt nézzük a feleségemmel. Az lesz a végállomás is, utána átszállunk, cirválás nélkül hazamegyünk. Ne várja azt a helyet, ott van a sziget Arnold Böcklin híres képén. *Aholtak szigete*. Megfestette, amire gondolunk: úgy ragaszkodunk a halálhoz, akár a fa a földhöz gyökérzetének rejtett hálózatával. Mégis odamegyünk ezért a borzongató látványért. Mert mögötte hullámszik a lelkek óceánja.”

A fjord valóságos. Norvégia második legnagyobb fjordja. A sziget is, a Böcklin-festmény is, csak külön-külön. Az előbbi valóságban létező, az utóbbi szimbólum. A kettő szimbiózisában *A fiú* – egy emberélet – története.

OLÁH ANDRÁS

Sarusi Mihály: Végenincs Corvinka

Corvinka Könyvek, 2023

Az emlékek kutatása, a kötődések feltárására való törekvés, a múltidézés folyamatosan jelen van Sarusi Mihály munkáiban. Legújabb könyvében is hajdanvolt időkből előbukkanó békéscsabai képeket villant fel, s egy ma már nyomaiban is alig fel-lelhető világot elevenít meg a kötet lapjain. A mű

egy három részből álló sorozat középső darabja. Az első rész (*Végig a Corvinkán*) 2010-ben látott napvilágot.

A sajátos elbeszélő modorban megfogalmazott, szociografikus ihletésű leírások azt a környezetet mutatják be, ahol Sarusi Mihály ifjúéveit töl-

tötte, s ahol a világra rácsodálkozó gyermeki tekintete körbefényképezte az élet legapróbb zugait is, hogy aztán évtizedek múlva egy sötétszobában előhívja ezeket a felvételeket.

A szerző egy sajátos életérzést örökít meg, amely a boldogságpillanatoktól fájdalmakig, a mosolyt fakasztó életajándékoktól az örömtelen vívódásokig minden részletet érzelmi pontossággal közvetít – természetessé és bizalmivá téve a kapcsolatot az olvasóval. Stílusa, elbeszélő modora egészen egyedi. Egy őszinte diskurzus részesévé avatja az olvasót, amelyben a hangosan gondolkodó szerző a derűre okot adó mókás pillanatok mellett a kétségeket, a szorongató riadalmat, az elharapott félszavakat, a félelmeket, visszafojtott nyugtalanságot, de még a legutolsó grimaszt is lejegyzí.

Az ironikus – néhol önironikus – megjegyzések, a gesztusok, a közvetített reakciók nem csupán az ábrázolt korról nyújtanak tökéletes jellemzést, de az elbeszélőt is intim közelségbe hozzák. A múlt, a történelem így válik egy pillanatra jelenlővé az olvasó számára. Beavatottként kíséri végig a szerzőt az emlékek dzsungelében.

Meglepetéseket is tartalmaz a gyűjtemény. Ilyen mindjárt a kötet nyitó alkotása, az 1914-es eredetű bolondos leszerelő levelet és annak háttértörténetét megvilágító írás, amely a szomszédban élő idős nénihez az édesapjától örökölt katonaládájából került elő. A bő humorral telített tartalom azonban groteszk – s ugyanakkor fájdalmasan szomorú – fordulatot vesz, hiszen a leszerelés előtt álló s magát a civil viszonyokba visszaálmódó katonának mégsem térhet haza, mert kirobban az I. világháború, s előbb az olasz, majd az orosz fronton vetik be, s csak 1918 decemberében láthatja viszont családját – közülük sem mindenkit, mert testvérét és sógorát is elviszi a háború.

A kötet további írásai viszont már Sarusi Mihály konkrét emlékei és a családban fennmaradt visszaemlékezések köré épülnek. Ilyen például az a háború idején játszódó történet, amikor – miközben a házukat tankágyúk tették rommá – az édesanyja a konyhaasztal és egy fateknő fedezékébe rejtette csecsemő gyermekét, hogy megóvja az életét.

Sarusi Mihály nagy világjáró, csavargásainak történetét is több kötetben tette közzé. Ebből a könyvből azonban megtudhatjuk, hogy a kalandozási hajlam már egészen ifjú korban megmutatkozott: első elbitangolása kétéves korában történt, de négyéves koráig többször is megisméltődött a dolog. Első alkalommal egy út menti árokban szundikálva leltek rá a szülei, a későbbiekben viszont már jóval messzebb merészkedett, a település határában lévő körgát környékén akadtak rá.

Az óvodából is sikerült megszöknie mindjárt az első napon.

Számos személyes élményt villant fel írásai-ban. Beszámol Mindszenty hercegprímás békéscsabai látogatásáról, felidéz az amerikai fogságból hazatért szomszéd fiú történetét, a kitelepítés időszakát, szóba kerül a családi disznóvágás, a vörhenyes megbetegedés, és feldereng egy kislány emléke is, akivel titkon papás-mamást játszottak. De az önvédelemre nevelés jellegzetes epizódja is előbukkan, amikor apja biztatására megvédte magát egy őt ért sérelem után. Az eset máig ható következményét így fogalmazza meg a szerző: „megmaradt bennem, hogy nem szeretek adós maradni”.

Külön szint ad Sarusi Mihály történeteinek az a tény, hogy a család katolikusként él az evangélikus tótok által lakott környezetben. No és az édesapa foglalkozása is, aki fodrász volt (miként később a fia is), így nem véletlen, hogy a lányok ez idő tájt *Figaró*ként emlegetik.

S ha már a neveknél tartunk, amellet sem mehetünk el szó nélkül, hogy a család eredeti neve sem Sarusi. Kurtuczknak hívták az édesapát, aki a Romániához csatolt Kisiratosról költözött át a határ innenső oldalára.

A kötet további fejezetei más-más aspektusból világítják meg a Corvin utca hétköznapjait. A *Klejn a Corvinkán* a szülőház környékének ismert épületeit veszi sorra. A Neumann-méteráruüzletet, a Kleinkocsmát, a Löbl-portát, a szikvizet árusító Markovits Andor házát. Mindegyik épület magán viseli a zsidó-üldözések bélyegét, hiszen a tulajdonosait elhurcolták, s egyikük sem tért haza.

Fájdalmas azonban az a megállapítása is a szerzőnek, hogy ez a városrész napjainkra gyakorlatilag élettelené vált. A nagyarányú odairányított teherforgalommal tönkretették az utcát, a házak egy része ma már lakatlan.

A következő rész (*Tót Corvinka, szlovák Csaba*) egy tágabb – térben és időben is messzebbre nyúló – történeti áttekintést is ad. Itt derül ki, hogy az 1717-es összeírásakor mindössze 22 magyar családot regisztráltak a térségben. Ekkor kezdődtek a szlovák betelepítések, amit őriznek a szlovák utcanevek, valamint a fennmaradt dalok és dalszövegek.

A magyar és szlovák nyelv keveredésének is színes példáit mutatja fel Sarusi Mihály – érzékeltetve az ízes nyelvhasználatot. Ilyen történet a Ferenc József csabai látogatását megörökítő legenda, amelyben a falu nagy tekintélyű paraszt-bírája közönti sajátos stílusban az uralkodót.

Az 1947-es kitelepítési hullám ezt a térséget is érintette. Az I. világháború idején még itt élt a legtöbb szlovák – több, mint Pozsonyban! A Beneš-

dekrétum következtében bekövetkezett népességmozgás azonban jelentős változást eredményezett ezen a vidéken is, de – mint azt Sarusi Mihály konkrét példával is igazolja – a Corvinkáról csupán két család költözött el. De példaértékű, hogy ezekből a családokból is ott maradt egy idős nő „ahhoz a házhoz ragaszkodva, amelyben világra jött”.

A valahova való születés és tartozás sokakban „átigazította” a családnevekből esetlegesen lekövetkeztethető az identitástudatot. Sarusi Mihály az egyik barátját idézi példaként, aki „kikéri magának, hogy ő tót lenne”, pedig az apai név alapján mindenki szlovákként könyvelte volna el.

Az *Ó-(Magyar-) Csaba* címet viselő fejezet a történelem még régebbi bugyraiba nyúlik vissza. Szóba kerülnek a római és kelta leletek, és az a legenda is, miszerint a település Attila hun király fiáról, Csabáról kapta volna a nevét. A szerző felidéz, hogy a lakótelepek építéskor valóban bukkantak ókorra visszavezethető leletekre, de ezek hiteles feltárása elmaradt.

A fejezet központi témája az Ábrahámffy család egykori kastélyának (és magának a családnak) a kálváriája. Előkerülnek a középkori legendák is, a Mohács után három részre szakadt ország politikai csatározásai, az álnok cselvetések, melyek következtében a Bécs-párti gyulaiak legyűrték az Erdély-párti csabaiakat. De előkerülnek családi emlékek is, szomorú szerelmi történetek.

A záró rész – bár címe alapján (*Zsilip*) akár egy új nyitást is jelképezhet, amit a bevezetőben már beharangozott harmadik Corvinka-kötet biztonnal igazolni is fog – a település határában (az Alvégen) lévő Körös-zsiliphez és a Körös-par-

ti homokfövenyhez kötődő emlékeket mutatja be. Itt kap ismét fontos szerepet a család, a szülők – különösen a szerető édesanya – emléke. Fövil-lannak a gyermekkori vasárnapi fürdőzések, előkerülnek a régi cimborák, a kocsmaképek, s beágyazódik a történetbe egy közelmúltbeli baleset emléke is.

Múlt-navigáció a jelenben – így összegezhetnénk Sarusi Mihály emlékgyűjteményének üzenetét. A történelem velünk és bennünk él. A szerző szuggesztíven eleveníti fel a megrendítő élményeket, az időt túlélő tapasztalatokat, a kapaszkodót jelentő családtörténeti emlékeket. Ez a historikus epika – amit a két világháború között az erdélyi folyóiratokban közölt írói szociográfiák alkotói otthonirodalomnak neveztek – azokhoz a gyökerekhez, kapcsolódási pontokhoz vezet vissza, amik napjaink zűrzavaros világának labirintusaiban, katakombáiban az elbizonytalanodó lélek számára is eligazodási pontok lehetnek.

Roppant élvezetes olvasmány Sarusi Mihály sajátos nyelvezettel megírt könyve. A szavak játéka, a tájnyelvi elemek beépítése izgalmas szint ad a műnek, az elharapott félmondatok pedig szinte cinikus összekacsintásnak értelmezhetők, amellyel beavatottá teszi a szerző az olvasót.

Páskándi Gézától átvett fordulattal élve írói utcarajzként aposztrofálja munkáját Sarusi Mihály. Ám a mű mégis több ennél, hiszen közben számtalan személyes és családi emlék is felbukkan, erősítve a kötődést, az odatartozást, az emlékek kiolthatatlanságát. A szülőfölddel mindmáig élő kapcsolatot ápoló Sarusi így joggal mondhatja, hogy „itt is, ott is otthon” van.

KIS MARCELL

Szőcs Petra: A gonosz falu legszebb lakói

Magvető, 2022

Szőcs Petra második verseskötetének recepciójában rendre a tematikai és műfaji sokszínűség, a járványtapasztalat elgondolhatóságában a szubjektív perspektíva érvényre juttatása, a megragadó groteszk képek, a hiedelmek lélektani szerepe, illetve a közösség mint az ezek ábrázolására alkalmas allegorikus tér koncepciójának üdvözlése rajzolódik ki. Arról azonban kevés szó esik, hogy az egyes témák

tulajdonképpen a versszövegeket konstruáló alakzatok, trópusok szerveződésében válnak ökonomikus egységekké úgy, hogy közben egy kötetszintű motívumhálózat tagjaiként is olvashatjuk azokat. Részben erre világít rá Petneházi Erzsébet is, és éppen ezen allegorikus utalásrendszer okán ajánlhatja maga a szerző a lineáris olvasásirányt. Ebből következik, hogy a kötet főbb tematikai és poétikai jel-

legzetességeinek bemutatása során nem hagyhatjuk el a szövegszervezési eljárások lehetőségeinek és esetleges korlátainak vizsgálatát sem.

Így lehet a *Monasztikus szigeteken rossz a levegő* című vers a kötet nyitó verse, hiszen egyértelműen kijelöli a kötetkompozíció főbb referenciáit: „Hajón ápolnak, micsoda szerencse, / mondtad a telefonban, a Lazzaretto Vecchión / már két embert tesznek egy ágyba, vagy négy gyereket [...] A hajónak csak a neve / *incurabili*, azért meg lehet itt gyógyulni.” A Lazzaretto Vecchio egy észak-olaszországi sziget, ahol 1403 és 1610 között egy pestiskórház működött, így a beszédszituációból sejthetjük, hogy az én a hajón, míg a te ebben a tábori kórházban tartózkodik. Az allúziókban gazdag téralkotás nem véletlen, ezt a kötet cikluscímei és a verscímek is egyértelműen jelzik, mint azt a *Tizennégy arckép a monasztikus szigetről* című ciklus, és annak *Labodát Róza* című versének allúziója is szemlélteti: „Nem a szigeten, nem a hajón, nem a szárazföldön van, hanem mindenhol.” Ugyanez figyelhető meg a *Hajókórház és környéke* című ciklusban található *A hajó léket kapott. a kapitány hazudott* című vers esetében is. Az egyes versszövegek között hálózatot képző térbeliségnek köszönhető, hogy a hívás aktusa („Vedd fel, ha hívlak”; „Ne hívj, ne átkozz”) a kötet egyes hangjainak kommunikációs eszközévé válik.

A helyszínek, események, személyek megnevezésének konkrétsága a kötet egyik legalapvetőbb sajátosságához vezet minket, amely a jelen és a késő középkor járványtapasztalatának ábrázolása. Szócs nemcsak „a középkori és modern kuruzslás változatait egybefogó világot” (Fenyő, Kulter.hu, 2022) alkot meg, hanem a járvány eredőjének, Kínának vallási, misztikus, rituális és földrajzi referenciáit egy archív kötetkompozícióban egyesíti a középkor egyházi és pogány kultúráinak világával, mely konstrukcióba váratlanul kapcsolódnak be a személyesség és a modern kori technológia ábrázolásának figurációi. („Egy dolgot mindenképpen magával visz a palotából, / ha elűzik végre: apja elektromos masszázsrólerét. / Ha új lakásában bekapcsolja, enyhén kattog, [...]” [*Apród*]; „Ne írj, ne hívj, imádkozzál értem, és ne átkozzál / írta a fiú, akit olyan sokáig szerettem” [*Csöndkúra*]; „A mávosok sírját fényképeztem / [...] a videót az égről nem töröltem le” [*Előjel*].) Az időtlenség ezen ábrázolásmódja nemcsak egyszerű montázs, hiszen képes az egyes idősíkok felcserélésére a versekben, ezzel egy-egy megnyilatkozásnak kettős értelmezhetőséget biztosítva, ahogyan ezt *A háború utolsó áldozata* című versben is láthatjuk: „Azokban az időkben a pravoszláv egyház is védelmébe vette / az oltás ellen fellépőket, / de mi, az iszapházak lakói / titkon

azt reméltük, hogy kialakul a nyájimmunitás.” A versbeszéd, illetve a „nyájimmunitás” és az „oltás” szavak egyértelműen a jelen tapasztalatait idézik meg, s innen nézve az „iszapházak lakói”, a *mi* perspektívája egyszerre működhet egy középkori közösség megnevezéseként (mint ma például a bérlakások, kertés házak lakói) és a jelenre vonatkoztatható ironikus minősítésként.

Mint minden közösségnek, úgy a kötet világának is vannak a beszélők megszólalásmódját, működését szervező hitrendszerei, sémái, amelyek egyik legfontosabbja Szócsnál a babona. Fenyő Dániel szerint „e kiismerhetetlen, ésszel (már) nem magyarázható világban [...] a népi hiedelmek irracionális válik az életvitelt szervező struktúrává”. Viszont, mint arra a *Wishful thinking* és az *Egy radioaktív kert emléke* című versek is rámutatnak, sokkal inkább a babonák természetének felszámolódásáról és hasznavehetetlenségéről, valamint a modern kori babonák torzulásáról van szó, mintsem az egyik kulturális regiszter kizárólagos allegorizálásáról („Van egy hegy, a neve Omej. [...] / Él ott egy állat, a boyi, úgy néz ki, mint egy normális juh, / de négy füle van, és a hátán hordja a két szemét. / Ha magad mellett tartod, elkerül a félelem” [*Wishful thinking*]; „Lóherék nyílnak / a szárítókötél két oldalán, / és ez így volt Csernobil előtt is. / Rájuk lehet ülni, / akkor is szerencsét vagy / balszerencsét hoznak. / Mikor tömegesen kinőnek a kétféjű hóvirágok, / már nem lehet eldönteni” [*Egy radioaktív kert emléke*]). Az első idézetben a babonátárgy, vagyis az állat rendellenes, szürreális jelenléte, amelyet mi, olvasók a normálistól való elmozdulásként észlelhetünk, ellentmondásban van az idézett babona céljával, vagyis a félelem elkerülésével. Hasonló logikával találkoztunk a *Monasztikus szigeteken rossz a levegő* című versben is, ahol az *incurabili* latin szó, 'meggyógyíthatatlan' jelentésével ellentétben áll a hajókórház funkciójával. Ezek az abszurd ellentétek, deformációk a kötet hangulatalakotásának kitüntetett szerkesztésmódjai. Még a *Mollett menyasszony sminkje* című ciklusban is, amely tematikai szinten némileg kimutat a kötet cikluskompozíciójából (hiszen *Az árokban kopasz és védtelen az ember, Tizennégy arckép a monasztikus szigetről* és *Hajókórház és környéke* című ciklusok rendre a sziget és kórház alakzatai köré szerveződnek), megtörve annak koncepcionális egységét: „a menyasszonyi ruha úgy kísért a fürdőszobaajtón, / mint egy felakasztott ciszterci apáca”. Az *Egy radioaktív kert emléke* című versben viszont egy jól ismert mai babonával találkozhatunk, amelynek esetében a lóhere egyszerre jelképezi a szerencse és balszerencse kettősségét, ezzel kiiktatva az eredeti

szimbolika kizárólagos jelentését. Külön izgalmas, hogy mindezt egy dualitásra épülő versszerkezetben értelmezi, hiszen a szárítókötél két oldalán nőnek, mind a két eshetőséget hordozzák, és a kétféle hívóvágók viszonyában már a jelentésük is eldönthetetlen. Ezen oximoronszerű szerkezetek természetéhez szorosan hozzátartozik, hogy a környezetre való kihatás, gyógyulás-gyógyítás eszközei (babona, hiedelem) mint létszükségletek torzulnak el bennük, vagy válnak kiszámíthatatlanná a versbeszélők érzékelése és az olvasás recepciója számára egyaránt. Erről tanúskodik a *Kérdések a jövőről éjszaka tükör előtt* című vers kérdés-válasz szerkezete, ahol a cím tudatában a beszélő feltehetően önmagát faggatja a jövőről. Mindezt úgy, hogy a kötetben a tükör a hiedelmek túlvilági közvetítő szimbolikáját is hordozza: „Elindult már Kínából? / Igen. / Elhiszem ezt? / Nem. / Örök életem van? / Igen. / Abban az értelemben? / Nem.”

Az egyes témákat alakzatokká rendező versszerkezetek egyik legizgalmasabb megvalósulása kétségtelenül a családi viszonyok beíródása a versbeszédbe (*Wishful thinking, Pálcalábú madár, Járvány*), így a kötet belső utalásrendszerébe is. Mindez pedig az eddig említett aspektusokkal képes organikus egységet alkotni, hiszen az előző vers zárata és a kötetben utána következő szöveg egy motívum segítségével témákat és élményeket köt össze („Ugye nem leszek olyan, mint a tenger? Nehéz, tudatlan, / és akár világoskék”, „Kiharaptam egy darabot apám melléből, / [...] / Ép testben ép lélek, / ez volt a medence falára festve, / én úgy emlékeztem: kék betűkkel. Ő úgy emlékezett: latinul” [*Ki mit felejt el*]). A *Kérdések a jövőről éjszaka tükör előtt* című vers felől nézve az én már kék színben érzékeli világát – a változást a lineáris olvasás tapasztalata teszi érzékelhetővé –, így látható, hogy a két szöveget a kauzalitás logikai viszonya köti össze (hiszen az én számára a kék a tudatlanság és nehézség metaforája), csakúgy, mint az apa emlékezetét a latin nyelv, aki innen olvasva annak a hangnak lesz a jelölője, aki *A monasztikus szigeteken rossz a levegő* című versben az *incurabili* hajóról az *énnek* telefonált. A *Protokoll* című versben egy műtétszituációban viszont „Elvették, kikapcsolták és félbehajtották a nagy fekete kínai telefont”, vagyis a megszólitott életének metaforáját, s így ébredésének feltétele maga a hívás aktusa lesz. (Ez a *te* a szerző apjával, Szöcs Géza költővel könnyen azonosítható, hiszen az *Értem, értem én* című versének egy sora a vers

mottója és záró sora is egyben.) A metafora ezen sajátos működését az 'addig hívlak, míg fel nem veszed' frazéma „veszed” igéjének helyén álló „ébredsz” egybeíródása is hordozza: „Hagyta volna nálad azt a telefont, / [...] addig hívtunk volna, amíg fel nem ébredsz. / Semmi, semmi baja nem volt a szívvednek.” A „nagy fekete kínai telefon” sor a technika, gyász és járvány alakzatait hordozza és sűríti, amelyet *Az Éjpm* című vers is megerősít, ahol egy technikai olvasáshiba következtében létrejött név („apám, / a telefon így olvasta fel a nevét: éjpm”) rímhelyzete lesz a halál eufemizmusa: „éjpm, éjpm, / elsétált az éjbn”. Könnyen belátható tehát, hogy a kötet aktív értelmezői olvasást igényel, hiszen az egyes versekben megszólaló hangok a kötet szintjén akár két-három referenst is birtokolhatnak; s ezért sem tanácsos csupán egyes szövegek alapján reprezentálni a kötetet.

A versbeszélők hangjának fentebb említett többirányú referencialitása az egyes versek szintjén is megvalósulni látszik, hiszen a kötet valóságában, ahogyan ezt a babonák kapcsán is láthattuk, a legtöbb vers az eldönthetlenség figurációja, jel és értelem hagyományos viszonyainak megbontása köré épül, így tehát az „arckép” nem csupán „jellegzetes tulajdonságok metaforájaként működik”, hanem egyenesen a 'ki beszél?' és 'kit érzékelünk?' kérdéseket veti fel. Erre jó példa lehet a *Margaret* című vers, amely a *Tizennégy arckép a monasztikus szigetről* című ciklus (vers)album-konceptiójába

illeszkedik: „Kezelés előtt: homlokát támasztja egy kéz. Hátról átölelik. / Utána: egyedül ül egy szétcsúszó fehér kerti széken, / meghízott, nyakkendője van. / Előtte: balra néz. / Utána: jobbra néz. / Előtte: borostás, nagyhajú, imádkozik. / Utána: borotvált, imádkozik.” Már a vers nyitó sorában a várt testkompozíció és versvalóságbeli testi viszonyok közötti hasadás valósul meg, hiszen jelen van egy olyan szubjektum, amely recesszív marad az olvasás során, mégis úgy tűnik, mintha a *te* részét képezné. Ezt bizonyítja az *előtte* és *utána* szavak homonim helyzete is, hiszen az *utána* idő- és helyhatározói olvasatának billegése a zárlatig megmarad. Egy *öt* hátról átkaroló másik *én* kirajzolódása végett („meghízott”, „nyakkendője van”), tehát nem mondhatjuk, hogy „a kezelés előtti és utáni állapot különbsége” csak „a testtartás és a gesztusok eltérése által érzékelhető” (Petneházi, Kulter.hu, 2022). Erről tanúskodnak *A hasonmás* és *Tarkómon a férfi* című versek is („szemből néha jól mutatok, / mert nem látszik a másik arcom” [*Tarkómon a férfi*]), „csak

magát látja, / ahogy háttal távolodik egy tükörben, / kezében piros lámpa kattog” [Shaya]).

A fentebb felvázolt kompozicionális és tematikai összetartottság, amely már a szerző első, *Kétvízköz* című kötetének is fontos, a recepció által hangsúlyozott tulajdonsága volt (lásd Szöllősi Barnabás a Magyar Narancsban publikált, *Szócs Petra: Kétvízköz* című kritikájában), megkívánja az említett, kötetben átívelő szálak elvárását. Ezt a funkciót látja el a külön ciklusként jelölt utolsó, *Egy katasztrófakutató naplója* című vers, hiszen minden fentebb említett aspektust igyekszik felvonultatni, lejegyezni, mint ezt a 'napló' paratextuális jelzése is szemlélteti. Ennek jó példája a 'tenger és kék' motívumjának mint a beszélő szubjektum egyik referenciájának bevonása, valamint a kötet eseményeinek megszólítása is: „sokan sétáltak a tengerparton akkoriban, / például a nő, aki öt taxiba is beszállt egymás után, / és azt mondta: »A Mijagi-negyedbe. Most akkor én nem élek?«” Bár ezen erős szövegszervezési eljárások ellenére, vagy talán pont ezek okán, előfordulnak a kötetben inadekvátnak ható, redundáns szövegek (*Szemmagasság, Johnny ma hangja*) vagy olyan témák, ame-

lyek aktualitásuk és jelentőségük révén ugyan rezonálnak a felvázolt fő témákkal (ilyen például a román és magyar együttélési viszony vagy az azt megjelenítő *Családi kör*, illetve *Nagy idő* című versek), viszont nem képesek hatékonyan becsatlakozni a produktív olvasati lehetőségekkel operáló versszövegek poétikájába.

Ennek ellenére példászerű, hogy a kötetkoherencia nemcsak szerkezeti, hanem erőteljes poétikai komponenssé képes válni Szócsnél – mint ezt a közösség allegorézise, a poétikai tér kezelése, a rituális, balladisztikus beszédmódok átsajátítása és -formálása vagy az atmoszférateremtés kapcsán is láthattuk –, mely keretben a keserű, önjónikus humor is ugyanúgy helyet kaphat („megint elhunyt egy túlsúlyos család, / mi is kövérek vagyunk” [Járvány]). A versbeszéd nézőpontjainak diverzitása, a témák példászerű, sajátos rendezése az egyes versek szintjén, és az én, a közösség, a gyógyulás, a betegség és megismerés elgondolhatóságát problematizáló összefüggérendszerek összjátéka egy igen gazdag, többszöri olvasást igénylő kötetvilágot létesít, amelyben érdemes elidőzni.

TENK LÁSZLÓ, Szorongó III., 2022, olaj, tempera, farost, 70x80 cm
(László-Surányi-gyűjtemény)

**A Magyar
Művészeti
Akadémia
Iparművészeti és
Tervezőművészeti
Tagozatának
kiállítása**

**2023.09.16.
2023.11.22.**

Falikárpit-,
textilművészet,
porcelán-,
kerámia-,
üvegművészet,
belsőépítészet,
bútortervezés,
ipari forma-
tervezés, design,
fémművesség,
ötvösség,
bőrművesség,
tervezőgrafika,
tipográfia.

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

VIGADÓ

Helyszín:

**Pesti Vigadó, a Magyar Művészeti Akadémia székháza
1051 Budapest, Vigadó tér 2., VI. emelet**

staféjeta ↑